

M N E M O S I N A

Recull nacional i internacional de notícies, opinions i programes sobre **memòria col·lectiva**

Nº 258

26.11.2021

INFORMACIONES

Un museu sobre la història del treball, a la Fabra i Coats el 2023

L'equipament del MUHBA acollirà majoritàriament maquinària i fons documental de la Fabra i Coats, però també de La Pegaso, La Maquinista Terrestre i Marítima i la Mercedes-Benz

El museu sobre el treball que es farà al recinte de la Fabra i Coats està previst que s'obri al públic a finals del 2023. L'equipament, un projecte que va amb anys de retard, ha fet un pas endavant perquè ja té projecte executiu per adequar la nau que allotjarà el museu. Les obres, que es licitaran a principis d'any, començaran a mitjans del 2022.

L'empresa de filatures Fabra i Coats, creada el 1903, serà la que predomini en aquest museu. S'hi exposaran 1.600 peces, algunes ja exposades, i uns 3.000 metres lineals de documentació que explicaran la història d'aquesta indústria tèxtil. A més, però, el centre d'interpretació del treball acollirà material representatiu d'altres empreses de Sant Andreu com La Pegaso, la Mercedes-Benz i La Maquinista Terrestre i Marítima.

La Fabra i Coats serà la protagonista

Amics de la Fabra i Coats, que aplega extreballadors de la fàbrica, fa anys que reclama el museu. De fet, fa quatre anys ja es va anunciar que es començava a construir, però s'ha endarrerit fins ara. Pere Fernández, president de l'entitat, diu que fa 14 anys que lluiten perquè el llegat de la Fabra i Coats sigui exposat i "ara sembla que va de debò". Aquesta entitat i d'altres de relacionades amb el món del treball han pogut participar en el disseny del museu.

La nau F, que en un futur es convertirà en el museu, aplega 1.600 peces entre maquinària, estris i objectes de la fàbrica de filatures. Tot es troba inventariat i tapat perquè no hi entri la pols. Entre les peces hi ha una de les darreres adquisicions de la Fabra i Coats: una màquina d'entubar dels anys 90 que feia un tub de 100 metres de fil cada nou segons, una bàscula que hi havia en cada departament per pesar el que sortia, un petit carro de bombers o una litografia d'aproximadament el 1850 per imprimir. A més, també hi ha uns 3.000 metres lineals de documents que es troben arxivats. Tot aquest material nodrirà el futur museu.

Explicar el món del treball: vessant històrica i tipus de feines

A banda del projecte constructiu, també està en marxa el projecte museològic. El centre d'interpretació explicarà el món del treball de Barcelona a través de les empreses andreuènques. S'hi reflexionarà sobre l'evolució històrica del treball i la implicació que té en la transformació de la ciutat. "El món del treball defineix molt els papers de gènere i la posició social, que mirarà d'explicar el museu en clau històrica d'una banda i en clau de diferents tipus d'activitat de l'altra", explica Joan Roca, director del MUHBA.

En la taula de seguiment del museu, es treballa en diferents grans àmbits pel projecte museològic. A més de la diversitat laboral (el treball a la fàbrica, el treball a casa, el treball marítim, el treball de persones i mercaderies, l'administració), també s'explicarà com va ser la lluita dels treballadors per millorar les condicions laborals o l'explotació infantil.

També es reformarà la sala de calderes

A més d'adequar la nau F per construir el centre d'interpretació del treball del MUHBA, el projecte executiu constructiu també inclou la reforma de la sala de calderes. Aquest espai es va obrir al públic el 2015 i s'hi fan visites guiades.

▶ 25 Novembre, 2021

L'Arxiu Fotogràfic exposa el reportatge que va fer Esteve Lucerón a l'últim barri de barraques de Barcelona entre el 1980 i el 1989, just abans de ser enderrocat

El final de la Perona

María Palau
 BARCELONA

El Correo Catalán va publicar el 7 de novembre del 1971 un mapa dels barris de barraques de Barcelona en què la taca més grossa de totes era la Perona, a la frontera entre el Clot i la Verneda. Nou anys després, un fotògraf hi va entrar per documentar-ne els últims sospirs, tot i que llavors, el 1980, ni ell ni ningú sospitava que no massa anys després seria enderrocat. La Perona va ser el darrer vestigi del fenomen del barraquisme a les portes dels Jocs Olímpics. Aquell fotògraf es deia, i es diu, Esteve Lucerón (la Pobla de Segur, 1950), a qui ara l'Arxiu Fotogràfic (AFB) ha organitzat l'exposició més important, *La Perona. L'espai i la gent*.

Amb la mala sort que des de fa unes setmanes Lucerón està hospitalitzat. Però va ser a temps de seleccionar el centenar d'imatges que lluiran a l'AFB fins al 22 de maig, junt amb el tècnic de la institució Jordi Calafell. Un bocí dels 2.000 negatius que formen el reportatge que va fer a la Perona durant nou anys, fins el 1989, just abans que no quedés cap rastre d'aquell nucli de barraques que s'havien començat a construir a finals dels anys quaranta. Els primers temps, n'eren unes 200, habitades tant per països com per gitanos. La desaparició del Somorrostro, el 1966, va multiplicar-les per cinc. Unes 5.000 persones, al final ja només d'ètnia gitana, es van acabar concentrant en aquesta zona que en realitat era un únic carrer, això sí, de dos quilòmetres.

Lucerón va fer una immersió profunda en aquell món de misèria extrema,

Imatges de la Perona, el 1981 i el 1983 ■ ESTEVE LUCERÓN / ARXIU FOTOGRÀFIC DE BARCELONA

que pocs gosaven trepitjar per por, "amb una gran humilitat", diu Calafell. La del seu propi caràcter i la de la seva pròpia condició social. Fill de represaliats de la Guerra Civil, militava en el moviment comunista i ni tan sols era, ni ho ha estat mai, fotògraf professional. La seva primera càmera se la va comprar amb la indemnització que li va donar l'empresa metal·lúrgica on treballava.

La Perona va ser el projecte de la seva vida, sense rebre'n res a canvi. Mai va publicar ni una sola fotografia a la premsa. A partir del 1990 les va començar a exposar tímidament en galeries, però no ha estat fins a temps recents que han tingut una difusió remarcable, en museus i en llibres com el que li va editar l'Ajuntament el 2017. Aquell mateix any va donar tot el seu fons a l'AFB.

No va ser l'únic fotògraf

que va posar atenció en la dura realitat dels més exclosos. I, doncs, què el diferencia dels altres? "Que ell no en destaca la seva gitanitat sinó la seva humanitat", subratlla el fotògraf Manolo Laguillo, que signa un dels textos del catàleg

digital de l'exposició. Laguillo va ser professor seu al Centre Internacional de Fotografia, que, en ple Raval, va irradiar modernitat en el seu períple efímer, entre finals dels setanta i principis dels vuitanta.

D'aquesta escola en va

sortir "un fotògraf 100% que sabia molt bé quina fotografia volia fer", sosté Laguillo. A la Perona hi anava cada dia, però no sempre en feia fotografies. La major part del temps el dedicava a parlar amb les seves gentes, i es va guanyar la seva confiança. Li van obrir les barraques, dins les quals els va fer retrats familiars en què la tendresa s'imposa a la pobresa o, tot el contrari, les va immortalitzar buides, dominades pel caos de les seves pertinences. Tampoc es van voler importunar quan els va voler captar menjant al mig del carrer. Ni quan els nens jugaven. Ni quan els homes es reunien improvisadament sense que pogués endevinar si tramaven res. Ni quan les dones, molt presents en les seves imatges, no paraven quietes. "Sense elles no hi havia casa, no hi havia família, no hi havia barri", diu

Calafell.

"Mai busca compassió, pena, folklore. Fotografia aquells individus amb tota la dignitat del món", remarca el comissari. "No destil·len tristesa", hi afegeix Laguillo, que insisteix en la importància del factor ideològic. Lucerón, precisa, veia en la fotografia una eina no només per

"Mai busca compassió, pena, folklore. Fotografia [els gitanos] amb tota la dignitat del món"

deixar constància d'una situació social gravíssima sinó també "per contribuir a canviar-la". El 1985 va començar a treballar al magatzem dels tallers de formació ocupacional organitzats pel Patronat Municipal de l'Habitatge. S'obria una esletxa de llum per a aquella comunitat, i també la va documentar.

Als noranta, la Perona ja no existia i ell, com una mala passada del destí, va estar a punt de perdre la vista, que sempre havia tingut delicada. A principis de la dècada del 2000 va tornar-hi per fotografiar el parc de Sant Martí de Provençals, el substitut d'aquell entorn decrepit, avui trasbalsat per les obres de l'estació de l'AVE de la Sagrera. I on no ha deixat de tornar mai és a les persones que hi havien viscut. Ha mantingut el contacte amb moltes d'elles i de tant en tant trucava a l'AFB perquè li facin còpies de les imatges i els les regala. ■

► 25 Novembre, 2021

Esteve Lucerón exposa les seves fotos de la Perona a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona

La vida a les últimes barraques

TERESA SESÉ
 Barcelona

La vida a la Perona, l'últim assentament de barraques de Barcelona, es va apagar amb l'arribada dels Jocs, i avui només existiria en les fotografies privades o els records dels qui hi van viure (en algun moment van arribar a estar ocupades per més de 5.000 persones, majo-

Durant deu anys, Lucerón va anar cada dia al barri i va retratar els gitanos amb tota la seva dignitat

ritàriament gitanos), si no fos per l'impressionant treball documental d'Esteve Lucerón (la Pobla de Segur, 1959), fotògraf que durant deu anys, entre el 1890 i el 1990, va anar-hi diàriament, retratant amb empatia i sorprenent naturalitat la vida als carrers sense asfaltar, els àpats familiars, els mercats ambulants improvisats, les dones (sense elles no hi ha casa, ni família, ni barri), els *corrillos* per rum-

bes o buleries o els jocs infantils d'una població que vivia immersa en el conflicte i l'exclusió.

Esteve Lucerón. La Perona, l'espai i la gent reuneix a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona un centenar d'imatges d'un fons de més de 2.000 que el fotògraf va cedir el 2017 al centre municipal. Un conjunt extraordinari que, segons el comissari Jordi Calafell, encarregat de la selecció juntament amb Lucerón, l'emparenten a grans fotògrafs com Lewis Hine o Walker Evans, documentant la misèria d'una població marginada "sense mirar de provocar compassió ni caure en el folklorisme, sinó acostant-se als individus, a qui retrata amb tota la dignitat del món". Lucerón va donar per conclòs el seu projecte el 1990, quan es van enderrocar les últimes barraques, coincidint amb un greu problema oftalmològic que li va fer penjar la càmera. Tot i així, el 2005 tornaria al parc Sant Martí de Provençals, entre el pont d'Espronceda i la riera d'Horta, on un dia hi va haver un barri que en realitat era un carrer de dos quilòmetres i que pocs barcelonins es van atrevir a travessar.

L'obra de Lucerón, que no es va dedicar mai professionalment a la fotografia, forma part de la col·lecció de grans museus com el

Fotografia feta l'agost del 1982 a la Perona

ESTEVE LUCERÓN/AFB

Reina Sofia, però aquesta és la primera gran exposició que li dedica una institució pública després de tres mostres individuals en les seves galeries, una ja desapareguda. Ell, hospitalitzat a causa d'una greu malaltia, no podrà assistir a la inauguració de la mostra (des d'avui i fins al 22 de maig).

La Perona deu el seu nom a la visita de suport al règim franquista que va fer Eva Duarte de Perón el 1947. Inicialment s'hi van assentar els migrants països arribats de diferents punts de la Península, però a partir del 1966, amb la

desaparició de les barraques del Somorrostro i un nou programa de reocupació, el barri va ser a poc a poc ocupat pels gitanos. Lucerón el va començar a fotografiar mentre era alumne del Centre Internacional de Fotografia de Barcelona amb una càmera Mamiya que s'havia comprat amb la indemnització que li van donar després de tancar la fàbrica de motors elèctrics on treballava. Feia fotografies als gitanos i quan arribava a casa les revelava i l'endemà els en regalava una còpia. Així es va guanyar la seva confian-

ça. El *Payo Largo*, com l'anomenaven, va deixar casa seva a l'Hospitalet i es va instal·lar a la zona. Després, el 1985, els lligams es van estrènyer quan va ser contractat com a vigilant dels tallers ocupacionals que el Patronat Municipal de l'Habitatge va crear per inserir els habitants de la Perona. Encara avui manté contacte amb molts d'ells. "Entra en aquell món per humanitat, però no una humanitat tova, sinó consubstancial amb l'esperit solidari de la seva militància comunista", conclou Calafell. c

Una mujer rodeada por un grupo de niños en la Perona de Barcelona, el 13 de abril de 1981. / ESTEVE LUCERÓN

El Arxiu Fotogràfic expone las imágenes que Esteve Lucerón tomó en la Perona en los ochenta

Un infiltrado en las últimas barracas de Barcelona

JOSÉ ÁNGEL MONTAÑÉS, **Barcelona**
"El pinchaubas se compra muebre biejos y chatarra", podía leerse en un cartel colgado de un poste de la luz cuando se cruzaba el Puent del Trabajo, en la Verneada de Barcelona, durante los años ochenta del siglo pasado. El Pinchaubas era el mote de un patriarca gitano que compraba y vendía muebles y trastos, como la mayoría de los hombres que por entonces vivían en ese poblado de barracas situado en unos terrenos junto a la vía del tren, en los dos kilómetros comprendidos entre los puentes de Espronceda y del Trabajo.

El letrero era la señal que marcaba la entrada a un territorio inhóspito para el resto de la ciudad en el que llegaron a vivir unas 5.000 personas en cerca de 1.000 barracas fruto de la falta endémica de viviendas en Barcelona. Al principio—cuando tras la visita al lugar de Evita Perón, mujer de Perón, en 1947 se adoptó este nombre—, por inmigrantes del resto de España. Y luego, por gitanos, conforme los primeros eran realojados en polígonos (otra forma de barraquismo vertical) construidos a las afueras de la ciudad.

Pero en este poblado se infiltró un hombre discreto que, entre 1980 y 1989, fotografió todo lo que allí pasaba y acabó, como casi todos allí, siendo conocido por un mote: Payo Largo. Esteve Lucerón (La Pobla de Segur, Lleida, 1950) captó con paciencia a vida cotidiana de este ecosistema marginado en una Barcelona que agonizaba, sobre todo tras saberse en octubre de 1986 que acogería en 1992 unos Juegos Olímpicos y había que mostrar una imagen de prosperidad y modernidad a todo el mundo.

Lucerón realizó, después de una década, 2.000 imágenes que

El autor realizó unas 2.000 fotografías durante los años que visitó el barrio

Huyó de los tópicos y la sensiblería y busco la empatía y la dignidad de todos

acabó dando en 2017 al Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB) que ahora le dedica la exposición *Esteve Lucerón. La Perona. El espacio y la gente* comisariada por el propio fotógrafo (estos días lamentablemente ingresado en Sant Pau) y por Jordi Calafell, del AFB, en la que puede verse (gratis, hasta el 22 de mayo) un centenar de estas imágenes convertidas en un referente de la fotografía documental.

Según explica el también fotógrafo Manuel Laguillo (que realiza uno de los textos del catálogo virtual) delante de las fotos: "Lucerón trabaja como un pescador, desde la espera y sin prisa, para no espantar, sabiendo que la gente que vive en esos años en la Perona se siente marginada por tratarse de un barrio de barracas y por el menosprecio secular al gitano". Lucerón, *Payo Largo*, ha explicado que tuvo que ir día tras día durante dos años para poder ganarse su confianza, fotografiando primero los niños y regalándoles una copia para ir ganándose los a todos. Al final, pudo captar la vida de la calle, las comidas, el trajín de unos y otros, el juego de los niños, el trabajo incansable de las mujeres, las bodas y las fies-

tas. Pero también sus viviendas vacías de gente y llenas de trastos y los pisos en los que acabaron realojados, en los que se percibe la desubicación y la tristeza por la libertad perdida.

Según Laguillo, "Lucerón configura un conjunto de fotografías sin caer nunca en el tópico, en la sensiblería, en el efectismo escandaloso o en el dolor, sino buscando la empatía y la dignidad de los fotografiados". Y lo hizo influido por referentes como Lewis Hina, Jacob Riis y Walker Evans y Dorothea Lange, que documentaron la miseria de los humildes para que la Administración americana pusiera remedio, que conoció en las publicaciones que encontró en el Centro Internacional de Fotografía de Barcelona (CIFB) del Raval, donde era alumno.

Por su parte, Calafell apunta que llama la atención "las imágenes de sororidad entre las mujeres gitanas, con un papel superior a la de los hombres. Si la familia y la comunidad resiste es por ellas, mientras que los hombres aparecen como subalternos".

En 1990, cuando se derribó la última barraca, Lucerón dejó la fotografía, también por su problema de visión. Tan solo volvió a coger la cámara a comienzos del 2000 para ver cómo ese mundo se había transformado en el Parc de Sant Martí. Su trabajo se ha expuesto poco. Ninguna de sus fotografías se publicó en ningún medio o publicación. Tras exponerse solo en la galería Maple Syrup en 1990 comenzó a difundirlo en 2010 en un par de publicaciones. Luego se han visto algunas de estas imágenes en el Macba y el Reina Sofía ha comprado ocho fotografías. Entre ellas la del Pinchaubas, el patriarca que nunca pensó que su letrero de compra de muebles y chatarra llegara tan lejos.

La primera metgessa catalana tindrà una placa a la casa on va viure

El districte de Gràcia homenatjarà la metgessa Dolores Aleu Riera, la primera dona llicenciada que va exercir la medicina a Catalunya amb la descoberta, el proper dissabte, 27 de novembre, a les 12 del migdia, d'una placa commemorativa a la casa on va viure, situada al carrer de Molist, 22-24, al barri de la Salut.

Aleu (1857-1913) va ingressar a la Facultat de Medicina el 1874 i acabà els estudis el 1879, però no va tenir permís per fer l'examen de llicenciatura fins al 4 d'abril de 1882, i finalment s'examinà a Madrid el 19 de juny d'aquell any. Va aprovar amb excel·lent i es va convertir en la primera dona llicenciada de l'Estat espanyol. Durant la seva carrera va treballar en una consulta a la Rambla de Catalunya, on assistia a aquelles dones més vulnerables, com per exemple les mares solteres o amb pocs recursos amb l'objectiu de millorar les seves vides. La seva vocació era, entre d'altres, la pediatria, així que va publicar un bon nombre de textos divulgatius per a mares sobre l'atenció als seus fills que van suposar un gran avenç en la societat del moment.

La seva tesi doctoral, 'De la necesidad de encaminar por una nueva senda la educación higiénico-moral de la mujer', va suposar una verdadera revolució. En ella es fa una anàlisi de com s'ha tractat les dones al llarg de la història i com la societat s'estanca en aquests pensaments. Aleu creia que la solució més vàlida a aquest problema era instruir les dones ja des de la infància, i no prohibir que llegissin o escrivissin. També es va encarregar d'alertar dels riscos que podien comportar els hàbits de la moda femenina a finals del segle XIX i principis del segle XX, com per exemple la cotilla, sobretot en la fisiologia respiratòria.

En contra de l'ús de la cotilla

A més, va ser autora de textos de caràcter divulgatiu, orientats a millorar la qualitat de vida de les dones, especialment en l'àmbit de la maternitat, com ara 'Consejos a una madre sobre el régimen, limpieza, vestidos, sueño, ejercicio y entretenimiento de los niños' i va defensar que s'abandonés la cotilla, que afinava la cintura de les dones, però oprimia el tòrax, dificultava la circulació sanguínia i provocava desmaís.

Després de la mort del seu fill el 1908 amb 23 anys, no va tornar a passar consulta i es va tancar a la torre del barri de la Salut on residia i on va morir dos anys després, el 19 de febrer de 1910. És en aquest edifici on se situarà la placa, que es col·locarà en el marc de les activitats relacionades amb el 25-M, el Dia Internacional Contra la Violència de Gènere.

MEMÒRIA DEMOCRÀTICA

Via Laietana seria un museu de la tortura i de suport a les víctimes

L'Ajuntament de Barcelona vol que la Prefectura conservi la sala d'interrogatoris i els calabossos

SÍLVIA MARIMON
 BARCELONA

Un espai de memòria, però també un lloc sobre les resistències i la repressió del present, i on atendre les víctimes. Així s'imagina l'Ajuntament de Barcelona la Prefectura de la Via Laietana, segons el projecte al qual ha tingut accés l'ARA, si s'aconsegueix que el ministeri de l'Interior retiri de l'edifici històric els alts comandaments de la Policia Nacional, els administratius i tot el personal policial que hi ha actualment. Fins ara s'hi ha negat, i no hi ha res que faci pensar que hi cedeixi; fins i tot hi ha una partida pressupostària del govern espanyol de dos milions d'euros per millorar l'equipament actual. Però l'Ajuntament no dona el braç a tórcer. "Estem convençuts que és un espai que ha de recuperar la ciutadania i sabem per què el volem i què hi volem fer", diu el regidor de Memòria Democràtica, Jordi Rabassa. Ningú del consistori ha pogut entrar a la Prefectura: no els han deixat.

Es desconeix com està l'equipament, si es conserven els calabossos, les sales d'interrogatoris, algun dels despatxos dels torturadors -com el del cèlebre comissari Antonio Juan Creix- o l'armari on es guardaven porres de totes les mides per apallissar els detinguts.

Amb l'entrada prohibida, el consistori, per intentar salvaguardar el que es pugui, ha tirat endavant un expedient per declarar l'edifici Bé Cultural d'Interès Local (BCIL). Rabassa confia tenir el BCIL al llarg del primer semestre de l'any vinent.

"Armar-se" contra la repressió

Què passaria si, finalment, la Prefectura se cedís com a equipament municipal? "Se'n museïtzaria la part més simbòlica, com algun calabós, la sala d'interrogatoris i, si encara existís, el despatx de Creix, però també hi hauria un espai per parlar i mostrar les resistències que hi ha actualment al món o que hi ha hagut recentment, com les de Tiananmen, Hong Kong i Minsk, i la repressió d'avui, com la que es produeix contra els periodistes i fotoperiodistes", diu Antoni Nicolau, historiador, museòleg i autor del projecte. Es conceben, per tant, espais expositius, de reflexió, per a activitats i debats, però també d'atenció i informació a les víctimes de la repressió que cerquin instruments per ser reconegudes com a tals. "Hi ha una certa regressió dels drets i les llibertats i els que els defensem ens hem d'armar simbòlicament", reflexiona Nicolau, que havia dirigit el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona i l'Institut d'Arquitectura Avançada de Catalunya (IAAC).

Patrimoni
 Per salvar-ne el que es pugui, el consistori la vol declarar Bé d'Interès Local

Actualitat
 Seria un punt d'atenció i informació a represaliats, com ara periodistes

Nicolau confia que també hi pugui haver un arxiu que faciliti documentació perquè les víctimes de la repressió puguin demostrar que van rebre tota classe de tortures: *la cigonya*, amb les mans emmanillades re-re els genolls i les cames flexionades; *el quitrofan*, amb el cos sobre una taula i el tronc penjant a l'aire, o *la barra*, de la qual penjaven el detingut emmanillat, eren tortures habituals a la comissaria de la Via Laietana.

Es difícil saber quants homes i dones van ser víctimes de tota mena de vexacions a la comissaria d'infesta memòria, perquè els arxius estan tancats amb pany i forrellat a

l'arxiu central del ministeri de l'Interior. Alguns també es podrien haver convertit en cendra. Com recordava a l'octubre el jurista Óscar Alzaga, que va ser diputat de les Corts Constituents, Rodolfo Martín Villa va ordenar el 1977 la destrucció dels arxius dels serveis policials dedicats a controlar els militants dels partits de l'oposició franquista, els sindicalistes i els intel·lectuals que defensaven la democràcia.

Col·locar un Plensa a la porta

Nicolau creu que serà fàcil treure envans i parets que ara separen els despatxos i s'imagina un accés amb

una instal·lació artística concebuda per ser al carrer: “Seria fantàstic una obra de Jaume Plensa, que podria dialogar amb l’obra situada al davant del Palau de la Música”. Hi hauria un primer espai expositiu dedicat a la resistència de Barcelona i Catalunya a la dictadura de Franco amb fotògrafs del període i documents audiovisuals. Nicolau defensa que hi hagi un programa educatiu i d’activitats dirigit al món docent, conferències, tallers i itineraris per diferents espais de la ciutat on hi ha hagut repressió.

L’espai de resistències inclouria cursos, grups de debat, presentacions de llibres, conferències... i hauria d’estar al dia de qualsevol moviment que plantés cara a l’autoritat. I, finalment, el lloc dedicat a la repressió tindria com a objectiu la sensibilització, reflexió i divulgació entre la ciutadania sobre la repressió dels periodistes. “Hi ha projectes semblants als Estats Units, a l’Amèrica Llatina i a Europa, que han convertit espais negatius en centres de divulgació”, diu Nicolau.

Hi va haver un moment, abans de l’octubre del 2017, que semblava

que Interior deixaria l’edifici. De fet, hi ha una proposició no de llei aprovada pel Congrés de Diputats l’1 de juny del 2017, amb els vots de tots els grups excepte el PP, per convertir la comissaria en “un museu - centre memorial, documental i arxivístic de la repressió franquista”. L’Ajuntament també va aprovar el novembre del 2019 una proposició no de llei. Com que són no vinculants, la policia no té cap obligació legal de complir-les.

Ara caldrà veure quin serà el futur d’aquest edifici del 1878, que havia estat residència d’una família burgesa i que amb la Generalitat republicana va ser la seu del Comissariat d’Ordre Públic. El 1941 va ser l’epicentre a Barcelona de la Brigada d’Investigació Social, l’instrument de la dictadura per eliminar qualsevol oposició. Als seus calabossos hi van anar a parar durant dècades homes i dones de tot l’espectre ideològic que van defensar els drets i les llibertats davant el franquisme. Avui és un lloc de passat incòmode però també un dels màxims símbols de la sobirania estatal al bell mig de Barcelona. —

Ariadna, 9 anys

Via Laietana: de tortures a vetllador de drets humans

■ L'Ajuntament de Barcelona ja té un informe per convertir la prefectura de la policia en un aglutinador de memòria i lluita ■ Òmnium projecta a la façana de l'edifici imatges de represaliats

Mayte Piulachs
 BARCELONA

Malgrat que el govern espanyol ha posat en el congelador l'aprovació de convertir la prefectura superior de la Policia Nacional de la Via Laietana de Barcelona en un espai de memòria democràtica, a proposta del grup d'ERC al Congrés el 2017, l'Ajuntament de Barcelona en fa via i ja té un projecte d'usos per a aquest destacat edifici, amb cinc plantes, que vol recuperar per a la ciutat, amb el consens de les entitats, seguint la iniciativa d'altres centres de memòria, com ara a Alemanya o a l'Argentina.

Com va avançar aquest diari, la regidoria de Memòria Democràtica, que encapçala Jordi Rabassa, ha encarregat el projecte. Ahir es va desvelar el seu contingut, elaborat per l'historiador Antoni Nicolau, el qual proposa un programa "ambiciós", per fer que la comissaria de Via Laietana passi de ser "un espai de tortures a un de defensa dels drets humans". Un espai necessari perquè, a parer de qui fou el director del Museu d'Història de Barcelona "els drets humans s'estan trepitjant i cada cop estem pitjor". Nicolau va voler visitar l'interior de l'edifici, desestimat pel consistori,

El president d'Òmnium, amb represaliats a la Via Laietana, ahir ■ JOSEP LOSADA

i que el Ministeri de l'Interior també denega adduint qüestions de seguretat.

En desconèixer si s'han fet reformes a les insalubres cel·les i als despatxos,

on els dissidents del dictador eren torturats, l'historiador proposa que, si no queda res, que s'hi recreïn. A banda de l'espai museïtzat, Nicolau planteja que

s'ocupin totes les plantes amb accions relacionades amb els drets i la violència, com ara un "projecte de resistències", polítiques i socials que estiguin passant

arreu del món, amb presentació de llibres i documentals, o una oficina de documentació, on es puguin demanar arxius del Tribunal d'Ordre Públic. "Un espai de memòria, de present i de futur perquè no es torni a repetir", advoça Nicolau.

Precisament, ahir, en la vigília del 20-N, el president d'Òmnium, Jordi Cuixart, juntament amb representants d'entitats memorialistes i de partits polítics, va concentrar-se davant la comissaria de Via Laietana per exigir la seva reconversió. Pilar Rebaque, Blanca Serra i Carles Vallejo van explicar el seu testimoni de tortures, mentre a la façana de l'edifici es projectaven imatges de represaliats, com ara l'estimat Xirinacs. L'advocada Norma Pedemonte va relatar casos actuals de vexacions. "Estem units contra aquesta vergonya de la democràcia. No s'ha de posar ni un euro en aquests edificis si no és perquè sigui un espai de dignitat col·lectiva", va cloure Cuixart. ■

Ombres i llums de la reurbanització de la Via Laietana

Aquesta setmana s'ha donat el vistiplau de la transformació de la Via Laietana de Barcelona amb el propòsit de convertir aquest eix viari bàsic de la xarxa de Ciutat Vella en un vial pacificat, amb accés de trànsit restringit, espai per a les bicicletes i especialment, eixamplament de les voreres per millorar el pas dels vianants. El projecte, que difícilment estarà enllestit durant el 2023, comportarà també la pacificació del carrer Jonqueres, i la resolució d'un autèntic nyap urbanístic, el controvertit 'carril no-bici', una acció d'urbanisme tàctic que va pretendre donar més espai de vorera als vianants, però que els ciclistes van interpretar com a propi, generant no poques friccions entre els ciutadans.

Tot i que la Comissió d'Ecologia, Urbanisme, Infraestructures i Mobilitat de l'Ajuntament de Barcelona va donar dimarts passat el vistiplau a la reforma, i el govern municipal es va assegurar de publicitar que l'acord s'havia tancat amb veïns i comerciants a més de comptar amb el suport del grup municipal d'ERC, el projecte de reforma no ha estat del gust de tothom, amb diversos sectors que han volgut deixar clar que, per a ells, la transformació de la Via Laietana pot tenir llums, però també tindrà ombres.

Com serà la Via Laietana?

Segons el projecte aprovat, sense canvis de gruix respecte al presentat el passat mes de juliol, l'eix d'actuació principal és l'eixamplament de les voreres, que passaran a tenir una amplada uniforme de 4,05 metres al llarg de tot el carrer, des de la plaça d'Urquinaona fins a la d'Antonio López, mentre que actualment varien entre els 2,60 i els 3,50 metres. Això afavorirà el passeig vertical, que a més serà continu en tota la llargada, inclosa la plaça central d'Antoni Maura, que interconnectarà les avingudes de la Catedral i de Francesc Cambó.

A més, es generaran noves places. D'una banda, l'actual d'Antonio López, ara ja sense l'estàtua de l'esclavista, serà dividida en dues parts, la plaça d'Idrissa Diallo on ha quedat el pedestal, i la de Correus davant la seu central d'aquest servei a Barcelona. En progressió ascendent, la plaça de l'Àngel -on hi ha la boca de Metro de Jaume I-, la ja esmentada d'Antoni Maura i finalment tot l'entorn de la divisòria amb el carrer Jonqueres -on hi ha la boca de Metro d'Urquinaona- també prendran dimensió de places plenament integrades en la nova Via Laietana. A més, el mateix carrer Jonqueres, que fins a l'actualitat fa la funció de distribuïdor cap a l'Eixample del trànsit ascendent, en un carrer amb voreres de menys de dos metres i una alta densitat de trànsit, quedarà pacificat i passarà a ser de prioritat per als vianants.

Amb les voreres ampliades, la calçada central quedarà de la següent manera: En sentit mar-muntanya hi haurà un carril per a busos i taxis que també podran utilitzar els veïns i veïnes de la Via Laietana i de la Barceloneta, a més d'un carril bici segregat al costat de la vorera, mentre que en sentit muntanya-mar hi haurà un carril compartit per a busos i bicicletes i un carril obert al trànsit privat amb circulació limitada a 30 km/h.

Mobilitat limitada

En relació amb la mobilitat, aquesta nova disposició implica que els vehicles privats, a excepció dels veïns autoritzats, no podran fer ús de la Via Laietana en sentit ascendent, i, per tant, per arribar a la plaça Urquinaona i l'Eixample des de Correus hauran de fer servir com a recorregut alternatiu els passejos del Marquès d'Argentera, Picasso i Lluís Companys i finalment la ronda de Sant Pere. Tota aquesta volta, segons els estudis tècnics municipals, implicaria només entre 1 i 3 minuts més de trajecte. Encara en sentit muntanya, els usuaris de la bicicleta hauran de deixar pas als usuaris dels autobusos urbans en les parades que hi ha al llarg de la Via Laietana i que ara se situaran en les noves places.

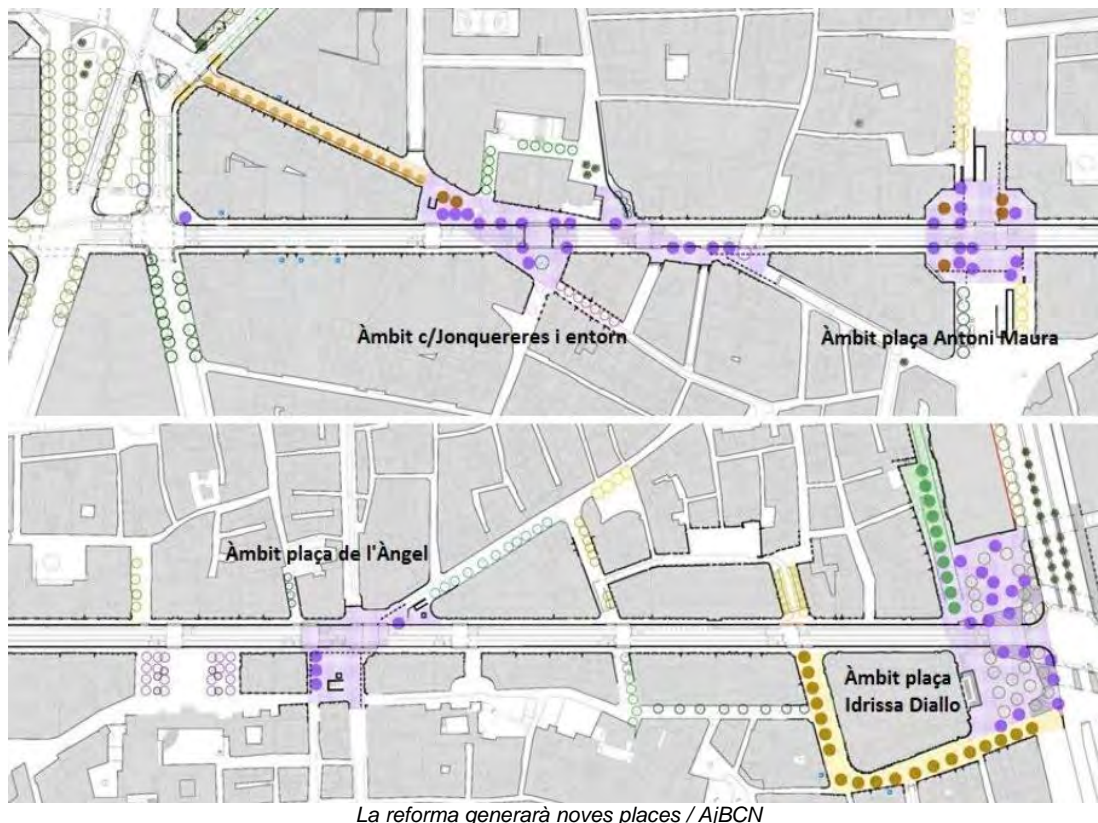
Pel que fa al sentit descendent, aquest sí que estarà obert al vehicle privat, però cal tenir en compte que els ciclistes hauran de compartir espai amb un carril habilitat també per a autobusos i taxis.

Pressupost i calendari

La reforma de tota la Via Laietana té un pressupost total de 32,9 milions d'euros, i preveu dues fases d'actuació. La primera s'iniciarà el març del 2022 amb la renovació de les xarxes de serveis de tal manera que

al juny es pugui iniciar la reforma del tram superior, entre les places d'Urquinaona i d'Antoni Maura, que durarà 11 mesos i tindrà un cost de 16,8 milions d'euros.

Segons aquest calendari, aquesta primera fase hauria d'estar enllestida el maig del 2023, que és quan s'executaria la segona fase al tram inferior, entre Antoni Maura i Idrissa Diallo, amb un pressupost previst de 16,1 milions d'euros i del qual l'ajuntament no ha avançat previsió de finalització, tot i que apunta que seria ja avançat el 2024.

Mentre durin les obres, la previsió és mantenir dos carrils de baixada a tota la via -un de bus i un de vehicles-, mentre que de pujada els busos es desviaran cap al passeig de Picasso i els vehicles només podran arribar fins a l'alçada de la plaça d'Antoni Maura.

Els taxistes no ho veuen clar...

Tota aquesta planificació ha provocat les queixes de diversos sectors pels canvis importants que comportaran en la mobilitat de la zona, en ple centre de Barcelona, fins ara via de connexió entre el Port Vell i l'Eixample, però també accés al centre comercial de Barcelona i als aparcaments situats a les avingudes Catedral i Francesc Cambó.

Un dels col·lectius que no veuen bé aquesta reurbanització és el del taxi, que suma com a principals protestes la pèrdua de velocitat comercial i la desaparició d'una parada històrica, la que està situada a la plaça d'Antoni Maura. El Sindicat del Taxi de Catalunya (STAC), ja ha alçat la veu per expressar la seva disconformitat amb el projecte. Segons ha recollit el mitjà especialitzat Gaceta del Taxi, des d'aquest sindicat asseguren que tant els taxistes com els usuaris sortiran "tremendament perjudicats" i apunten que no hi ha hagut cap consens amb el sector, raó per la qual lamenten que en el projecte final no s'hagi "recollit cap de les nostres propostes de millora".

L'accés directe entre lesavingudes Catedral i Francesc Cambó farà perdre estacionament per als taxis / AjBCN

De fet, els taxistes consideren que compartir carril amb autobusos i ciclistes serà perjudicial per a la velocitat comercial dels vehicles i perillós per als usuaris de bicicletes. A més, lamenten que estigui prevista la desaparició de la parada de taxis d'Antoni Maura, que consideren que és una de les de "més afluència dels usuaris de la ciutat".

...i els ciclistes tampoc

Per la seva banda, els ciclistes tampoc veuen clara la transformació. Tot i que el nou projecte els assegura un carril propi de pujada, la qual cosa ja és un avenç constatable amb la situació actual, on no compten amb cap espai propi més enllà del mencionat carril 'no-bici' en disputa amb els vianants.

En tot cas, l'anunci del tret de sortida de les obres ha provocat la reacció de les entitats defensores de l'ús de la bicicleta, com el Bicicleta Club de Catalunya (BACC) que ha lamentat, via twitter, que l'Ajuntament de Barcelona i en especial l'alcaldeessa, Ada Colau, i la regidora de Mobilitat, Laia Bonet, hagin renunciat a convertir la Via Laietana en un mirall de la Rue de Rivoli parisenca, ja que s'ha aprovat una reforma "que podria posar la Via Laietana al capdavant de la mobilitat sostenible i acabarà sent una reforma que no prioritzarà la bicicleta ni li donarà seguretat".

Entre les principals queixes dels ciclistes hi ha que no s'han tingut en consideració les seves propostes i el fet que en sentit descendent no hi hagi un carril segregat i es vegin obligats a compartir espai amb autobusos i taxis.

Superilla encoberta?

A més, cal tenir en compte que la proposta de transformació va comptar amb el suport dels socis del govern municipal, BComú i el PSC, i també el d'ERC, però la resta de formacions van votar en contra, és a dir, JxCat, Cs, BCN pel Canvi, PP i la regidora no adscrita.

El grup municipal de Junts per Catalunya a l'ajuntament va justificar el sentit del seu vot en la negativa del govern municipal a avaluar primer el seu impacte en la mobilitat, el comerç, l'aparcament i l'activitat econòmica del seu entorn. La portaveu adjunta del Grup de Junts, Francina Vila, va denunciar manca de transparència, rigor i anàlisi científica de l'executiu municipal en la definició del projecte i va destacar que les accions prèvies del consistori en aquest carrer han fracassat.

"Avui ens presenten un projecte, amb fotografies i dibuixos molt bonics, però tenim por que a la pràctica funcioni tan malament com la superilla del Poblenou o tingui els problemes de la de Sant Antoni o de la proposta de l'Eixample de tallar carrers", va exposar la regidora de Junts.

També es van posicionar en contra la resta de partits. A tall d'exemple, BCN pel Canvi va apuntar que els canvis en la mobilitat, amb supressions de carrils, "no contemplen cap mesura per pal·liar l'afectació que això tindria en la mobilitat, com pot ser millorar els carrers per on es pretén redirigir el trànsit o estudiar altres alternatives per compensar el flux de vehicles que deixaran de circular per aquests carrers".

En tot cas, les queixes d'usuaris i dels partits reflecteixen que el projecte de transformació de la Via Laietana pot tenir moltes llums, però també té moltes ombres. I això sense fer esment de l'altre gran problema de la Via Laietana, la persistència de la funesta Prefectura de la policia espanyola.

https://www.elnacional.cat/ca/barcelona/ombres-llums-reurbanitzacio-via-laietana_671927_102.html

Así quiere 'museizar' Barcelona la comisaría de Via Laietana, centro de torturas durante el franquismo

El Ayuntamiento ha elaborado un informe sobre posibles usos del inmueble, propiedad del Interior, que incluirían visitas a celdas y despachos y un proyecto de investigación y reflexión sobre la represión

Barcelona hace años que quiere convertir la comisaría de la Policía Nacional en Via Laietana, epicentro de las torturas durante el franquismo, en un espacio de memoria histórica. Pese a la negativa actual del Ministerio del Interior de trasladar la Jefatura Superior de Policía a otro edificio, el Ayuntamiento que lidera Ada Colau ha avanzado en esa idea y ha elaborado un informe sobre cómo debería ser este futuro centro, que aspiran a que tenga una parte de museo y exposiciones y otra de divulgación y reflexión sobre la represión tanto en la ciudad como en España y en todo el mundo.

El documento, al que ha tenido acceso elDiario.es, es un encargo de la concejalía de Memoria Democrática al historiador y museólogo Antoni Nicolau, y ya ha sido contrastado con las principales entidades y asociaciones de memoria histórica de la ciudad para que aporten sus ideas. En él, se plantean los distintos usos que podría albergar este equipamiento público, y que irían más allá de un museo y centro memorial y archivístico sobre la represión franquista. La propuesta incluye también talleres y programas educativos y un proyecto llamado 'Resistencias', de investigación y análisis sobre la relación histórica de los movimientos sociales con la represión y la tortura.

"De esta forma, el edificio de la antigua Prefectura de Via Laietana podrá ser un referente a nivel catalán, español y europeo sobre las resistencias, la memoria democrática y la defensa de los derechos humanos, dirigida a grupos de personas muy distintos y que alcance ámbitos muy amplios de actuación", resume el documento. Para su elaboración, el autor ha analizado memoriales de todo el mundo, desde el museo ESMA de Buenos Aires (excentro de detención y tortura durante la dictadura de Videla) al de la Stasi en Berlín.

De las torturas al traslado de la policía

La comisaría de Via Laietana, hoy sede de la Jefatura Superior de Policía de Catalunya, fue durante la dictadura de Franco la sede de la brigada Político-Social, la policía política. En sus calabozos se torturó a innumerables opositores al régimen, desde Miguel Núñez, dirigente del PSUC, hasta integrantes de la Asamblea de Catalunya, de cuya fundación se cumplen 50 años, u obreros de la Seat. Es este último el caso de Carles Vallejo, actualmente presidente de la Asociación Catalana de Ex-Presos del Franquismo. Desde hace años, en Barcelona existe el consenso suficiente para cambiar de uso la comisaría, pero el edificio es propiedad de Interior. Ahora mismo, sus responsables están dispuestos a que el inmueble dedique algún espacio a la memoria de las torturas, pero siempre que esto sea compatible con mantener los usos policiales. Este es también el actual posicionamiento del PSC, que antes había estado a favor del traslado. En 2017, el Congreso aprobó una proposición no de ley de ERC para convertir el espacio en un memorial con los votos de socialistas y Ciudadanos. En 2019, el Ayuntamiento sacó adelante una declaración institucional en la misma línea con apoyo del PSC.

Sobre este posible uso mixto, el concejal de Memoria Democrática, Jordi Rabassa, asegura no lo contemplan. "Este debe ser un equipamiento 100% dedicado a la memoria y esto es incompatible con que la policía siga estando allí", manifiesta, tajante. El informe encargado por su concejalía, de hecho, está planteado sobre la base de que todo el edificio, de cinco plantas, debe ir destinado al memorial, aunque no se hace una distribución espacial exacta de los usos porque no han tenido acceso al edificio.

Rabassa defiende además que la propuesta del consistorio para la comisaría encaja con el espíritu de las leyes de memoria democrática que se están tramitando tanto en el Congreso como en el Parlament. La intención del Ejecutivo municipal es trasladar en última instancia esta propuesta al Gobierno, aunque por ahora se centran en seguir trabajándola con las entidades locales.

Una parte de museo y exposiciones

El documento elaborado por el consistorio plantea una multiplicidad de usos para el edificio. Estos los resume en cinco dimensiones, que serían las de memoria, información, divulgación, actividades, reflexión e investigación y espacio de trabajo.

Sobre la primera, sería un "espacio de homenaje a las personas que lucharon por las libertades democráticas y que sufrieron la represión en Barcelona" y, en especial, en esa comisaría. El espacio se abriría a la ciudadanía y la visita empezaría en la calle, con una instalación que invitase a entrar y a "emocionarse". "Sería fantástica una obra de Jaume Plensa, que dialogase con la que está situada frente al Palau de la Música, que está al lado", aventuran.

El espacio museizado serviría para mostrar las celdas donde tenían lugar los interrogatorios y torturas y también los despachos de los jefes que las ordenaron, entre ellos los conocidos Antonio y Vicente Creix. El documento plantea conservar lo que se pueda a nivel de mobiliario y de distribuciones espaciales y, si no es posible, habilitar dos o tres puntos en los que se reproduzcan las celdas y despachos de la época. Además de esto, la intención del consistorio es poder contar con una exposición fotográfica y de vídeo de la resistencia contra la dictadura. "Una especie de crónica gráfica de la represión", señala el documento, con material de distintos archivos de la Administración y de los principales fotógrafos del momento. Entre ellos ponen como ejemplo Eugeni Forcano, Pilar Aymerich o Jordi Socías.

Asimismo, tras presentar la propuesta a las asociaciones de memoria histórica, estas también propusieron que se conecte este memorial con los demás espacios de represión que hubo en Barcelona y que quizás no son tan conocidos. Desde la cárcel Modelo hasta los Hogares Mundet o la prisión militar de Montjuïc.

Reflexión sobre 'resistencias'

La otra gran pata del espacio memorial ideado por el Ayuntamiento serían las actividades educativas, culturales y de divulgación. Sobre las propuestas dirigidas al mundo de la enseñanza, se plantea vincular la actividad del centro a proyectos educativos de escuelas e institutos y crear un "aula virtual" con materiales y experiencias para compartir.

Pero quizás la principal novedad respecto a la idea de hacer un memorial sería la del proyecto 'Resistencias', que propone reservar un espacio del edificio para debates, conferencias, presentaciones de libros y cursos sobre los movimientos sociales y los "escenarios de resistencia" en todo el mundo. "Barcelona ha sido una ciudad escenario de luchas y resistencias populares a lo largo de la historia y hasta nuestros días", argumenta en el documento, como motivación para que este sea un centro de generación de conocimiento sobre resistencias ciudadanas y represión.

La idea es que este programa permita la colaboración con otras instituciones sociales, científicas y culturales, y que esté ligada al análisis de la actualidad. Desde las protestas en Hong King hasta las de Bielorrusia, por poner ejemplos recientes.

Finalmente, el plan del Ayuntamiento es que el edificio reserve también un espacio para la represión contra la prensa, "especialmente la sufrida por fotógrafos y fotoperiodistas", y otro dedicado a la creación de un censo de víctimas. Este debería servir entre otras cosas para facilitar trámites de ayudas públicas o para cuestiones jurídicas.

► 20 Novembre, 2021

ENTRADA DE DON QUIXOT A BARCELONA
El pintor barceloní Pere Pau Muntanya (1749-1803), deixeble d'Antoni Viladomat, va pintar sis escenes dels capítols barcelonins de Cervantes per al palau de la Duana, que va decorar. Les pintures, encarregades per la Junta de Comerç,

es van col·locar sobre una estructura de fusta instal·lada en un menjador. El palau, edificat entre el 1790 i el 1702, va acollir des del 1859 el Govern Civil. Està tancat al públic des de l'any 2008 i en interminables obres de rehabilitació des del 2010

Barcelona, tornem-hi amb Cervantes

Polèmica El dimarts passat l'Ajuntament va descartar una proposta del grup municipal de Ciutadans per dedicar una estàtua a Don Quixot a la Barceloneta, escenari del final de la seva trajectòria. Cervantes ha contribuït decisivament a la universalitat literària de la ciutat, que tot i això no sempre l'hi ha agrait. L'eminent cervantista Carme Riera ho explica aquí

CARME RIERA

L'Ajuntament de Barcelona va rebutjar dimarts passat la proposta del grup municipal de Ciutadans d'instal·lar unes estàtues del Quixot i Sanxo a la platja de la Barceloneta. Els comuns de la senyora Colau, el PSC i Esquerra Republicana van votar-hi en contra; el PP, Barcelona pel Canvi i la regidora no inscrita Marilén Barceló, a favor, mentre que Junts per Catalunya es va abstenir.

Desconec quines barates, a les quals ens tenen acostumats els polítics en les seves votacions, s'amaguen darrere. No sé si amb la negativa tractaven més que d'oposar-se als personatges cervantins, oposar-se a Cs, oposar-se al que, tal vegada, van considerar una intrusió espanyolista. Tampoc em consta si el rebuig tenia a veure amb una qüestió estètica, perquè no he vist les escultures. Potser són espantoses, però això aniria d'acord amb l'aposta per la llejor de l'actual Ajuntament. Basta observar els barrots metàl·lics als carrers o els espantosos separadors plàstics a les voreres, per preservar taules i cadires de les terrasses dels bars. Segons informa la premsa, el regidor Jordi Martí en votar en contra de l'estàtua va escriure precisament que la ciutat rebutja "la idea monumentalista", no a Cervantes, i va recordar que l'autor compta a Barcelona amb un carrer, un parc, una escola pública, una biblioteca, diversos busts, plaques i monòlits commemoratius, medallons en edificis, una ruta literària i fins i tot la col·lecció cervantina més important d'Espanya dipositada a la Biblioteca de Catalunya.

No és ni molt menys la primera vegada que Cervantes i *El Quixot* generen polèmica entre els polítics catalans, encara que probablement els actuals regidors ni tan sols ho saben o no hi hagin reparat. El rebuig ve des de lluny i té a veure amb el problema mai resolt Catalunya-Espanya.

A partir del moment en què els nacionalistes catalans comencen a considerar Catalunya com una nació, i això passa a la fi del segle XIX –així ho constata l'Assemblea de la Unió Catalanista que va tenir lloc a Balaguer el 1894, encara que hi hagi antecedents anteriors en articles de Sebastià Farnés–, els clàssics nacionals castellans, amb Cervantes al capdavant, tendiran a ser rebutjats. En conseqüència *El Quixot*, el llibre canònic, el clàssic per antonomàsia de les lletres castellanes, el model lingüístic de referència, ja que en aquells dies, com a clàssic, així es considerava, perdrà per als nacionalistes catalans aquest paper. A més de no servir de model lingüístic, ja que la llengua en què estava escrit no era la catalana, tampoc podria aprofitarse des del punt de vista històric.

La Catalunya que el nacionalisme sempre ha intentat recuperar no té res a veure amb la que va visitar el Quixot a principis del segle XVII, la

El rebuig de Cervantes i 'El Quixot' ve de lluny i té a veure amb el problema mai resolt Catalunya-Espanya

dels enfrontaments mafiosos dels bandejats, nyerros i cadells, sinó la medieval, la de l'època mítica en què els peixos de la Mediterrània portaven estampada als seus llocs la quadribarrada petja de Guifré el Pilós i Roger de Llúria conquistava Atenes i Neopàtria amb els seus braus almsgàvers.

A més, si bé és cert que en la partida de Roc Guinard es parla català –una miqueta sui generis, per cert, que *frade* no és paraula catalana, i si l'altra

Carme Riera és escriptora i membre de la Reial Acadèmia. Autora de novel·les i assajos, és també especialista en Cervantes i 'El Quixot'. És autora d' 'El Quijote' desde el nacionalisme catalán' (Destino, 2005) i ha dirigit el volum col·lectiu 'Cervantes, el 'Quijote' y Barcelona' (Universitat de Valladolid, 2008)

transcrita, *lladre*–, no ho és menys que a la impremta visitada pel Quixot no hi ha cap llibre en llengua catalana i no és suficient que Cervantes advoqui per les llengües vernacles, "les mamades de la llet materna", ni que salvi de la cremadissa i dediqui els elogis més grans a un llibre escrit en català, que acabarà també com a clàssic, *Tirant lo Blanch*.

Com que en aquells dies el concepte de nació es basava, a més d'un territori i una història comuna, en una llengua, en una raça, no deixa de ser curiós que Valentí Almirall, que passa per ser el polític més important del ressorgiment nacionalista, dediqui diverses pàgines del seu llibre *Lo catalanisme*, aparegut el 1886, a tractar del caràcter castellà encarnat precisament en el Quixot. La intransigència, jactància, orgull del personatge són característiques dels castellans que sens dubte el manxec representa com cap altra figura literària. D'aquest text fundacional del catalanisme pertanyen, em sembla, els tòpics antiqüixotescos difosos pels nacionalistes. Així, per alguns ser un *Quixot*, *fer el Quixot* no implicava lluitar per un ideal o actuar d'una manera altruista, com en castellà i en altres llengües. Per contra, significava ser un boig, un egòlatra malalt de vanitat. L'exaltada imaginació del cavaller, la seva falta de sentit de la realitat i la seva capacitat de

Des que es comença a considerar Catalunya com a nació, els clàssics nacionals castellans tendiran a ser rebutjats

Textos de polítics com Valentí Almirall o Prat de la Riba a finals del segle XIX alimenten ja els tòpics antiqüixotescos

transformar-la en nom de la seva quimera utòpica eren aspectes que els nacionalistes rebutjaven, especialment, després de comprovar com l'absència de realisme i les quimèriques utopies es posaven de manifest en molts àmbits de la vida espanyola arran de la guerra de Cuba. Però no és només Almirall qui utilitza el Quixot com a prototip de la raça castellana. El lloc comú s'estén al Prat de la Riba dels textos juvenils i més concretament al del pamflet publicat en francès *La question catalane* (1898), on oposa el poble castellà al català i assenyalava que un "està lligat al corrent in-

dustrials dels pobles moderns i l'altre nodrit dels prejudicis de l'*hidalgo* carregat de deutes i inflat d'orgull" i els considera antagònics per raça, temperament i caràcter. No obstant això, per la mateixa època en què s'estableixen les bases del catalanisme podem observar que Cervantes i *El Quixot* estaven fortament arrelats en la cultura local. Carreras i Candi en un opuscle publicat el 1895, *Lo cervantisme a Barcelona*, s'havia referit a la mania cervantíca que ja abans dels anys vuitanta, època en què comença l'efervescència nacionalista, havia donat peu el 1836 a una publicació festiva, *El Sancho Gobernador*, que incloïa abundants caricatures.

El Quixot va comptar entre els barcelonins amb molts admiradors. Alguns participaven fins i tot en les decisions consistorials: el carrer amb què l'Ajuntament decideix recordar l'autor d'*El Quixot*, fruit de la remodelació ciutadana del centre històric, s'inaugura el 1856 amb el nom de Cervantes. I amb el seu nom es bateja una Societat Recreativa, l'interès primordial de la qual va ser, als seus orígens, 1877, les funcions de teatre i els balls de màscares i que més endavant es va consolidar en una Societat Lírico Dramàtica que entre el 3 de desembre del 1886 i el 15 de juny del 1888 va editar un setmanari literari il·lustrat, *Cervantes*, que es repartia gratuït entre les perso-

UN BALL MENYSPREAT
Acollit al palau d'Antonio Moreno, el ball de Don Quixot no acaba bé. Així ho va pintar Pere Pau Muntanya al seu treball per al palau de la Duana

nes que anaven a les representacions organitzades per la mateixa societat. A aquestes dades cal afegir les referències que les guies de forasters del segle XIX incloïen relacionant la ciutat de Barcelona amb *El Quixot* i recollint la llegenda del lloc en què va habitar Cervantes, de qui es donava per descomptat que va conèixer la ciutat. A més del gust d'alguns col·leccionistes bibliòfils per les primeres edicions del llibre. Són aquests aspectes que sobrepassen l'àmbit merament literari els que consoliden la popularitat d'*El Quixot* i especialment dels seus personatges, que també a Barcelona, el 1631, com havia passat a Heidelberg i a Lima ja el 1605, van aparèixer en xaranges i processons.

López Fabra, quan publica el *But-*

'El Quixot' estava fortament arrelat en la cultura local i va tenir molts admiradors entre els barcelonins

lletí de la reproducció foto-tipogràfica de la primera edició del Quixot (1871) per donar suport al seu projecte d'edició facsimil, addueix que de cada cent admiradors de Cervantes, vint-i-set viuen a Barcelona. El 1905, amb motiu de la celebració del tercer centenari de la primera edició, la immensa majoria de revistes i periòdics barcelonins van dedicar números monogràfics a Cervantes i al seu llibre, fins i tot aquells que es negaven a la celebració, que va ser molt polèmica i d'aquesta polèmica no va estar absent l'Ajuntament barceloní.

Miquel dels Sants Oliver, un dels intel·lectuals més lúcids i ponderats d'aquella època, va advocar perquè Catalunya s'unís a les celebracions. "Fent nostre a Cervantes -va escriure- contribuïm a la nova Espanya". Una Espanya més plural i rica, capaç d'incorporar els qui escriuen en llengua no castellana, com reclamava Maragall. D'altres, per contra, com Manuel Folch i Torres, director de la revista *Cu-cut*, o Ramon Senpau, col·laborador de *La Tralla*, s'oposaven amb rotunditat a la celebració. No obstant això, l'agraïment a Cervantes per haver inclòs Barcelona a l'itinerari quixotesc s'imposa i el mèrit de l'obra preval per sobre de consideracions extraliteràries, encara que en algun moment les sortides de to de l'un o l'altre costat siguin evidents. "Quedín-se els castellans amb el seu Quixot i bon profit els faci", escriu Folch i Torres. "Més val un *Quixot* que totes les manufactures de cotó d'aquests catalans", etziba un periodista de Madrid, el nom del qual no vol recordar ni tan sols qui li replica, Ramon Miquel i Planas, des de les pàgines de *Jovenut* en dos llargs articles on enumera l'extensa contribució catalana al cervantisme. Destaca que és un llibreter barceloní, Rafael Vives, el que imprimeix juntes ja el 1617 les dues parts, observa que ha estat a Catalunya on s'han publicat les millors edicions del llibre i recorda que la primera edició facsimil és igualment catalana. Catalans són Leopold Rius, que va iniciar la bibliografia crítica de les obres de Cervantes, o Bonsoms, el millor col·leccionista cervantí del segle XIX, per posar només un parell d'exemples. Aquesta indiscutible contribució catalana, que continua al llarg del segle XX amb Martí de Riquer al capdavant i l'edició realitzada per Rico amb els seus col·laboradors de la Universitat Autònoma de Barcelona, arriba al XXI, amb la celebració del quart centenari, el 2005, amb una magna exposició al Tinell, que l'Ajuntament de llavors i més concretament Ferran Mascarell em va encarregar curar,

prova, em sembla, que han estat molts els catalans que han considerat Cervantes com a seu, potser perquè la majoria van tractar de deixar de costat les interpretacions banals o esbiaixades i es van atènyer a un text d'una qualitat inqüestionable, seduïts, per si no fos prou, pel personatge més important de la novel·la occidental, gràcies a l'estada del qual a la ciutat, Barcelona aconsegueix a partir del segle XVII fama i nom universals, molt abans, esclar, que el Barça l'hi atorgui i això, crec, hauria de ser motiu d'agraïment de totes les faccions polítiques.

Més Cervantes a Barcelona significa més cultura, més internacionalització, ja que *El Quixot* continua sent la primera novel·la moderna, font d'inspiració d'escriptors de tot el món. No capitalitzar aquest aspecte, no enaltir-lo, és continuar ancorats en un nacionalisme caspós i obsolet. Si les preteses estàtues ajuden i són gratuïtes, com sembla, no veig per què no poden instal·lar-se en algun lloc decent. Si això atreu turistes cultes i menys pixaners, millor.

Els clàssics ja no representen models lingüístics en els quals aprendre ni els seus herois tenen a veure amb el caràcter dels pobles, aquestes rèmores han estat ja eliminades, gràcies a Déu. Els clàssics ho són perquè connecten amb la nostra sensibilitat moderna i Cervantes amb la seva ironia baci-èlmica, amb la seva aposta per mostrar-nos fins quin punt un boig pot distorsionar la realitat i oferir-nos-la al seu antull, em sembla una lectura absolutament necessària en els temps actuals. Han llegit *El Quixot* els nostres benvolguts regidors? Permetin-me que ho dubti. Necessiten un taller de lectura sobre el llibre? M'ofereixo amb molt de gust, *gratis et amore*. Cervantes va situar Barcelona al mapa literari, li va tirar força floretes en el capítol LXXII de la segona part, anomenant-la "arxiu de la cortesia, alberg dels estrangers, hospital dels pobres, pàtria dels valents, venjança dels ofesos i correspondència grata de fermes amistats, i en lloc i en bellesa, única". I també abans, en una novel·la exemplar, *Les dues donzelles*: "Va admirar-los el bell lloc de la ciutat, i la van jutjar per flor de les belles ciutats del món, honra d'Espanya, temor i espant dels veïns i apartats enemics, regal i delícia dels seus habitants, empara dels estrangers, escola de la cavalleria, exemple de lleialtat i satisfacció de tot allò que d'una gran, famosa, rica i ben fundada ciutat pot demanar un discret i curiós desig".

Qualsevol ciutat del món se sentiria molt honorada d'haver merescut tants elogis, per retòrics que els puguem considerar, i intentaria d'estar a l'altura homenatjant l'autor, sense ànim de lucre, vull dir, sense treure rendibilitats en pro o en contra d'opcions polítiques.

No hem d'oblidar que Cervantes

"Fent nostre a Cervantes contribuïm a la nova Espanya", va escriure Miquel dels Sants Oliver a 'La Vanguardia'

hagués pogut triar qualsevol altra ciutat. Rebutjada Zaragoza, per culpa d'Avellaneda, València, on va de seguida que desembarca a Dènia després de la captivitat a l'Alger, o Sevilla, que coneix molt bé, eren candidates força importants, però l'autor escull Barcelona. I aquesta elecció, em sembla, hauria de ser suficient perquè tots, independentistes, constitucionalistes i mig pensionistes, féssim nostre Cervantes, com demanava Oliver, director que fou de *La Vanguardia*. |

▶ 21 Novembre, 2021

La ciutat que volia ser infinita

Sílvia Marimon

1. Imatge del paranimf per a una universitat, el projecte final de carrera de Gaudí el 1877. El jurat, del qual formava part el director de l'Escola d'Arquitectura, Elies Rogent, autor del paranimf de la Universitat de Barcelona, li va atorgar un modest "aprovat per majoria" malgrat la seva gosadia, que superava el mestre. El dibuix, com altres de la Càtedra Gaudí, s'ha restaurat per a l'exposició.

2. La Monumental de Barcelona en una imatge datada cap al 1920, quan la Gran Via encara estava a mig fer.

a Barcelona del 1921 seria difícilment reconeixible des de la mirada d'algú del segle XXI. En aquell moment, la ciutat tenia somnis grandiloqüents: volia ser una gran metròpolis amb grans avingudes i grans monuments. Eren anys molt agitats i de fortes onades migratòries: entre el 1920 i el 1940, Barcelona va atreure el 90% de la població que va arribar a Catalunya, i el 1930 només quatre de cada deu residents eren nascuts a la capital catalana. Al llarg de les primeres tres dècades del segle XX, Barcelona va duplicar la població fins a arribar al milió d'habitants. Les condicions de la població més humil eren força insalubres, hi havia nuclis de barraques en diferents punts de la ciutat: al front marítim, al Poblenou, a Sant Andreu, a Montjuïc, al Poble-sec... Els invents domèstics encara no havien arribat a la majoria de cases i el safareig -n'hi havia a tots els barris- era un punt de trobada.

La Primera Guerra Mundial havia beneficiat Catalunya, però no a tothom igual: es va triplicar la producció, però els preus pujaven a un ritme molt més accelerat que els salaris. En aquells anys intensos, una altra ciutat va néixer a

l'ombra de la ciutat industrial: el Barri Xino. Era un barri portuari de primer ordre que atreia públics de tota condició social, i per on circulava la cocaïna fàcilment -els cambres la passaven en caps de llumins-. Hi havia sexe barat i divers, emocions fortes, músiques d'arreu i tota classe d'espectacles. Els bars del Barri Xino tenien clients tan il·lustres com l'actriu Margarida Xirgu, el premi Nobel Jacinto Benavente, l'actor Douglas Fairbanks, la filòsofa Simone Weil o el poeta Jean Genet.

Escoles admirades arreu d'Europa

A Barcelona, però, no tot era frenesí. S'havien executat alguns dels grans somnis de la Mancomunitat constituïda el 1914, com l'Escola Industrial. Hi havia també un immens projecte educatiu: es van construir escoles i es va endegar una renovació pedagògica que tindria una vida molt curta. El mateix 1921 es va construir un dels vaixells insígnia d'aquella renovació, l'Escola del Mar.

El periodista holandès Hulb Luns, del diari *Amsterdamer*, parlava amb admiració d'aquest centre educatiu: "Com n'estaríem, d'orgullosos, si poguéssim tenir a Zandvoort o Scheveningen llocs com aquests, darrere les finestres dels quals, obertes al mar, hi poguéssim tenir les més belles decoracions murals que es poden imaginar! Tant de bo poguéssim ensenyar als visitants un refectori tan bell i modernament moblat, model de bon gust, o el despatx del metge de l'escola, o les mà-

quines perfeccionades d'higiene, com es veuen a l'Escola del Mar".

"L'ambició de Barcelona en aquell moment era créixer en l'espai, se somiava amb un Eixample infinit, una ciutat sense límits -explica l'historiador Daniel Venteo-, era un somni desmesurat". La capital catalana mirava cap enfora, era expansiva i annexionadora; ambiciosa va grans avingudes i grans monuments. "A partir del 1931, amb la Segona República, es canvia la visió, es vol fer ciutat amb la ciutat, gestionar la ja construïda i millorar-la des de dins", afegeix Venteo.

Aquell 1921 es va decidir des de Madrid l'annexió de Sarrià a Barcelona. Era una unificació que s'havia intentat sense èxit diverses vegades, però sempre havia tingut l'oposició de Sarrià, fins que la correlació de forces polítiques la va fer possible en un consell de ministres l'1 de novembre de fa un segle. El maig del 1920, Barcelona també havia crescut per la banda del Llobregat: s'havia annexionat 908 hectàrees de la zona de Marina de l'Hospitalet per encabir-hi la Zona Franca.

Un projecte que s'havia intentat molts anys abans i que finalment es va fer realitat va ser la construcció del metro. Se'l considerava el transport del futur i Barcelona el volia perquè el tenien Londres o Nova York, però l'aposta econòmica no va arribar fins al 1921, quan el Banco de Vizcaya es va associar amb el Banco Hispano Colonial, Arnús-Garí, Tramvies de Barcelona i Ferrocarrils de Catalunya per constituir la societat Gran Metropolitano de Barcelona S.A. Les obres van començar el 21 de maig del 1921 i la inauguració va arribar el 30 de desembre del 1924: un tram de 2.714 metres que unia les estacions de Lesseps, Diagonal, Aragó -l'actual Passeig de Gràcia- i Catalunya. El 1922 també es va constituir la Companyia General d'Autobusos, que va començar explotant quatre línies.

No era una ciutat en la qual es pogués passejar tranquil·lament. Van ser els anys del pistolisme, dels atemptats i dels afusellaments. El 20 de gener del 1921, el governador Martínez Anido va aplicar la llei de fugues, que consistia bàsicament en deixar anar els detinguts i matar-los pel carrer. Aquell mateix dia van morir tres sindicalistes a trets. Anido no va durar gaire més en el càrrec: el 24 d'octubre del 1922 va ser destituït per haver muntat un fals atemptat contra ell mateix amb la intenció d'exercir més repressió. En aquella Barcelona del 1921 no hi havia terme mitjà. El sòmet es va constituir en una milícia anti-feixista, però la violència generava més violència. El 17 de juny es va produir un atemptat contra l'alcalde Martínez Domingo i, aquella mateixa nit, va ser assassinat el secretari general de la CNT. El 1923, el cop d'estat de Primo de Rivera donaria un nou tomb a l'agitada història de la capital catalana.

CÀTEDRA GAUDÍ / ETSAB / UPC

01

02

COLECCIÓN ROISIN / INSTITUT D'ESTUDIS FOTOGRÀFICS DE CATALUNYA (IEFC)

La Barcelona del 1921: Violència, finances i testaferrros

David Calero Carreras

La Barcelona del 1921 encara duu les marques del que va significar la Primera Guerra Mundial, un conflicte en què la neutralitat espanyola va permetre esdevenir la fàbrica del continent i que tant empresaris com intermediaris de tot tipus de productes acumulesin fortunes quantioses. És el cas dels Gimferrer, que van obrir la fàbrica precisament el 1914 coincidint amb l'esclat del conflicte bèl·lic i que van proporcionar d'ingents quantitats de sacs de jute per a trinxeres a l'exèrcit francès, però també dels fabricants de teixits de cotó, o fins i tot dels productors de queviures. La cara amarga d'aquest creixement sobtat de l'economia catalana va ser una inflació descontrolada a què bona part de la població local no va poder fer front. Com a conseqüència de tot això, la conflictivitat social no es va fer esperar, amb un cas emblemàtic com va ser la vaga de la Canadenca (1919), que va tenir el país aturat durant mesos i que va desembocar en la consecució per part dels treballadors catalans, per primer cop, de la jornada de vuit hores.

Però el conflicte entre mà de obra i patrons, lluny de quedar esmorteït per la pau social aconseguida a la Barcelona Traction (La Canadenca), es va enverinar fins a cotes insuportables per acabar derivant en aquell fenomen conegut com a pistolisme, desenvolupat entre 1917 i 1923. Amb una població laboral molt sindicalitzada, les patronals van optar per armar esquadrons de pistolers que van superar en violència els sindicats més radicals. El 1921 el *body-count* ja ascendia a 230, a més d'una xifra de ferits que depassava els sis-cents. Al darrere del fenomen del pistolisme hi havia dos noms clau: Josep Bertran i Musitu i Ramon Sales Amenós. El primer d'ells, un advocat considerat l'ideòleg del fenomen, i el segon, com a fundador dels Sindicats Lliures, una marca blanca de les patronals i planter de pistolers. Als dos noms podem afegir-hi el de Severiano Martínez Anido, governador civil de Barcelona en aquell període, molt tolerant amb les accions dels pistolers.

01. Imatge atribuïda a Opisso de la sèrie de personatges i animals que van servir de model per a la façana de la Sagrada Família. 02. Caricatura d'Eusebi Güell i Bacigalupi amb el Palau Güell, feta per Josep Parera el 1889.

El Josep, el guardià de les obres. Aquest individu junt amb tots els de la seva família donàren molts de disgustos a Don Antón. El dit Josep que el varem fotografiar representan el paper de Judes; morí més tard del "delirium tremens"

Amb la transformació de Chade, els nous accionistes –si més no, aparents– van passar a ser un grup de bancs espanyols, mentre que la cara visible seria Francesc Cambó, que dirigiria les operacions des del seu domicili de Via Laietana 30. A l'eix de poder d'aquesta avinguda nova de trinca s'hi sumaven el Banco Hispano Colonial (des del 1911) –Joan Antoni Güell, net d'Antoni López i fill d'Eusebi Güell, el gran protector i mecenes de Gaudí, en va arribar a ser el president– i la Trasmediterrànea de Joan March (1921).

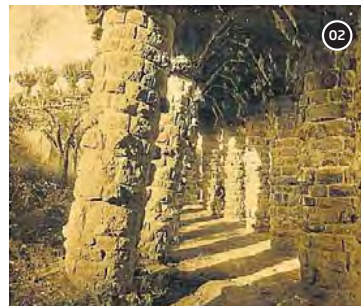
Crisi financera

El sector financer del 1921 estava vivint tot l'enrenou provocat per la suspensió de pagaments del Banc de Barcelona, feta pública cap al Nadal de l'any anterior. Va haver-hi un primer intent de rescat pel part del Banc d'Espanya, però l'entitat va acabar fent fallida atrapant accionistes i dipositants. La conseqüència immediata va ser la promulgació d'una llei de reforma del sector bancari que el mateix Cambó va tirar endavant com a ministre d'Hisenda en aquell 1921. Un dels que va poder salvar els seus diners va ser el FC Barcelona, els gestors del qual van ser avisats a temps de la delicada situació del banc, de manera que van modificar *in extremis* els seus plans d'obrir un compte al banc, i van triar com a alternativa La Caixa de Pensions. Per cert, l'entitat d'estalvis també havia escollit la Via Laietana per ubicar-hi la seva seu.

Un dels protagonistes de la vida econòmica del país en aquell 1921 que no podem passar per alt és la patronal Foment del Treball Nacional, que en aquells moments ocupava un immoble del març de Comillas, a la plaça de Santa Anna, en el que avui és el Portal de l'Àngel. Són un altre nucli de poder rellevant des dels temps de la Reial Companyia de Filats, Teixits i Estampats de Catalunya, al segle XVIII. —

ARXIU HISTÒRIC DEL COAC

ADOLF MAS / CÀTEDRA GAUDÍ / ETSAB / UPC

01. Antoni Gaudí amb un grup d'estudiants de l'Escola d'Arquitectura en una imatge d'autor anònim suposadament de principis del segle XX.

02. El 1910, per intermediació del seu mecenes, Eusebi Güell, que se'n va fer càrrec, Antoni Gaudí va fer una exposició individual a París en una sala a part dintre del Gran Palais.

No consta que ell s'hi desplaçés; de fet, sembla que Gaudí no va viatjar més lluny del sud de França. Es van fer moltes fotografies per a la mostra, com aquesta del Park Güell que es pot veure a l'exposició que hi ha al MNAC.

Els anys que Barcelona volia ser com París

Antoni Ribas Tur

Is edificis d'Antoni Gaudí van despertar l'atenció del seu temps fins a l'últim detall: la forja dels balcons de la Pedrera i l'au fènix de la façana del Palau Güell són els reclams turístics de la revista *Barcelona Atracció* de juliol del 1921. Aleshores ja era conegut i, de fet, feia una dècada de l'exposició de l'arquitecte al Gran Palais de París en el marc del saló anual de la Société des Beaux-Arts. "Gaudí posseeix com pocs el sentiment de la justa mesura", diu l'autor del reportatge de la revista, i té mèrit, perquè ho fa a la mateixa pàgina en què hi ha un altre protagonista del reportatge,

el drac terrorífic amb ulls de vidre de la porta de la finca Güell. Així que als primers anys 20 Gaudí és un nom consagrat, com també ho és ja Picasso, que el 1917 havia tornat a Barcelona amb els ballets russos de Diàguilev per presentar al Liceu *Parade*, el ballet del qual ell havia fet l'escenografia i el vestuari. En aquell moment, Barcelona era refugi d'artistes que fugien de la Primera Guerra Mundial, com Francis Picabia, que faria una exposició a les Galeries Dalmau el 1922. El galerista Josep Dalmau va ser cabdal, perquè va lluitar per acostar Barcelona a la capital de l'art per excel·lència, que era París, encara que les vendes no el van acompanyar. El mateix 1922, Salvador Dalí va exposar per primera vegada públicament a la seva galeria i una dècada després presentaria Gaudí als surrealistes amb el cèlebre article *De la beauté terrifiante et comestible de l'architecture Modern Style*.

La neutralitat de Barcelona durant la Primera Guerra Mundial va ser important en els dos sentits: el 1917 Barcelona va acollir l'Exposició d'Art Francès, organitzada amb la col·laboració d'alguns artistes catalans vinculats a París que van voler fer un reconeixement a la influència francesa que havien rebut. París va respondre a "l'hospitalitat" dels artistes catalans el 1919, com re-

corda la historiadora de l'art i professora de la UPF Isabel Valverde, amb una *Exposition de peinture espagnole moderne* al Petit Palais, al nom de la qual, com recorda també Valverde, les referències a Catalunya o Barcelona són "ostensiblement absents". Les institucions artístiques franceses van ser més generoses amb el Saló de Tardor del 1920, el primer que se celebrava després de la guerra, i van incloure una *Exposition des artistes catalans* en paral·lel a una secció a l'Alsàcia que havien recuperat dels alemanys. L'exposició catalana va incloure una barreja d'artistes emblemàtics de l'Escola d'Olot, el Modernisme, el Noucentisme i aquells que s'acostaven a les avantguardes: hi havia pintures de Joaquim Vayreda, Ramon Casas, Santiago Rusiñol, Joaquim Mir i Ricard Canals. També gravats d'Alexandre de Riquer i vitralls de la casa Rigalt. Dels artistes de l'òrbita del Noucentisme hi eren representats Rafael Benet, Feliu Elies i els escultors Josep Clarà i Enric Casanova. Pel que fa als artistes més avançats, hi havia Joan Miró, que l'any següent va fer la seva primera exposició a París, i els escultors Juli González i Pablo Gargallo. Com recorda la historiadora de l'art i professora de la UB Cristina Rodríguez-Samaniego, el que va captivar els crítics francesos del Modernisme va ser la pintura, i del Noucentisme van fer-ho les escultures i la pintura de Joaquim Sunyer. "Cap al 1920 els universos artístics espanyol i francès experimentaven una ebullició semblant, marcada per l'evolució dels corrents figuratius clàssics i per la proximitat de l'eclosió definitiva de l'avantguarda".

Un període potent

"Els anys vint són un dels últims períodes més potents de la cultura catalana", assegura l'historiador i crític d'art Ricard Mas Peinado. Pel que fa a l'exposició de Joan Miró a París el 1921, es va celebrar a la primera a la galeria Licorne, gràcies en part a les gestions que havia fet Josep Dalmau, que l'any abans havia fet una exposició d'art francès d'avantguarda a la seva sala. Si bé no va vendre cap obra, va rebre bones crítiques. Aquell moment de l'obra de Miró ha deixat testimonis tan icònics com *La Masia* i *Autoretrat* que es va quedar Picasso.

La projecció de la cultura catalana als primers anys 20 no s'acaba aquí: eren coneguts internacionalment artistes i músics com Hermen Anglada Camarasa i Pau Casals, que havia tornat a instal·lar-se a Catalunya pocs anys abans. Poc temps després, el 1923, el cineasta Segundo de Chomón s'instal·laria a la capital francesa en el tram final de la seva trajectòria. —

GAUDÍ 1921

La ciutat que va començar a peregrinar als camps de futbol

Toni Padilla

1 dia de Nadal del 1921, milers de barcelonins van començar una llarga i lenta peregrinació. Les cròniques parlen de carruatges elegants, tramvies plens i bicicletes enfilant amunt la muntanya de Montjuïc. Més d'una família no va tenir la festa en pau, aquell Nadal. ¿Què era allò d'anar a veure un partit de futbol en un dia com aquell? Però fa un segle els estadis competien amb les esglésies per veure qui aplegava més feligresos. Aquell dia la ciutat inaugurava el seu recinte esportiu més gran, l'Estadi Català, a l'antiga pedrera de la Foixarda. Més de 25.000 espectadors van fer acte de presència en un amistós entre el Barça i l'Sparta de Praga txec. Quan els aficionats es dirigien cap al camp, a la capella del Palau centenars de persones encara allargaven la missa del gall un cop havia sortit el sol, amb oracions i càntics cada 30 minuts. A Montjuïc, en canvi, es cantaven gols. Era una ciutat de missals i de botes de futbol, d'oracions, penitències i temples cada cop més alts. Tant els de Gaudí com els estadis.

El Barça va perdre aquell partit per 2-3, però el dia de Sant Esteve va arribar la revenja i va derrotar l'Sparta per 2-0, amb un gol de Paulino Alcántara, aquell davanter fill de militar nascut a les Filipines just abans que aquelles terres deixessin de formar part d'un Imperi Espanyol cada cop més petit. En els dos partits, centenars d'aficionats sense entrada es van jugar el físic per poder-los veure penjats dels murs de l'antiga pedrera. Als futbolistes txecs els va sorprendre la gentada que s'enfilava pels turons. Als catalans, també. Tant, que la gran estrella del Barça, Josep Samitier, sempre explicaria que la història del futbol barceloní va canviar per sempre aquell dia de Nadal del 1921, en què la ciutat també va viure curses de natació i tornejos de tennis i de pilota basca.

L'esport ja s'havia fet fort al cor de la ciutat, amb un munt de recintes esportius escampats pels barris, sobretot a l'Eixample, on el Barça tenia el camp del carrer Indústria, on els vianants veien el cul dels aficionats que seien sobre un mur de l'última fila, l'origen del malnom *culers*. Durant unes quantes dècades hi va haver camps de futbol just als peus de la Sagrada Família, aprofitant els descampats per on encara pasturaven cabres quan Gaudí va començar a treballar en el seu temple. Al camp de Can Grassot, entre els carrers Mallorca, Sardenya, Provença i Sicília, hi jugaria l'Espanyol els primers partits de la seva història, l'any 1900. L'Europa jugaria el 1909 en un camp entre els carrers Mallorca, Sicília, Provença i Nàpols, però del 1912 al 1919 es va traslladar al carrer Marina, a l'altre costat del temple de la Sagra-

da Família, on es jugaria a futbol fins a mitjans dels anys 20, convertits en la dècada dels grans estadis. Una època en què la rivalitat entre el Barça i l'Espanyol es va fer major d'edat i en què es va escriure per primer cop la paraula *Barça* a la revista satírica *Xut!*, la mateixa on fa un segle es va dibuixar per primer cop l'avi del Barça i es va anomenar *pericos* als aficionats de l'Espanyol. No per l'ocell, no. En aquest cas, perquè eren quatre gats i a l'època hi havia un dibuix animat molt conegut que es deia *El Gato Periquito*. Va ser l'època en què es van començar a moure molts diners per veure jugadors com el porter del Barça aquell dia de Nadal del 1921, Ricardo Zamora. *El Divino*, juntament amb Samitier, era l'esportista més famós d'una ciutat on els joves ja s'aplegaven, encuriosits, a les portes dels restaurants del Paral·lel, on sopaven aquests dos *sportsmen*, per poder veure'ls. I copiaven la seva manera de vestir. De fet, pocs mesos després dels partits a la Foixarda, Zamora va tornar a l'Espanyol, el club on havia debutat, en un fixatge que va fer córrer rius de tinta a la premsa de l'època.

Tres estadis en tres anys

Pocs mesos després del partit contra els txecs, el Barça inaugurava el nou camp de les Corts, obra dels arquitectes Santiago Mestres i Josep Alemany, amb capacitat per a 30.000 espectadors. Joan Gamper, orgullós, va treure pit d'aquell recinte esportiu tan modern un dia que va anar a la prestigiosa barberia Pintó, a la ronda Sant Pere. Segons sembla, Gamper es burlava de l'Espanyol mentre li arreglaven el bigoti. El club blanc-i-blau, després d'haver arribat a suspendre l'activitat a mitjans de la primera dècada del segle, peregrinava llavors sense rumb per la ciutat buscant una llar, un estadi. Evelio Doncos, el president del club uns quants anys, s'havia arruïnat per comprar el primer camp en propietat de l'entitat, al carrer Muntaner, entre Londres i Indústria. I l'Espanyol continuava buscant una llar, incapaç d'arrossegar tanta gent com un Barça cofoi amb el seu camp de les Corts i capaç de reunir 25.000 persones a l'estació de tren per rebre els jugadors que van guanyar la Copa del Rei aquella temporada. El que mai se sabrà és si Gamper era conscient que just al darretre tenia fent cua Genaro de la Riva, el president de l'Espanyol. Aquest, indignat, s'hauria aixecat cridant: "Mentre jo visqui, l'Espanyol viurà, i si no té un camp, jo n'hi compraré un!" Dit i fet. De la Riva va comprar, amb l'ajuda d'altres directius ja aquell mateix 1922, els terrenys de Can Ràbia, on el 1923 es va aixecar l'estadi que va canviar la història del club: Sarrià. En dos anys, la ciutat va inaugurar tres estadis per a més de 20.000 persones. La Rosa de Foc ja s'havia convertit, també, en una ciutat de futbol.

Un partit jugat l'any 1915 al camp de futbol de Can Grassot, que va existir als peus del temple de la Sagrada Família. Tant l'Espanyol, durant el seu primer any de vida -el 1900-, com l'Europa van jugar al costat de les torres imaginades per Antoni Gaudí. El camp va desaparèixer el 1928, quan al solar s'hi va construir un parc batejat en el seu moment com a Parc del General Barrera, en honor a Emilio Barrera, el capità general de Catalunya en aquelles dates. Amb la proclamació de la Segona República Espanyola el 1931, el parc va adoptar el seu nom actual: Parc de la Sagrada Família.

AGDB ARXIU GENERAL DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA

La plaça d'Àngel Pestaña, al cor de la Prosperitat (Nou Barris), en una imatge dels anys 70.

Òmnium organitza aquest cap de setmana rutes per 30 barris catalans, del Bon Pastor a Can Serra, de la Prosperitat a Can Sant Joan, de la mà del teixit veïnal de cada territori. L'activitat està oberta també als no residents.

(Re)voltes, la memòria dels barris

HELENA LÓPEZ
Barcelona

El cordovès José Tapia Bujalance, mestre del centre de formació d'adults Freire i divulgador anarquista, va ser un dels impulsors de la revolució pedagògica a Mèxic, on es va exiliar després de la guerra i on se'l recorda com «un autèntic obrer de l'educació». Des del 1934 fins que es va veure forçat a abandonar el país, Tapia Bujalance va ser un estimadíssim professor a l'escola del Bon Pastor, on va editar, amb nens i nenes del barri, la revista bilingüe Vilabesòs (va ser el primer mestre espanyol que va fer servir la impremta a la seva feina amb els nens). El recorda una placa col·locada a la filera de les cases barates que queden dretes en aquest barri perifèric del districte

de Sant Andreu, igual que el recordarà aquest dissabte la (re)volta del Bon Pastor, una de les 30 (re)voltes que aquest cap de setmana impulsa Òmnium de la mà d'una xarxa d'organitzacions veïnals i socials de tot Catalunya, des de Sant Adrià de Besòs fins a l'Hospitalet de Llobregat.

Al Bon Pastor

El punt de trobada al Bon Pastor és l'estació del metro, «mitjà de transport que no va arribar al barri fins a 2010», recorda Aritz García, membre de La Fàbrica, cooperativa de desenvolupament comunitari que treballa en el programa de reallotjament del barri per acompanyar les famílies en el procés de canvi i intentar que abandonin les seves velles cases pels nous pisos no impliqui perdre les xarxes veïnals. La seva (re)volta la impulsen, mà a mà,

Els recorreguts esperen revaloritzar la història quotidiana i la memòria col·lectiva

Les rutes compten amb la presència de veterans veïns i estudiosos locals

La Fàbrica i la vocalia de Memòria històrica de l'associació de veïns, que està treballant activament en el futur museu de la vivenda obrera de Barcelona al lloc, darren la placa al mestre anarquista.

La ruta pel Bon Pastor tindrà tres veus protagonistes: les de Mari Àngels Janer Munueva, Núria Jover i Rosa Maria Muñoz Nuevo. La primera, veïna de les cases barates de tota la vida i botiguera al mercat durant la seva joventut, recordarà els seus anys a la lotja i la vida comunitària que es generava al seu voltant. La seva veïna Jover, nascuda el 1931, explicarà com es va viure la guerra i la postguerra al barri i Muñoz, que va ser treballadora de la Fàbrica i Coats –La Mamella, com tots coneixien la fàbrica, que al seu moment àlgid va arribar a tenir 3.000 treballadors–, narrarà les dures condicions laborals de

les dones de l'època. «Va ser una fàbrica en la qual principalment treballaven dones, però quan tenien dos o tres fills deixaven la feina fora de ciutat i al final la història de la Fàbrica i Coats l'han acabat explicant sempre els homes, com la resta d'històries; aquesta és una altra de les coses que volem trencar amb aquestes (re)voltes», apunta García.

La ciutat autoconstruïda

Un altre dels 30 barris catalans que aquest cap de setmana se sumen a les (re)voltes és el Carmel de la pregonera de l'última Mercè, Custòdia Moreno, que serà una de les veus de la ruta. «El passeig se centra molt a explicar el fenomen de l'autoconstrucció. La història de les barraques està més estudiada, però la de l'autoconstrucció, no tant», apunta Cristina López, membre del col·lectiu d'arquitect-

Acte d'homenatge als barraquistes del Carmel el 2017, amb Custodia Moreno en primer terme.

tes El Tinglado, molt arrelat en aquest costerut barri del districte d'Horta-Guinardó i grup impulsor d'aquesta ruta que narra la ciutat autoconstruïda emmarcant-la en el context en el qual es va produir: les diferents onades migratòries i la falta de parc de vivenda pública, aquest gran mal encara no resolt. La ruta acaba als «pisos verds», on Custodia Moreno recordarà la seva lluita al costat de Francisco Rosales, que va ser molt actiu en l'associació de veïns en els agitats anys 70.

A la mateixa hora que la cita al metro de Bon Pastor –demà a les 10.30 hores–, a l'altre extrem de l'àrea metropolitana, un altre grup de persones es reunirà a la parada de Can Serra, a l'Hospitalet, i un altre a la de Can Vidalet, a la mateixa ciutat, tots seguint la mateixa lògica de «revolucionar la memòria viva construint la història comuna». «Això va de construir el país des del polígon. La primera lliçó és que des del polígon es va conquerir la democràcia», assenyalava Manuel Domínguez López, president del Centre d'Estudis del l'Hospitalet.

L'objectiu d'aquesta marató de passejos de reivindicació de la memòria pels barris del país és «recuperar i revaloritzar la

història quotidiana i popular dels col·lectius, llocs i protagonistes infrarepresentats en el relat i la memòria col·lectiva; reforçar el teixit associatiu i comunitari del país a partir de la interacció, el coneixement i reconeixement mutu», assenyalen des de l'organització d'unes rutes que no són únicament de consum intern. No es tracta només de conèixer la història del teu barri, que per descomptat també, sinó dels barris veïns (o no tant).

Aprender del passat

Aquesta mena de festival de la memòria popular recorre també el mil·lenari Rec Comtal al seu pas entre Vallbona (Nou Barris) i Can Sant Joan (Montcada) i repassarà la memòria de la Prosperitat (Nou Barris) de la mà de la Comissió del Centenari; de la Mina (Sant Adrià), Sant Roc (Badalona) i la Verneda, on plantegen un recorregut veïnal des dels orígens de Sant Martí de Provençals a les primeres migracions dels anys 40 fins als primers 70 del segle passat, «arribant a les lluites socials solidàries que des de fa dècades fan possible la vida en un territori complex i difícil». Més informació a la web <https://lesrevoltes.cat/> ■

El grafit que Banksy va fer al Zoo de Barcelona, a punt d'esborrar-se per sempre

La signatura que l'enigmàtic artista urbà va fer al recinte l'any 2003 a la instal·lació dels pingüins i les girafes està a punt de tornar-se il·legible

L'empremta a Barcelona del grafitier més reconegut i cotitzat del món està a punt de desaparèixer. Es tracta de les signatures que l'artista urbà Banksy va fer al Zoo de Barcelona l'any 2003, quan hi va entrar d'amagat per pintar a l'interior de les instal·lacions dels animals. Se'n conserven mostres en dues pedres: una al recinte dels pingüins, en contacte permanent amb els animals, i l'altre en un bloc que inicialment estava a la instal·lació de les girafes, però que es va traslladar a una zona de pícnic. L'actuació inicial de les brigades de neteja i el pas del temps han malmès les dues signatures, però encara és possible veure-les al Zoo.

Una història que Banksy va deixar escrita

Va ser el mateix Banksy qui va registrar la seva incursió al Zoo de Barcelona al llibre 'Wall and piece', editat l'any 2007, en el qual recopila les seves accions arreu del món. "Vaig saltar la tanca per entrar al parc central de Barcelona a les tres de la matinada sense saber que el parc on hi ha el Zoo també alberga el Parlament de Catalunya. Està molt ben il·luminat i controlat per la Guàrdia Civil", explica l'artista.

Als elefants, Banksy explica que tenia previst pintar-hi la frase: "Ara rieu, però un dia nosaltres estarem al poder", però va perdre el paper en què portava escrita la traducció al castellà. Per això va optar per fer marques que simulaven un recompte de dies, com si els mateixos animals calculessin els dies de tancament. Les brigades del Zoo van esborrar aquelles pintades ràpidament perquè, segons explica el mateix artista, quan va tornar l'endemà al parc per comprovar el resultat de la seva acció, ja no hi eren. Sí que va poder fer fotografies del recinte dels pingüins i les girafes, que va publicar a 'Wall and piece'.

Qui en el moment de l'acció de Banksy era cap de la col·lecció del Zoo de Barcelona recorda que en aquell moment van considerar que les pintades havien estat obra d'un brètol: "Va ser una gamberrada i no hi vam donar cap importància. Vam donar instruccions perquè les girafes no sortissin al pati, i després també em van avisar que hi havia pintades al recinte dels elefants", rememora Miquel Grinyó.

L'acció de Banksy, encara visible al Zoo

Les pintades encara es poden intuir en una visita al Zoo, però cal fixar-s'hi per trobar-les. N'hi ha restes en una de les pedres que fan de paret alrecinte dels pingüins de Humboldt, i també en un bloc que es va traslladar de les girafes a una zona de pícnic, a tocar de l'estàtua 'Dama del paraigua'.

Cal conservar les pintades?

Fonts del Zoo de Barcelona expliquen que les pintades no reben cap tractament especial. Però cal plantejar conservar-les? El crític d'art i historiador Ricard Mas ho té ven clar: "Una obra d'art urbà està creada per ser efímera, perquè desaparegui amb el temps. Per tant, no tindria cap sentit conservar-la", explica. Per Mas, fer un tractament especial a aquesta signatura "dona llum verda que qualsevol persona pugui reclamar que no esborrin la seva pintada feta al carrer".

Una visita al Zoo de Barcelona inclou, doncs, l'observació d'animals, però també l'oportunitat de contemplar les restes de l'única acció de Banksy que queda visible a la ciutat. Això, fins que el pas del temps no les acabi d'esborrar per sempre si ningú hi posa remei.

Societat

Impuls al dret català

ANIVERSARI • Enguany, se celebra el cinquantè aniversari del II Congrés Jurídic Català que, durant el franquisme, va unir professionals del sector que van anteposar la defensa del dret català al pensament individual **REIVINDICACIÓ** • Tres congressistes que hi van participar lamenten que l'esperit que va planar sobre aquella cita no marqui la societat actual

Sara Muñoz
BARCELONA

Un total de 500 representants de l'àmbit jurídic van participar, aquest mes fa cinquanta anys, en el II Congrés Jurídic Català, celebrat entre el 19 d'octubre i el 18 de novembre del 1971 a diferents ciutats del país. Aquella experiència, convocada en el tram final del franquisme, tenia com a propòsit tractar temes com ara la *Compilació del dret civil especial de Catalunya*, l'estatut de la dona catalana, la filiació i la paternitat. També es va parlar de l'ús oficial del català en la vida jurídica i, entre d'altres, es va demanar que es creés el tribunal de cassació. El congrés va reunir advocats, jutges, notaris, procuradors... La jornada final, recorda un dels organitzadors, l'exconseller de Justícia Josep Guàrdia, es va suspendre com a protesta per la detenció de dos congressistes vinculats a l'Assemblea de Catalunya, Josep Andreu Abelló i Josep Solé. El cartell que anunciava el congrés va ser obra de l'artista Joan Miró, que el va donar gràcies a l'amistat que l'unia al notari Raimon Noguera.

El segon congrés va arribar 35 anys després del primer, el del 1936, que la Guerra Civil espanyola va estroncar. Ni tan sols es conserven documents del moment. "A Catalunya, hi ha hagut sempre molta tradició de congressos jurídics; en el segle XIX ja se'n feien", apunta Guàrdia. Tant ell com dos congressistes més dels que hi van participar, Teresa Perelló i Joan Xiol, recorden que l'ambient que es respirava "era de democràcia, llibertat i catalanisme, amb respecte per la llengua i el dret". "Hi havia molta gent d'esquerres -hi afegeix Guàrdia-, el PSUC era un partit molt ben organitzat. També gent franquista, és clar. Però no va ser un impediment en l'objectiu comú de desplegar el dret de Catalunya." El president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, Francesc Tusquets, estudiós del tema, hi afegeix: "Va haver-hi molta harmonia. Els professionals estaven molt cohesionats. L'objectiu de defensar el dret català va unir gent que pensava diferent."

I la presència de dones? Respon Teresa Perelló, que aleshores s'acabava de llicenciar: "N'èrem poques, malgrat que les estudiants hi podien assistir. Hi havia dones a la facultat,

A dalt, d'esquerra a dreta, Joan Xiol, Teresa Perelló, Francesc Tusquets i Josep Guàrdia. A baix, el dinar de comiat del congrés i el grup organitzador

■ JUANMA RAMOS /
ACADÈMIA DE
JURISPRUDÈNCIA I
LEGISLACIÓ DE
CATALUNYA

però no totes exercien." Guàrdia ressalta el funcionament democràtic del congrés, en què "tots els vots valien el mateix, fossis estudiant de dret o jutge".

En aquell congrés, també es va parlar de llengua. Joan Xiol, que hi va participar amb el seu pare, lamenta que la normalització del català en la justícia "sigui un repte pendent encara avui dia". "Van ser valents perquè eren temps en què podies acabar al jutjat per exhibir una pancarta en català", explica Teresa Perelló. El 1971, la dictadura encara era present, però el congrés no va patir cap mena de censura

L'ambient era de democràcia, llibertat i catalanisme, amb respecte per la llengua i el dret

perquè tothom tenia molt clar "fins on es podia arribar per no tenir problemes amb el règim". Això no obstant, Joan Guàrdia es mostra convençut que van poder "recollir molt bé les demandes de la societat".

El tercer congrés mai no s'ha arribat a celebrar. Actualment, coincideixen tots quatre, el context polític impediria desenvolupar-lo amb nor-

malitat. I aprofiten per reclamar als partits que copii l'esperit d'aquella cita i "situïn l'interès comú per sobre dels interessos dels partits".

La commemoració de les noces d'or del segon congrés va tenir lloc a principi de setmana, a la sala d'actes del Col·legi de l'Advocacia de Barcelona (Icab). Hi van assistir uns 35 congressistes de la setantena que es van poder localitzar, explica Tusquets, perquè no tothom s'hi pot desplaçar. En la cita del 1971, els congressistes van posar el punt final entonant el *Cant de la senyera*. Dimarts, la coral de l'Icab va rememorar aquell instant. ■

La Carta del Descobriment, escrita per Cristòfor Colom, torna a la Biblioteca de Catalunya 17 anys després d'haver estat robada

Viatges a Amèrica

L.L.
BARCELONA

Després d'un estrany períple de prop de disset anys, ahir va tornar a la Biblioteca de Catalunya l'incunable de Cristòfor Colom *Epistola de insulis nuper inventis*. La Carta va ser sostreta i exportada il·legalment entre el 2004 i el 2005, no se sap de manera exacta, i va ser substituïda per una còpia facsimil que va ocultar el robatori fins a l'agost del 2012, en què els Mossos d'Esquadra van advertir del fet després que es relacionés aquest cas amb un de similar que va tenir lloc a la Biblioteca Riccardiana de Florència.

A partir de l'incident de Florència, el 2011, diferents organismes nord-

Versió encuadernada de l'«Epistola de insulis nuper inventis» ■ MINISTERIO DE CULTURA

americans relacionats amb el món de l'art van iniciar una investigació centrada en altres exemplars de l'epístola. El 2012 es va

confirmar que l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya havia estat sostret i substituït per una còpia facsimil.

Gràcies a la col·laboració dels governs implicats i del treball conjunt de les forces de seguretat nacionals i internacionals, es va

localitzar i recuperar l'exemplar als Estats Units. El 2018 la Carta va ser retornada a l'ambaixador espanyol als EUA. Després va viatjar a Madrid, on va quedar dipositada al Ministeri de Cultura i Esport durant els darrers tres anys. I fins ahir.

L'*Epistola de insulis nuper inventis* és un incunable de gran valor històric i documental, del qual només es van estampar nou edicions i diverses versions. Va ser impresa per Stephan Planck a Roma, cap al 1493, i relata els esdeveniments del viatge de Colom a Amèrica a partir del moment en què l'expedició va sortir del port de Pals, el 3 d'agost de 1492, i fins al retorn a Lisboa, el 4 de març de 1493. ■

El Gremi d'Editors premia El Tricicle

Redacció
BARCELONA

El Gremi d'Editors de Catalunya celebra la Nit de l'Edició el 13 de desembre al Teatre Condal de Barcelona, on es lliuraran diversos premis. L'Atlàntida el rebirà la companyia teatral El Tricicle en reconeixement als 40 anys de promoció de la cultura i la seva estima pel món del llibre. El Memorial Fernando Lara, que atorga la Cambra del Llibre de Catalunya, serà per a la llibreria lleidatana El Genet Blau. El premi de traducció Àngel Crespo, que lliura l'Associació Col·legial d'Escriptors de Catalunya, serà per a Magdalena Palmer per la traducció de l'anglès al castellà de l'obra *Otoño*, d'Ali Smith, publicada per Nòrdica Llibros. També se celebrarà el 75è aniversari de les editorials Alpina i Edhasa i el 25è d'Artigal, Cossetània i Llibreria Universitària. ■

EFE

Figura de Colón en Barcelona. Arriba, la epístola sustraída del almirante

Víctor Fernández, BARCELONA

El último y recuperado viaje de Colón a Barcelona

▶ El Gobierno entrega a la Biblioteca de Catalunya la carta del almirante que había desaparecido en 2012

Esta es la historia del último viaje de Cristóbal Colón, que lo llevó de nuevo a América para regresar al viejo continente, un trayecto que ha concluido definitivamente esta semana. Estamos hablando de una carta escrita por el célebre almirante y que ha estado desaparecida entre los fondos de la Biblioteca de Catalunya desde que su sustracción fue detectada en agosto de 2012.

El documento se puede definir sin ningún problema como un incunable, una joya bibliográfica titulada «Columbus Christopher Epistolae de Insulis Indie supra Ganger nuper inventis», impresa en Roma por Stephan Planck, hacia 1493. En ese pequeño volumen se reproduce íntegramente la carta en la que Colón informaba a los Reyes Católicos del descubrimiento de nuevas tierras gracias a la expedición sufragada por Isabel y Fernando. Colón habla de todo

lo vivido desde su marcha desde el Puerto de Palos, el 3 de agosto de 1492, hasta su regreso a Europa tras atracar en Lisboa el 4 de marzo de 1493. Se trata de un documento de incalculable valor del que se conservan en la actualidad únicamente 16 ejemplares en todo el mundo.

Todo se remonta a 2012 cuando la Biblioteca de Catalunya comprobó que el ejemplar original había sido sustituido por un facsímil. Inmediatamente se avisó a los

Mossos d'Esquadra para tratar de saber cuándo había tenido lugar la sustracción del texto.

No era la primera vez que ocurría algo así con la primera edición de la primera carta del navegante genovés. El caso era muy parecido a uno vivido en la Biblioteca Ricardiana de Florencia (Italia). Fue precisamente a partir de este incidente florentino que la Homeland Security Investigation, Cultural Property, Art and Antiquities (HSI) de la Immigration and Customs

Enforcement (ICE) –la Oficina de Investigación de la Agencia de Inmigración y Aduanas de Estados Unidos– puso en marcha en 2011 una investigación centrada en los otros ejemplares de la carta colombina. Curiosamente, un año más tarde se notificaba la desaparición en la biblioteca barcelonesa.

Fue entonces cuando empezó una investigación en la que se trató de localizar el documento por todo el mundo, resultando que –

ironías del destino– Cristóbal Colón había vuelto de alguna manera a América. Y es que la carta de la Biblioteca de Catalunya fue localizada en Estados Unidos.

En 2021, gracias a la colaboración de un experto de la Universidad de Princeton, se concluyó que un ejemplar de la carta que se conservaba desde 1918 en la Biblioteca de Catalunya fue sustraído de Barcelona entre 2004 y 2005 e ilegalmente exportado a Estados Unidos para su comercialización.

En 2018, de manera simbólica, el gobierno estadounidense entregó al entonces embajador español en aquel país, Pedro Moronés, la publicación robada. Quedaba, por tanto, el último paso que era el retorno a la Biblioteca de Catalunya, algo que finalmente tuvo lugar ayer en un acto, algo que oficializó el Ministerio de Cultura y Deportes. La delegada del Gobierno en Cataluña, Teresa Cunillera, ha sido la encargada de depositar el incunable «Columbus Christopher Epistolae de Insulis Indie supra Ganger nuper inventis».

Acaba de esta manera concluye el que podía entenderse como el último viaje de Colón de América a Barcelona, aunque sea mediante una carta en la que anunciaba el descubrimiento del llamado Nuevo Mundo.

Dossier

GAUDÍ 1921

El Museu Nacional d'Art de Catalunya acaba d'inaugurar aquesta setmana una gran exposició dedicada a Antoni Gaudí que té l'ambiciós objectiu de rescatar l'arquitecte dels mites i tòpics que el persegueixen. Per això fa una feina rigorosa per posar-hi el context cultural i històric, ja que, expliquen, aquesta mistificació de Gaudí, el gran motor turístic de Barcelona, també ha tapat la convulsa història de la ciutat. Ens hi sumem amb aquest diari especial en el qual, a partir de l'exposició, ens centrem en el que passava l'any 1921, ara fa un segle, com a pretext per "re-conèixer" (lema de l'exposició) també la història d'una ciutat i un país no tan diferents dels d'ara.

La ciutat que mai dormia

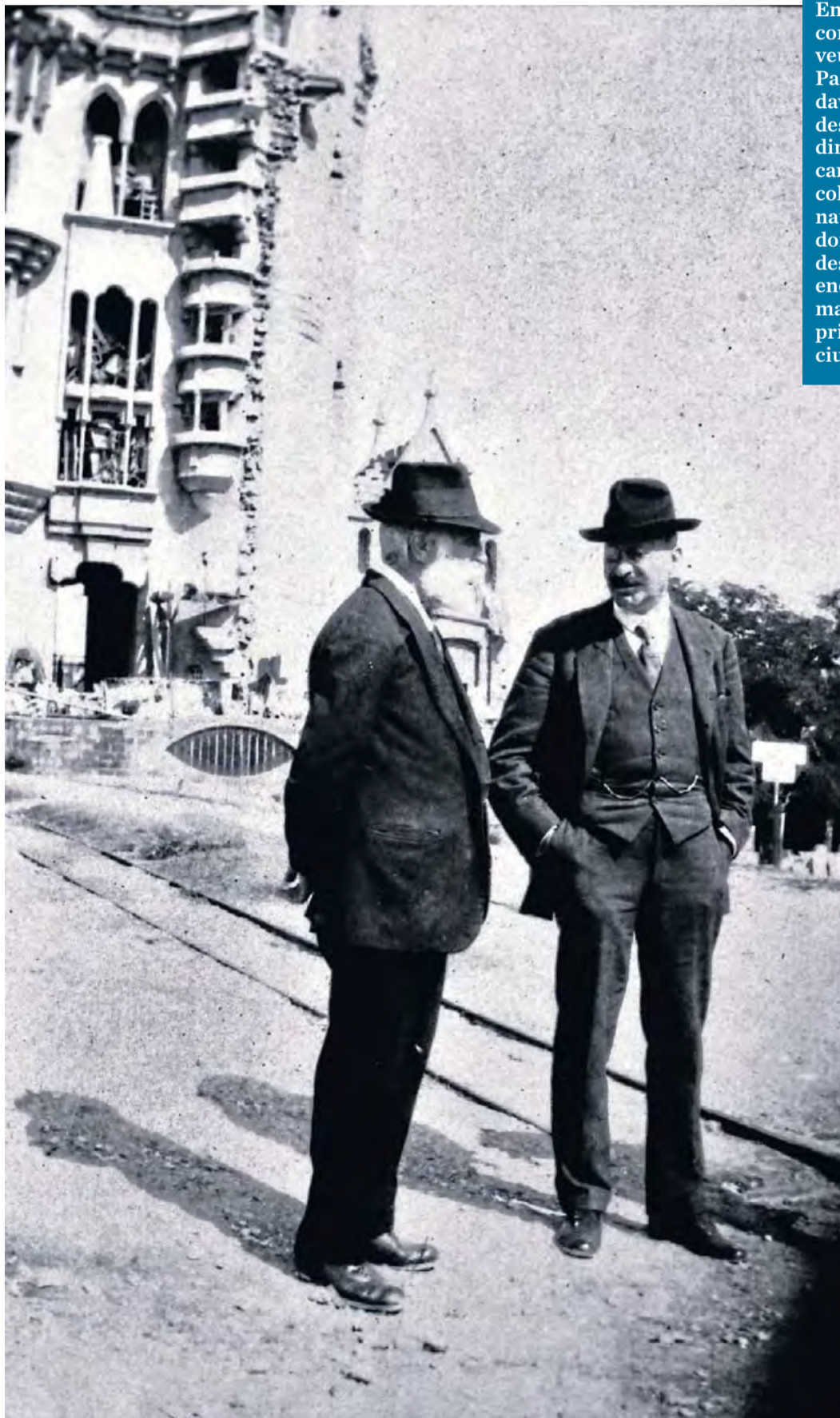
XAVIER THEROS
BARCELONA

Tal dia com avui, de fa cent anys, el capellà de la Sagrada Família beneïa l'inici de les obres d'un bloc d'apartaments de la cooperativa El Basament del Pervindre entre els carrers de Còrsega, Lepant, Indústria i Padilla, relativament a prop de la seva parròquia a la cripta. El mes següent seria l'arquebisbe de Barcelona qui beneiria la primera pedra de la nau central del gran temple expiatori que, amb el seu caos de figures i bastides, resumia aquella ciutat de nous rics i proletaris insubmisos, sempre en construcció.

L'any 1921, data escollida aquí per fer una panoràmica de com era el context en el qual va viure i treballar Antoni Gaudí els seus darrers anys, Barcelona viu la ressaca d'un període de prosperitat econòmica, afavorit per la neutralitat espanyola durant la Primera Guerra Mundial. Gràcies al conflicte, s'ha transformat en una urbs cosmopolita on es fan bons negocis. Però acabada la guerra, amb la represa de la indústria europea, les exportacions han minvat i la inflació i l'atur provoquen greus problemes de violència als carrers. El 1920 ha fet fallida el Banc de Barcelona, que anys enrere havia ajudat a poder fer l'Exposició Universal del 1888, i es perden milers de llocs de treball mentre els preus dels productes bàsics no paren de pujar.

El creixement de la ciutat

Barcelona, però, experimenta, des dels inicis del segle XX, un procés de modernització i expansió. L'agregació dels municipis limítrofs, el 1897, s'ha completat aquest 1921 amb l'absorció de Sarrià, no sense polèmica. I entre les millores que experimenta la població cal destacar la modernització del subministrament d'aigua –molt qüestionat després de l'epidèmia de tifus del 1914– i la xarxa de clavegueram de l'Eixample, que és a punt de completar-se, tot i que encara s'està excavant la claveguera del carrer Mallorca. En aquells anys, la ciutat rep grans fluxos migratoris de València, l'Aragó, Múrcia i Andalusia. El 1921 té més de 700.000 habitants, seguida de Sabadell amb 28.000 i Terrassa amb 22.000.

En aquesta imatge, molt poc coneguda, del setembre del 1920 es veu Antoni Gaudí i Lluís Millet i Pagès, el fundador de l'Orfeó Català, al davant de la Sagrada Família. El 8 de desembre del 1921, el mestre Millet dirigiria un cor d'un miler de cantaires en l'acte solemne de col·locació de la primera pedra de la nau central del temple, que no es donaria per acabada fins 90 anys després. En aquell moment les obres encara avançaven a un ritme lent, malgrat que el temple ja era un dels principals reclams turístics de la ciutat. CENTRE DE DOCUMENTACIÓ DE L'ORFEÓ CATALÀ / MNAC

La capital catalana ha viscut la urbanització del Tibidabo i la reestructuració del port. Aquell any, Gaudí encara resideix a la casa de mostra de la urbanització que Eusebi Güell va voler aixecar a la falda del Carmel. La promoció ha estat un fracàs, per això el 1906 el mateix Gaudí es va comprar la casa que havia construït el seu ajudant Francesc Berenguer i s'hi va instal·lar amb el seu pare i la seva neboda, que el 1921 ja fa uns anys que estan morts. Els hereus de l'empresari, també mort fa dos anys, ja han decidit cedir-la a l'Ajuntament, que el 1922 l'acaba comprant per fer-hi el Park Güell obert al públic.

En aquell barri s'ha obert l'actual carrer de Dant, que connecta el Carmel amb Horta. I comencen les obres de l'avinguda Pearson. També s'ha inaugurat l'edifici més alt de l'època, la seu del Banco Vitalicio Seguros del passeig de Gràcia, amb disset plantes. I a la plaça Catalunya cantonada amb Rambla de Catalunya, Puig i Cadafalch presenta el bloc d'apartaments que ha dissenyat per a l'empresari i polític Joan Pich i Pon, al baixos del qual ara hi ha una gran botiga de Huawei i abans tantes altres.

La nova via dels rics

El gran projecte del moment és la Via Laietana. Les obres es van iniciar tretze anys abans, però estan lluny d'acabar. Aquí hi conviuen finques encara fetes en estil modernista, com el Casal de l'Estalvi o el Casal de la Previsió, que l'arquitecte Enric Sagnier ha signat recentment, amb edificis inspirats ja en l'Escola de Chica-

1921

Segons la sèrie històrica de l'Idescat, al cens del 1920 hi havia 2.344.719 habitants a Catalunya, dels quals la meitat, 1.349.282, vivien a la província de Barcelona.

2021

Segons l'Idescat, el 2021 (dades a 1 de gener) hi ha 7.716.760 habitants a Catalunya, dels quals la gran majoria, 5.690.752, viuen a la província de Barcelona.

Fotografia de Barcelona vista des de la plaça Catalunya cap al port feta el 1916. Van ser anys de grans transformacions urbanístiques. FREDERIC BALLELL / ARXIU FOTOGRÀFIC DE BARCELONA

go, com la Casa Felip Colldeforns, de Ramon Puig i Gairalt, la Casa Pomés de Claudi Duran i Ventosa o la seu de la Transmediterrània de Juli Maria Fossas, totes tres acabades el 1921. En paral·lel, es comencen a desenvolupar els projectes que, dos anys després, promocionarà la dictadura de Primo de Rivera, com la reforma del centre històric (el futur, i inventat, Barri Gòtic), la urbanització de Montjuïc o la creació de la Zona Franca. A banda de les grans reformes, molta gent continua vivint en barraques. Per acabar amb aquests focus de misèria es dicta la llei municipal sobre cases barates que ofereix crèdits i beneficis fiscals a les cooperatives que facin habitatge obrer. El conflicte seguia obert, però, i les relacions entre obrers i empresaris es tractaven a trets al carrer.

La Mancomunitat va fent

Malgrat les contínues tensions amb el govern central, la Mancomunitat segueix amb el seu projecte educatiu. El 1921 inauguren l'escola La Farigola de Vallcarca i l'Escola del Mar de la Barceloneta, que venen a afegir-se a l'Escola del Bosc fundada el 1914. A més, estan en diverses fases de construcció altres grups escolars dissenyats per Josep Goday, com l'escola

Àngel Baixeras de la Via Laietana. Aquell mateix any mor el pastisser Agustí Massana, que deixa un fons en el seu testament per a la futura Escola Massana d'arts i oficis. La Mancomunitat també busca estendre la xarxa telefònica. El 1921 s'enfronta a l'Estat per la concessió de l'empresa privada Companyia Peninsular de Telèfons, que ha decidit plegar. Finalment, l'Estat guanya el litigi. Llavors ja hi ha quatre-centes poblacions catalanes connectades. Barcelona compta amb més d'11.000 abonats, n'hi ha 1.000 a Sabadell, i més de 500 a Terrassa, Manresa o Reus.

Pel que fa al subministrament elèctric, la companyia Barcelona Traction Light & Power ha construït els embassaments de Trep i Camarasa. Gràcies a això, no tan sols les empreses, sinó també els particulars, s'han pogut electrificar. Cada vegada hi ha més llars il·luminades amb

bombetes i dotades amb frigorífics o ventiladors. I es comencen a veure les primeres finques amb ascensor.

Barcelona disposa d'una línia aèria regular amb Tolosa de Llenguadoc i Palma, que opera des de l'aeròdrom de La Volateria, antecedent de l'aeroport del Prat. La xarxa de tramvia està completament electricificada, funcionen les primeres línies d'autobusos i circulen 1.000 taxis, amb 64 parades per tota la ciutat. En una ciutat que no disposa de semàfors, hi ha 2.597 automòbils particulars, 649 motocicletes i unes 3.000 bicicletes. I es comencen a construir els primers túnels del futur metro.

Canvis en el consum

La societat està canviant, els homes agafen el costum d'afaitar-se i es generalitzen els hàbits higiènics. Es descobreix la platja com a nova alternativa d'oci, i l'escullera del port convoca,

cada cap de setmana, milers de barcelonins que hi van a fer l'aperitiu o a passejar. S'introdueixen nous productes alimentaris com el iogurt que elabora l'empresa Danone, mentre que la casa Nestlé obre sucursal a Barcelona.

Els diners fàcils obtinguts durant el període de la guerra han propiciat l'aparició del nou-ric, client habitual dels cafès i restaurants que han obert per tot arreu. Triomfen el tango i el cuplet, i el 1920 arriba el jazz. Això provoca un increment en la venda de gramòfons i discos.

La ciutat tasta els primers còctels, is'aficiona al whisky i al vermut. El centre s'omple de bars, tavernes flamenques i cabarets, un nou tipus de local que substitueix els antics cafès-teatre. La part baixa del Raval ha viscut un gran creixement econòmic, gràcies a la comunitat estrangera que va arribar fugint de la guerra.

I que han fet d'un barri miserable i portuari un dels emporis de la diversió i el vici, on circula alegrement la cocaïna. S'hi pot trobar des de prostitució de cantonada, en carrers com Marquès de Barberà, Sant Pau, Robador o Tàpies, fins als bordells més elegants de la ciutat, com el Xalet del Moro al passatge de la Pau, o el famós Madame Petit a l'Arc del Teatre. Pocs anys més tard, serà rebatejat com a Barri Xino.

La "Rambla dels pobres"

El complement natural d'aquest barri llibertí és el Paral·lel, que Joan Maragall va batejar com la "Rambla dels pobres". Llavors viu els seus millors anys, amb sales obertes les 24 hores del dia i un públic fidel. L'avinguda dels teatres i els cafès està en plena expansió, hi triomfen còmics populars com Alady, autors compromesos com Amichatis o Juli Vallmitjana, els vodevils de Josep Santpere i Elena Jordi, o les revistes de Manel Sugañes. L'oferta de lleure la complementen el circ, al Teatre Circ Barcelonès del carrer Montserrat, o els quatre parcs d'atraccions que funcionen a la ciutat, com el del Tibidabo, el Saturno Park de la Ciutatella, el Planas Park a Les Planes i el parc del casino de l'Arrabassada. A més, el cinema comença a ser una atracció de masses.

D'aquella ciutat de contrastos, violenta i noctàmbula, elegant i bruta, en queden -a més de la mola sempre creixent d'un temple que ho engoleix tot- restes disperses, la carcassa del que va ser. El fantasma del Paral·lel i la silueta de la Via Laietana, el Park Güell i la Casa Pich i Pon, la línia vermella del metro i la muntanya de Montjuïc, que, llavors, ja es començava a urbanitzar de cara a la futura Exposició Internacional de 1929. L'aroma d'una ciutat que mai dormia, i que estava a punt de començar una de les seves transformacions més importants. ■

El Paral·lel, ple de bullicí i terrasses de locals, alguns oberts les 24 hores, en una imatge de la dècada dels anys vint. Joan Maragall en deia "la Rambla dels pobres". JOSEP GASPÀR / ARXIU FOTOGRÀFIC DE BARCELONA

GAUDÍ 1921

Juan José Lahuerta

COMISSARI DE L'EXPOSICIÓ 'GAUDÍ. FOC I CENDRES'

Mite "Rescatar Gaudí del tòpic significa conèixer no només la seva obra, sinó també el que és la nostra pròpia història" **Conflicte** "Va viure en una de les èpoques més violentes de Barcelona"

"La Sagrada Família es va construir contra la Barcelona proletària i revolucionària"

ESTHER VERA / CATALINA SERRA
BARCELONA

El Museu Nacional d'Art de Catalunya acaba d'inaugurar una gran exposició dedicada a Antoni Gaudí que té com a comissari l'arquitecte i historiador Juan José Lahuerta (Barcelona, 1954), actual director de la Càtedra Gaudí. Ha estat més de 25 anys estudiant l'arquitecte, a qui ja va dedicar una de les grans exposicions de l'Any Gaudí del 2002, i és autor, entre d'altres, del llibre *Fuego y cenizas* (Tenov), prefiguració d'aquesta exposició, titulada també *Foc i cendres*, que vol marcar un abans i un després en l'estudi de l'obra, la vida i el context de Gaudí.

Esther Vera: Antoni Gaudí és una persona que creïem que coneixíem, però, pel que diu, és un personatge realment bastant desconegut.

Sí, és un personatge molt desconegut, perquè ja durant la seva vida es va anar construint al seu voltant un mite, que és el mite del geni, el mite del sant, el mite del personatge capaç de treure tota la seva obra només del seu cap, sense cap connexió amb el món exterior, ni amb el local ni amb l'internacional. I, després, a partir de la seva mort, totes aquestes construccions mítiques han anat augmentant fins que en els últims decennis Gaudí s'ha convertit bàsicament en un *bibelot*, en un objecte d'exploració turística. Així, a poc a poc, la seva vida, la seva obra i el que va ser la seva època, també el que va ser la Barcelona d'aquell moment, han quedat sepultats a sota d'aquest mite.

E.V.: ¿L'exposició aconseguirà trencar aquest tòpic o és massa fort, ja? El tòpic és molt fort, però, de totes maneres, crec que hem d'intentar rescatar Gaudí d'aquesta alienació que ha patit al llarg del temps. I resca-

tar-lo significa conèixer de veritat no només el que és l'obra de Gaudí, sinó el que és la nostra pròpia història.

E.V.: Un dels grans llocs comuns és la seva originalitat, com si tot li vingués com un art o una ciència infusa. En canvi, Gaudí copiava.

Sí, sí, Gaudí, com tots els grans artistes i com tots els grans arquitectes, copiava per aprendre. La base, de fet, de l'art occidental és la *imitatio*. Gaudí, durant la seva carrera, va viure en un ambient intel·lectual molt intens, que era el de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, i en general el d'una ciutat en plena transformació. Va viure, a més a més, a través dels llibres, a través de les fotografies, a través de tot tipus de contactes, un món de transformació del que entenem per l'arquitectura, pel disseny i per l'art a tot Europa. Però que Gaudí estigués en relació directa amb el que passava al món i no amagat ni tancat al seu estudi no és un demèrit. Tot el contrari.

Catalina Serra: Un altre dels mites clàssics de Gaudí és el de la seva inspiració en la natura i la tradició familiar de calderers. En l'exposició queda clar que els seus coneixements eren tècnics i eren científics. On ho va aprendre?

Aquesta és una qüestió clau, perquè gran part del mite de Gaudí com un geni aïllat es basa en la idea que quan ell era petit era un nen malaltís i, per tant, es passava el dia mirant les conformacions dels troncs dels arbres i les flors i els insectes, i d'aquí va sortir tota la seva relació amb la natura, però això era un tema comú a tota la cultura intel·lectual del seu moment. I també s'insisteix molt en el fet que forma part d'una saga de calderers, però ell va ser el primer de la seva família, en tot cas, que no va ser-ho. Gaudí va ser un intel·lectual. És a dir, ell va estudiar arquitectura i quan al-

"Gaudí no era un geni aïllat, era un intel·lectual de la seva època"

"La Sagrada Família es va convertir en el centre de tota la seva obra, tot ho fa des d'allà"

"Barcelona, el 1921, era una ciutat molt violenta"

gú ho feia a la Barcelona del 1878 tard o d'hora es convertiria en un membre de les elits rectores de la ciutat, com ell va ser finalment. De manera que tots aquests mites, que són tòpics de les vides d'artistes, serveixen per construir un personatge, però no per explicar-lo.

C.S.: Mirem el seu context històric a Barcelona. Com era Gaudí, posem per cas, el 1921? Què li passava a aquell home de 69 anys, i què li havia passat en aquell moment?

El 1921, és a dir, fa just cent anys, Gaudí estava al final de la seva carrera. Això és una cosa, diguem-ne, que està clara, i que ell també ho devia saber perquè feia ja pràcticament deu anys, potser més, fins i tot, que només es dedicava a la Sagrada Família. I estava també al final de la seva vida, cosa que m'imagino que ell no sabia encara, però s'ho podia imaginar perquè ja començava a tenir una edat. Fa ja uns quants anys, tres o quatre, que Eusebi Güell ha mort, com molts dels seus amics i companys. Per altra banda, és el moment en què ell està cada vegada més intensament ficat en el projecte de la Sagrada Família. En aquell moment la seva imatge no es pot separar del creixement del temple. I des de molts punts de vista –polític, social, etc.– en aquella Barcelona tan convulsa i violenta, la Sagrada Família era una peça bàsica de la restauració, diguem-ne, de l'Església i també dels projectes de la burgesia.

C.S.: Va ser l'Església més ultramuntana la que va impulsar la Sagrada Família i ell sempre va estar rodejat d'aquesta Església més a l'antiga i més lligada als poderosos. ¿Com se'n podia dir la *catedral dels pobres*? ¿Quina relació tenia Gaudí amb els pobres i amb aquell moviment obrer que sorgia a Barcelona per part de gent que es revoltava per l'exploració brutal que patien?

Bé, la relació era contrària. És a dir, la Sagrada Família es construeix en contra de tot això. Comença quan, als anys setanta del segle XIX, un grup de persones s'organitzen com a Associació de Devots de Sant Josep, i, en perfecta sintonia amb el que passa a tot Europa, veuen la situació general com una mena de fi del món. El Sa-

cré *Coeur de Paris*, que és el gran model de la Sagrada Família, es construeix després de la Comuna. Amb aquests temples expiatoris el que es redimeix és el *pecat* de la lluita de classes. I es construeixen en contra, evidentment, d'un poble organitzat com a poble revolucionari i proletari.

C.S.: Tot això ho té present, Gaudí? Ho té clar des del principi. Ell entra a la Sagrada Família el 1883, molt al principi, i, a poc a poc, la Sagrada Família es va convertir en el centre de tota la seva obra. De fet, el seu obrador és a la Sagrada Família i tot ho fa

Esther Vera i Catalina Serra van entrevistar Juan José Lahuerta durant el muntatge de l'exposició sobre Gaudí. Aquest text és l'extracte d'una llarga conversa que es pot veure íntegra al vídeo de la web.

Mireu l'entrevista a l'Ara.cat

CRISTINA CALDERER

lia hi ha senyals d'aquesta relació amb una Barcelona que, com diu Maragall, tenia els carrers pastats de sang. És a dir, és un edifici que fins i tot en la manera com creix, hiperornamentat, al mateix temps que es cremen esglésies a la ciutat –en una mena de compensació de la iconoclastia revolucionària–, està construïda en tots els seus detalls i aspectes contra la Barcelona proletària i revolucionària.

C.S.: Gaudí era també nacionalista, molt catalanista, i això també és una base de la seva obra. Però aquesta reivindicació de la Sagrada Família es manté durant el franquisme. ¿Com pot ser que el mateix Gaudí catalanista sigui tan reivindicat per un franquisme anticatalanista?

Bé, jo crec que amb Gaudí, que és un personatge, és a dir, ja no és Gaudí ni és l'obra de Gaudí, sinó un personatge que es diu Gaudí, les manipulacions que s'han fet després de la seva mort i també després de la Guerra Civil són infinites. Podríem parlar, per exemple, de com de Gaudí s'han retallat alguns elements –les xemeneies de la Pedrera, els ferros de les baranes, el trencadís...– per reinventar un Gaudí que és el precursor de totes les avantguardes, d'Arp, de Calder, de Miró i de qui sigui. De la mateixa manera, als anys trenta i, després, evidentment, durant el franquisme, a Gaudí li netegen, literalment, el seu catalanisme. No és tan difícil quan es tenen els mitjans per fer-ho i per això el netegen de catalanisme igual que quan se'l recupera com un gran precursor de les avantguardes li netegen el seu ultracatolicisme i el seu ultrareaccionarisme des del punt de vista ideològic. Per altra banda, no ho veig estrany, perquè s'ha de pensar que la burgesia i l'Església per a la qual Gaudí treballava són les que el 1939 van guanyar la guerra.

E.V.: A part de l'Església, parlem dels altres clients de Gaudí. Va tenir, abans del 1921, una relació molt rica i alhora molt tempestuosa amb aquests burgesos.

Sí, esclar, Gaudí va tenir una immensa sort, o, al revés, la van tenir els seus clients. Són coses d'aquestes que passen de tant en tant a la història perquè l'obra de Gaudí, evidentment, va ser possible, en primer lloc, perquè ell era capaç de proposar-la i de portar-la a terme, que no era tan fàcil, però també perquè hi havia un client com Eusebi Güell que feia possible la creació d'aquesta obra. I tots dos estan determinant el gran model d'una burgesia barcelonina aristocratitzant i, per tant, el gust i el que fan molts altres a la ciutat. La relació de Gaudí amb Güell s'ha d'emmirallar en d'altres i, bàsicament, la que sempre surt a col·lació és la de Wagner amb Lluís de Baviera. La idea ja no és la d'un gran patró que té al seu abast el treball de grans artistes; del que es tracta és del fet que hi ha grans patrons que donen absoluta llibertat als seus artistes, i això és molt diferent. Wagner fa el que vol i Gaudí fa el que vol. I el prestigi del seu patró rau en l'excentricitat que ell permet al seu artista.

E.V.: I això afecta els altres clients? El personatge Gaudí d'aquests moments de final del segle XIX i principis del segle XX té una arrel perfec-

“La burgesia i l'Església per a la qual Gaudí treballava són les que el 1939 van guanyar la guerra. Per això no és estranya l'apropriació del franquisme”

“L'artista bohemí, com era Gaudí, es caracteritza perquè és ell qui imposa el gust als seus clients, i no al revés”

“Quan Gaudí acaba la carrera, el 1878, Barcelona és una taula rasa, no hi ha res”

“Gaudí no era una persona pobra en absolut. Era un arquitecte caríssim, per això va tenir tan pocs clients”

tament establerta i molt clara en la bohèmia. Els artistes bohemis han de viure d'un mercat que és molt luxós, que és el de l'art, i dels seus grans clients, que són grans burgesos que es poden permetre comprar aquestes obres, però, al mateix temps, el prestigi que cau en aquests artistes i en els seus clients està basat en aquesta espècie de pràctica de la llibertat per sobre de tot; l'artista és el que insulta el públic, el que critica la burgesia, el que diu que tot és adotzenat i que ell, en canvi, porta una vida més autèntica, el que baixa a l'infern com Crist va fer-ho a rescatar les ànimes... Tot és part de la llegenda de l'artista bohemí. Finalment, l'artista bohemí es caracteritza per una cosa, i és que és ell qui imposa el gust als seus clients i no al revés. Aquest és l'últim pas, el pas més enllà, definitiu, d'aquesta ideologia de la llibertat de l'artista.

C.S.: Gaudí era pobre? Domènec i Montaner o Puig i Cadafalch eren arquitectes com ell i els veiem com a senyors amb diners, burgesos que feien, que decidien, que tenien càrrecs polítics o administratius. D'ell, que va fer moltes obres, també, tenim la visió que ni va voler ser polític, ni va entrar en res que fos administració, i, a més a més, donava una imatge de pobresa que no s'entén. No li pagaven? Què passava?

No, no, Gaudí no era gens pobre. A veure, hi ha una qüestió que és molt important i és que, en la manera d'intervenir en la societat de la seva època, Gaudí escull un altre camí molt diferent del de Domènec o el de Puig. Puig, per exemple, forma part de la modernitat d'una Barcelona-Catalunya amb un partit polític, com és la Lliga, modern i que està conformat per primera vegada en la història d'Espanya pels quadres d'intel·lectuals, dels quals els arquitectes formen part. Els arquitectes són importants perquè s'ha de pensar, i d'això no ens n'adonem, que quan Gaudí acaba la carrera, el 1878, Barcelona és una taula rasa, no hi ha res. S'han enderrocat les muralles i està tot per construir.

C.S.: Camp lliure per a l'especulació. Exacte. L'especulació que es fa amb l'Eixample és un dels grans moments d'acumulació de capital de la burgesia. Però la importància que els arquitectes tenen com a inventors d'un llenguatge sobre aquesta taula rasa és extraordinària, perquè tenen un paper en la política i en la conformació de la identificació de Catalunya amb ella mateixa.

C.S.: Ell no hi participa, però. Gaudí escull un camí diferent, que està bastant lligat a aquesta relació tan directa amb Eusebi Güell. És un burgès, el més ric, però té una ideologia aristocratitzant, que no és exactament la que encaixa amb la construcció d'un partit com ara la Lliga. I, de fet, a partir del 1902-1903, Güell és un personatge que comença a quedar marginat del que és el catalanisme més o menys actiu. Gaudí escull la intervenció en la societat a través d'aquest caràcter bohemí, a través de la creació d'una figura que

des d'allà. Això determina una espècie de vasos comunicants decisius: tota la seva obra està identificada amb el taller i amb l'Església.

E.V.: Però el temple té més suports. Sí, el promouen els grups ultramuntans, però després la Sagrada Família és adoptada per l'Església catalana i, també, per una part important de la burgesia barcelonina a través, per exemple, dels grans líders, per dir-ho així, del Noucentisme. Eugeni d'Ors, el 1906, escriu una glossa en què parla d'*Enllà*, el llibre de poemes de Joan Maragall, i diu que Catalunya és un

poble que ha de suportar a la seva esquena dos pesos molt grans: un és la poesia de Maragall, l'altre és la Sagrada Família. I Folch i Torres, en un escrit del 1904-1905, diu que la Sagrada Família s'assembla més a un temple grec que a una catedral gòtica. Sembla delirant, però el que intenta amb aquesta comparació és integrar al seu ideari aquesta peça que no es pot ja treure del paisatge físic i mental de la ciutat, en una política que, evidentment, prové de dalt i és la que enfronta la burgesia i l'Església amb el proletariat organitzat. Lavors, des del primer moment, a la Sagrada Famí-

.....
passa a la pàgina següent ►

GAUDÍ 1921

► ve de la pàgina anterior

intervé en la societat d'una manera transcendent, per sobre de tot això, per sobre del quotidià, per sobre del dia a dia. Però això no vol dir que fos pobre. Hi ha un mite al voltant de Gaudí sobretot construït a l'instant mateix de la seva mort, el 1926, però que ja venia de lluny, que és que Gaudí mor com un pobre, no és reconegut, passa tres dies en un llit de l'hospital sense que ningú s'adoni que és Gaudí, etc. A més a més, tres dies d'agonia. En fi, tot coincideix amb la imatge crística que es vol transmetre.

E.V.: Era fill d'artesans.

Que van poder enviar el seu fill a estudiar a Barcelona. La promoció de Gaudí són quatre arquitectes, no en són 3.000 com ara. Potser van fer algun sacrifici, però, a més del taller, també eren rendistes, com tanta gent en aquella època. Gaudí cobrava molts diners als seus clients. I, per exemple, el plet que guanya als Milà em sembla que era com de mig milió de pessetes d'aquells anys. Després ell aquests diners els dona a la Sagrada Família, però no era una persona pobre. És més, Gaudí era un arquitecte caríssim, per això va tenir tan pocs clients. Caríssim en el sentit que segurament cobrava grans honoraris, i també perquè les seves obres costaven molts diners. És a dir, no qualsevol podia permetre's un *gaudí*. Per això els Batlló i els Milà en volien un.

C.S.: Després del 2002, amb l'Any Gaudí, que va intentar fer una mena de rescat del Gaudí religiós per situar-lo en el terreny constructiu i tècnic, hi va haver un boom i ara és la marca turística de Barcelona. ¿Serà més difícil salvar Gaudí dels turistes que Gaudí de l'Església?

Bé, el Gaudí dels turistes té bastant a veure amb el de l'Església, perquè la Sagrada Família és el pilar central del Gaudí dels turistes. Però no, crec que la deformació del personatge, de l'obra, de la història, fins i tot de la mateixa ciutat de Barcelona, és ara més gran, evidentment, perquè els mitjans són més poderosos ara que no quan es deia que Gaudí era un sant o era un geni o era un precursor de Miró. Ara Gaudí és el pal de paller d'un negoci extraordinari, que és el del turisme a Barcelona.

E.V.: Què s'hi pot fer?

Defensar-nos del turisme i, per tant, d'aquest Gaudí. Però això només es pot fer anant a buscar el Gaudí autèntic, que existeix, i crec que és bastant el que es pot veure en aquesta exposició. Aquest és un Gaudí que ens explica una història no mitificada, sinó una història plena de complexitats, de contradiccions i, per cert, plena de violència; per tant, en la qual hi ha vencedors i vençuts. El Gaudí que es ven literalment a través del turisme és un Gaudí de llum i color, agradable, amable, de conte de fades. El Gaudí autèntic va viure una de les èpoques més violentes de la història d'aquesta ciutat, per no dir la més violenta, i ell no es va aïllar d'això, tot el contrari, hi va prendre part a favor d'uns i en contra dels altres. —

OPINIÓ

Com seria Barcelona sense Gaudí?

PEPE SERRA
Director del MNAC

Una de les preguntes que l'exposició del MNAC deixa obertes és com seria Barcelona sense Gaudí, sense els seus edificis. Molt diferent, segur. Però, per què? Què hi aporten? Per què són tan significatius? Què representen? Què diuen de nosaltres avui? És això el que des del museu hem volgut abordar amb una exposició, impulsada pel mateix museu i comissariada per Juan José Lahuerta, que ha necessitat quatre anys de treball, la feina de desenes de persones del museu –des de documentalistes fins a conservadors i restauradors–, uns 900.000 euros de pressupost –una xifra important però lluny encara dels estàndards dels grans centres europeus– i una col·laboració internacional amb el Museu d'Orsay, on es veurà després de la seva presentació a Barcelona.

El museu és una eina del present. La gent que ve, encara que sigui per veure una obra del segle XI o del segle XX, ve avui, amb el seu entorn social i cultural, amb les seves ansietats o felicitats, i la nostra obligació és plantejar-li preguntes que siguin rellevants per al debat avui. A això ens referim quan parlem del museu com un espai de debat, com una plaça pública. No és una abstracció teòrica, és un manera d'entendre el museu que té conseqüències a l'hora de plantejar les exposicions i la mateixa presentació de les col·leccions. Si només es tractés d'acumular cadires i dibuixos no fariem una exposició de Gaudí. És només quan aquests conjunts d'objectes estan presentats de determinada manera, i en un determinat context, que poden crear un relat pensat per obrir un debat sobre quina relació tenim amb aquest patrimoni i sobre com es representa avui la ciutat a si mateixa.

¿Barcelona és Gaudí i Gaudí és Barcelona? La dependència, per a bé i per a mal, és total. En el moment de replantejar el model de ciutat que vivim avui, imprescindible per la complexitat dels canvis que s'estan produint al món, obrir el debat a través d'una exposició com aquesta, que parla del que passava fa 100 anys, permet abordar el problema d'una manera lateral, més distanciada i, per tant, més útil que enfrontar-s'hi de cara, perquè el soroll i la polarització política ho acaben fent impossible.

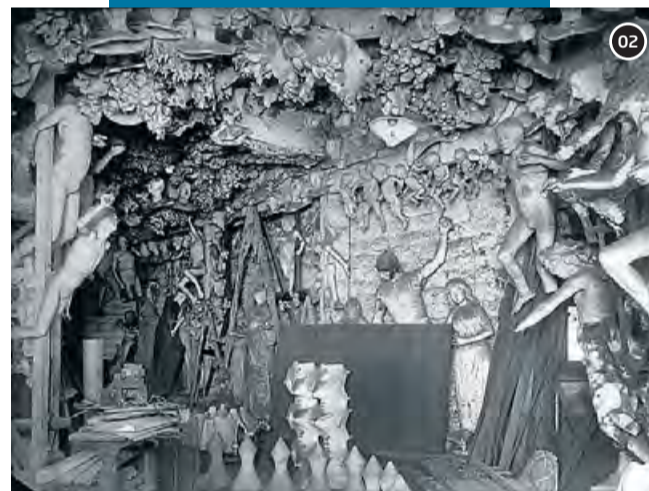
La feina del museu és aquesta, principalment. Cal conservar, col·leccionar i estudiar el patrimoni. És als fonaments de la nostra missió i, de fet, acabem de demanar a la Generalitat ser considerats un centre de recerca, perquè, com demostra aquesta exposició, la fem amb rigor i complint tots els es-

tàndards científics. Però després la feina d'un museu no és acumular artefactes culturals un al costat de l'altre, o posar-los en ordre alfabètic o cronològic, sinó plantejar qüestions rellevants avui, al nostre present.

El treball que hem fet amb Gaudí, com vam fer també en el programa al voltant de la Guerra Civil, demostra fins a quin punt el patrimoni té la capacitat d'identificar-nos. Per això, quan hi ha una guerra, és el primer que es destrueix, tant en un bàndol com en l'altre. Per què, per exemple, quan comença la Guerra Civil el primer que es crema és el taller de Gaudí?

I és sorprenent com, en algunes coses, continuem igual que fa un segle. La Sagrada Família, tant central a la ciutat avui com fa cent anys, és en aquest sentit una bona metàfora de tot plegat. És paradoxal que sorprengui el relat de l'exposició de Gaudí, perquè quan un llegeix i observa amb atenció és gairebé obvi. És obvi que un arquitecte que tenia els clients més poderosos i importants de la ciutat, que tenia publicades més postals que ningú i que sortia a totes les revistes no era una mena de visionari aïllat sinó un arquitecte extraordinari, sòlidament format i un dels protagonistes principals de la transformació de la ciutat i el país. No només no estava fora del temps, sinó que la seva obra encarna el seu temps. Que dir això avui pugui provocar sorpresa assenyala algun problema cultural i educatiu al voltant de la dificultat que tenim d'avançar en els debats del país, que sembla que revivim en un bucle continu.

De fet, si recordem el que passava ara fa 100 anys, quan es posava en marxa l'Exposició Internacional –que havia de ser el 1925 i va acabar fent-se, ja en plena dictadura de Primo de Rivera, el 1929–, el projecte de la Mancomunitat per a Montjuïc i després per al museu, situat al Palau Nacional, era més decidit i més valent que la realitat actual. La inversió i els projectes per fer-hi realment ciutat, per condicionar la muntanya de manera que tingués un ús públic, eren millors llavors que ara. Poso un exemple a mode d'anècdota: el dia de la inauguració de l'exposició *Gaudí*, bona part de les 700 persones que hi van anar van arribar a dalt esbufegant perquè cap de les escales mecàniques no funcionava. —

01. Vista de l'exposició de Gaudí al MNAC en la part dedicada a Güell.
02. Estança de l'obrador de Gaudí el 1926, on es veuen motlles de guix –alguns a partir d'infants morts– que feia servir per a les escultures de la façana del Naixement.
03. Incendi de l'obrador de la Sagrada Família el juliol del 1936.

GAUDÍ 1921

BIOGRAFIA DE L'OBRA DE GAUDÍ

CASA VICENS

PALAU GÜELL

CRIPTA DE LA COLÒNIA GÜELL

PARK GÜELL

1870

1878 Manuel Vicens encarrega la seva casa d'estiueig a Antoni Gaudí.
1883 Inici de les obres que s'allarguen durant cinc anys per problemes financers.
1888 Exposició Universal
1888 Fi de les obres.

1890

1899 La viuda i hereva de Manuel Vicens, Dolors Giralt, ven la casa al metge Antoni Jover.

1909 Setmana tràgica

1910

1920

1921

1925 La dona de Jover, Ángela González, compra l'edifici adjacent per ampliar la casa. Gaudí rebutja dirigir les obres i els recomana un deixeble seu, Joan Baptista Serra.

1926 Mor Gaudí

1930

1936 Guerra Civil

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

2010

2020

2021

1878 Antoni Gaudí acaba la carrera de arquitectura a Barcelona. Eusebi Güell coneix la seva obra a l'Exposició Universal de París i a ell, personalment, al taller de fusteria d'Eudald Punfí.

1883 Güell compra la casa de Nou de la Rambla 3. En anys següents anirà comprant altres propietats adjacents on construirà el seu domicili.

1885 Güell encarrega a Gaudí el futur Palau Güell, que seria la primera obra d'envergadura de Gaudí.

1888 Inauguració del Palau Güell, el mateix any que se celebra l'Exposició Universal de Barcelona. Güell s'hi instal·la amb la seva família.

1910 Güell i la seva família s'instal·len a la mansió que tenen al Park Güell, on hi passen llargues temporades des del 1906.

1918 Mor Eusebi Güell i la viudatorna al Palau Güell.

1935 La família Güell abandona definitivament el palau. Mercè Güell el vol llogar i això provoca una campanya ciutadana en contra.
1936 Amb l'esclat de la Guerra Civil, el Govern de la Generalitat destina el palau com a comissaria fins al 1940.

1945 Mercè Güell cedeix el Palau a la Diputació a canvi d'un vitalici. Des d'aleshores fins al 2011, el Palau Güell té diversos usos com la seu de l'Institut del Teatre.

1952 L'Associació Amics de Gaudí s'instal·la a l'edifici durant 16 anys abans de traslladar-se al Parc Güell.

1960 L'Ajuntament sanciona Ángela González per unes reformes sense permís.

1962 Mor Ángela González i la seva filla Fabiola Jover hereta la casa. El seu marit, el ginecòleg Antonio Herrero López, hi comença a passar consulta.

1963 Es ven una altra part del jardí per fer-hi habitatges i s'enderroca la capella de Santa Rita. Després de diverses minves del terreny, la finca queda en les dimensions actuals.

1971-1979 La Diputació intervé en diferents elements de l'edifici com la façana, el terrat, la fusteria, l'ascensor, els elements de forja i els vitralls desapareguts.

1982 Els arquitectes Carles Buxadé i Joan Margarit arriben a la conclusió de que els problemes estructurals detectats en l'edifici es deuen a que Gaudí va prioritzar els aspectes formals.

1992 Comença una nova restauració de l'edifici de les façana dels pisos superiors, el soterrani, planta baixa, el terrat i la tribuna.

2001 Mor Fabiola Jover i els seus fills hereten la casa.
2005 La casa es declarada Patrimoni de la Humanitat per la Unesco.

2004 El Palau Güell tanca per emprendre una nova restauració, que en aquesta ocasió durarà deu anys.

2011 El Palau Güell reobre les seves portes com a museu de la Diputació de Barcelona.
2015 La pintura d'Aleix Clapés *Hèrcules buscant les Hespèrides* torna al seu emplaçament original.

1890 Eusebi Güell trasllada a Santa Coloma de Cervelló la fàbrica que tenia a Sants per fugir dels conflictes obrers. Antoni Gaudí en fa la planimetria.
1898 Güell encarrega a Gaudí l'església de la Colònia Güell, però les obres no començaran fins deu anys més tard.

1908 El 4 d'octubre es posa la primera pedra de l'obra.

1915 El bisbe de Barcelona consagra la cripta, dedicant-la al Sagrat Cor de Jesús.

1918 A la mort de Güell les obres queden interrompudes perquè els seus fills abandonen el projecte.

1936 La cripta és assaltada i incendiada el 19 de juliol. Són destruïts plànols i documents que hi havia deixat Gaudí i la maqueta polifònica original.

1939 Després de servir de magatzem, la cripta és restaurada.

1955 La cripta de la Colònia Güell es converteix en parròquia amb la benedicció del bisbe de Barcelona.

Foto: MNAC

1999-2002 Les obres de restauració de la Diputació aixequen una forta polèmica perquè es consideren contràries a la voluntat de Gaudí.

2005 La cripta és declarada Patrimoni de la Humanitat per la Unesco.

2008 Obre el Centre d'Interpretació de la Colònia Güell.

1899 Eusebi Güell compra la finca la finca Can Muntaner de Dalt.

1900 Gaudí comença a treballar al Park Güell.

1906 Gaudí s'instal·la a la casa pilot de la urbanització on hi viurà fins al 1925.

1909 S'enllestixen les obres del parc però els treballs continuen fins al 1914 al banc de la p...

1914 S'interrompen les obres per la salut d'Eusebi Güell que cedeix la gestió dels negocis als seus fills. Antoni Gaudí deixa de treballar...

1921-1925 Després d'un llarg procés la família Güell ven per 3.170.000 pessetes el parc a l'Ajuntament de Barcelona.

1926 El 26 d'abril el parc obre les portes al p...

1963 L'habitatge on havia viscut Gaudí obre les portes com a Casa Museu Gaudí gràcies a la feina de l'associació Amics de Gaudí.

1984 El parc es declarat Patrimoni de la Humanitat per la Unesco.

1985-1993 Els arquitectes José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres dirigeixen la restauració del parc.

2007 Tres vàndals destrossen el drac.

2013 El Parc Güell començar a ser de pagan...

Carolines, 20-26
www.casavicens.org

163.096

Carrer Nou de la Rambla, 3-5
www.palauguell.cat

218.229

Claudi Güell. Sta. Coloma de Cervelló
www.gaudicoloniaguell.org

92.657

Barri del Carmel
www.parkguell.barcelona

3.153.9...

Visitants el 2019

Textos: Antoni Ribas Tur / Gràfic: Esther Utrilla

■ Construcció ■ Rehabilitació ■ Canvi de propietat ■ Personal ■ Social ■ Successos

LA PEDRERA

CASA BATLLÓ

SAGRADA FAMÍLIA

1905 Roser Segimon i Pere Milà es casen i encarreguen a Gaudí la construcció de la seva residència a Barcelona.
1906 S'inicien les obres de construcció.
1908 L'Ajuntament de Barcelona obre un expedient sancionador per irregularitats en el projecte.
1910 Després d'alguns problemes amb els permisos d'obres, el matrimoni Milà es trasllada a viure al pis principal.
1912 Final de les obres.

1875-1877 L'arquitecte Emili Sala Cortés construeix un bloc de quatre pisos encàrrec de Lluís Sala Sánchez al passeig de Gràcia.

1900 Josep Batlló compra la finca.

1904 La família Batlló encarrega a Gaudí la reforma de l'edifici ja existent al passeig de Gràcia
1906 Acaben les obres de reforma

L'edifici es converteix en una 'casa de renda' on els amos ocupen el principal i els llogaters la resta de pisos. Els baixos van tenir un ús comercial

1927 Roser Segimon encarrega una reforma radical del seu pis que afecta diverses estances.

1940 Mor Pere Milà.

1946 Roser Segimon ven l'edifici a la Compañía Inmobiliaria Provenza, SA tot i que continua vivint al pis principal fins a la seva mort, l'any 1964.

1953 La nova propietat encarrega a l'arquitecte Barba Corsini la construcció de tretze apartaments a les golfes de l'edifici i la transformació del primer pis del carrer de Provença en quatre apartaments.

1962 La Pedrera s'inclou en el catàleg del patrimoni artístic de la ciutat de Barcelona.

1966 Després de la mort de Roser Segimon, es lloga el pis principal i se'n fa una nova rehabilitació.

1969 La Pedrera va ser declarada, Monument històric-artístic d'interès nacional.

1984 La Unesco declara l'edifici patrimoni mundial.

1986 Caixa Catalunya compra l'edifici i s'inicien les obres de restauració per convertir-lo en un centre cultural. S'obre al públic el terrat de La Pedrera.

1996 Finalitzen les obres de restauració de tot l'edifici i s'obre al públic amb espais dedicats al coneixement de Gaudí i La Pedrera, així com una auditori a les antigues cotxeres i una sala d'exposicions al pis principal.

2013 Dissolta Caixa Catalunya, neix la Fundació Catalunya La Pedrera amb seu al propi edifici.

1940-1954 L'edifici passa a ser propietat dels hereus del matrimoni Batlló-Godó.

1954 Iberia Compañía de Seguros Generales compra l'edifici i fins al 1993hi duu a terme intervencions força agressives.

1981-1984 Es restauren diversos elements, entre els quals hi ha les xemeneies i es projecta la il·luminació de la façana.

1990-1993 Es restauren la façana posterior, el soterrani, l'entresol i el principal.

1993 La família Bernat, propietària de Chupa Chups, compra l'edifici.

2000 Es restaura la façana principal.

2002 La Casa Batlló obre les portes al públic.

2003 La Immobiliaria Casa Batlló compra l'edifici.

2005 La Casa Batlló és declarada Patrimoni de la Humanitat per la Unesco.

2021 Nova experiència immersiva de la Casa Batlló

1882 El 19 març es posa la primera pedra del temple, endegat per l'Associació de Devots de Sant Josep, amb l'objectiu d'apaivagar la societat convulsa del moment.

1883 Gaudí substitueix Francesc de Paula del Villar al capdavant del projecte.

1885 S'inaugura la capella de Sant Josep a la cripta.

1891 Comencen les obres de la façana del Naixement.

1925 S'acaba el campanar de Sant Bernabé

1926 Mor Antoni Gaudí. Continua les obres el seu deixeble Domènec Sugranyes.

1936 Cremen el taller de Gaudí després de l'esclat de la Guerra Civil.

1952 La Sagrada Família és un dels centres del XXXV Congrés Eucarístic Internacional.

1954 Es comencen els fonaments per a la façana de la Passió.

1965 'La Vanguardia' publica una carta en què un centenar de grans personalitats de la cultura nacional i internacional demanen que no es continuïn les obres del temple.

1977 S'acaben els campanars de la façana de la Passió.

1978 Comença la construcció de les façanes de les naus laterals.

1986 S'encarreguen a Josep Maria Subirachs els grups escultòrics de la façana de la Passió. Es comencen els fonaments de totes les naus, les columnes, les voltes i les façanes de la nau principal, els transeptes, el creuer i l'absis.

1990 La revista 'Àrtic', dirigida per Vicenç Altaió, organitza una manifestació contra la intervenció de Josep Maria Subirachs.

2010 Acaben les obres de totes les naus, les columnes, les voltes i les façanes de la nau principal, els transeptes, el creuer i l'absis. El papa Benet XVI consagra el temple.

2019 L'Ajuntament els hi concedeix la llicència d'obres.

2021 S'instal·la l'estel Il·luminós de la torre de la Mare de Déu a més de 130 metres d'altura.

ALTRES OBRES GAUDINIANES

1878 Vitrina per a la guanteria d'Esteve Comell

1879 Fanals per a l'enllumenat públic de Barcelona

1881 Nau de la fàbrica tèxtil La Obrera Mataronense, ara coneguda com Nau Gaudí

1883-1885 El Capricho (Comillas)

1883-1887

Pavellons de la finca Güell

1887-1893

Palau Episcopal d'Astorga

1888-1890

Convent de les Teresianes

1891-1893 Casa Botines (Lleó)

1895 Cellers Güell al Garraf

1898-1900 Casa Calvet

1900 Primer misteri de Glòria del Rosari Monumental de Montserrat

1900-1909 Torre de Bellesguard

1901-1902

Porta i tanca de la finca Miralles

1902 Decoració del bar Torino

1904 Sala Mercè

1904-1914 Restauració litúrgica de la seu de Palma

1909 Escoles provisionals de la Sagrada Família

1910 Fanals commemoratius de Jaume Balmes a Vic

Obres desaparegudes

Passeig de Gràcia, 92
www.lapedrera.com/

1.522.030

Passeig de Gràcia 43
www.casabatllo.es

1.036.000

Mallorca, 401
www.sagradafamilia.org

4.107.415

TURISME

Gaudí: una mina d'or incalculable per a Barcelona

Els edificis de l'arquitecte modernista van rebre el 2019 uns 10,3 milions de visitants i van obtenir un impacte econòmic aproximat de 195 M€

TOTHOM SAP QUE el llegat de Gaudí a la ciutat de Barcelona és multimilionari, però ningú ha estat capaç de quantificar-lo. La Sagrada Família, el Parc Güell, la Pedrera o la Casa Batlló són emblemes que fan única la capital catalana i atrauen cada any milions de turistes d'arreu del món. Tot i això, mai s'han fet els comptes de quin impacte econòmic generen. De totes maneres, l'Emprenem ha calculat una xifra aproximada. El 2019 van ser 10,3 milions els turistes que van visitar els edificis principals de Gaudí, segons l'informe de l'Observatori del Turisme de Barcelona. Si suposem que cada un d'ells va comprar una entrada general, que va dels 10 euros del Parc Güell als 35 euros de la Casa Batlló, això equivaldria a uns 195 milions d'euros.

Però al marge del llegat arquitectònic de Gaudí, la riquesa que aporten els turistes a Barcelona ha estat objecte de molts debats. Amb dades pre-pandèmiques, Barcelona havia arribat a rebre el 2019 fins a 12 milions de turistes en un any. Si l'estada mitjana és de quatre dies i la despesa d'un sol dia voreja els 200 euros, la xifra màgica és que la capital catalana va ingressar 9.600 milions d'euros dels turistes. Quin percentatge d'aquesta xifra es pot atribuir a Gaudí? És incert: si un de cada deu turistes ve atret pel genial arquitecte, parlariem de prop de 1.000 milions. Si elevem la proporció i creiem que un de cada tres visitants ve a Barcelona per Gaudí, la xifra es dispara fins als 3.000 milions.

“És curiós, perquè no hi ha ànim de lucre en l'explotació de molts dels monuments de Gaudí, com la Sagrada Família o la Pedrera”, explica Albert de Gregorio Prieto, economista expert en gestió i política cultural. La Sagrada Família pertany a la Junta Constructora del Temple Expiatori i els recursos que s'obtenen es destinen a acabar les obres, que teòricament quedaran enllestides el 2026. El Parc Güell és gestionat per Barcelona de Serveis Municipals i fa uns anys l'entrada era gratuïta, però ara cobren 10 euros per preservar-lo com a zona d'interès cultural i turístic. Sí que poden tenir ànim de lucre la Casa Batlló –dels expropiataris de Chupa Chups, la família Bernat– i la Casa Vicens, adquirida el 2014 per MoraBanc d'Andorra i reoberta al públic el 2017.

GAUDÍ TAMBÉ S'HA convertit en un gran negoci gràcies en part al preu de les entrades. Si pujar a la Torre Eiffel val 17 euros o admirar la Capella Sixtina dels Museus Vaticans en costa 16, l'experiència nocturna de la Pedrera s'enfila a 34 euros. Un turista paga aquest preu perquè “no pot tornar a Buenos Aires o Sant Petersburg i dir que ha estat a Bar-

RICARD VILADRICH

celona però no ha visitat la Sagrada Família i el Parc Güell”, afirma De Gregorio. A més, “són monuments declarats Patrimoni de la Humanitat, tenen un valor universal excepcional i només es troben a Barcelona”, apunta Jordi Tresserras, consultor de la Unesco.

Un problema que ha tingut l'obra de Gaudí ha estat dependre excessivament d'un públic estranger que visita el monument una vegada a la vida i ja no hi torna. Abans de la pandèmia només en-

El 2019 l'impacte econòmic del turisme a Barcelona va vorejar els 10.000 milions d'euros

tre un 2% i un 3% dels visitants de la Sagrada Família eren catalans. De sobte van passar de 10.000 turistes al dia a zero. Els ingressos es van desplomar i encara avui no s'han recuperat els nivells pre-pandèmics. En el cas de la Pedrera, el 2020 van rebre 181.354 visitants, mentre que l'any anterior havien superat el milió i actualment tenen el 50% dels ingressos d'un any normal.

Per corregir aquesta tendència, apunta Tresserras, “cal donar una segona vida als monuments a partir d'activitats culturals i lúdiques específiques

per al públic local, com ja s'està començant a fer”. Però per aconseguir aquest objectiu cal “canviar la percepció dels catalans sobre l'obra de Gaudí perquè no sentin que per anar-hi estan fent el guiuri”, afegeix Tresserras.

El fenomen Gaudí, fins a la pandèmia, creixia imparablement. Gaudí ja era a Barcelona abans del 1992, però va ser amb els Jocs quan el món va descobrir la ciutat i el seu famós arquitecte. La Sagrada Família, l'edifici més popular de la capital, el 1994 rebia 700.000 visitants, el 2000 va superar el milió i el 2019 va assolir el seu rècord, 4,7 milions de visites. Es va arribar a la saturació? “Segurament”, assenyala De Gregorio. L'Associació de Veïns de la Sagrada Família va alertar fa temps que el volum de visitants era “totalment inassumible” per la capacitat física de l'entorn. Ara tenen por que amb la reactivació econòmica s'hi torni a arribar.

La pandèmia ha evidenciat la dependència del turisme que té la capital catalana, ja que representa un 14% del PIB. “Barcelona té el risc de convertir-se en una ciutat poc autèntica, amb els mateixos elements que podem trobar a Londres o París”, explica Tresserras. En aquest sentit, l'obra de Gaudí és un punt diferencial. “Cal potenciar tant Gaudí com altres espais, per exemple el MNAC”, afirma l'expert. —**Anna Reig**

CINC CÈNTIMS

Aquell conegut cercle viciós

Durant molts anys hem tingut un entorn amb inflació relativament estable. A Espanya l'any 2016 va ser d'un 1,6%. L'any següent els preus van pujar un 1,1%, i el 2018 i el 2019, uns moderats 1,2% i 0,8%. L'any passat, en plena depressió econòmica mundial per la pandèmia i amb una demanda més aviat fràgil, els preus van recular un -0,5%. Ara, en plena recuperació i amb una important crisi d'oferta, els preus es disparen i pugen un 5,4%, l'augment més alt des del setembre del 1992.

Els principals causants d'aquest fort augment són l'electricitat, el gas i els carburants. De fet, la inflació subjacent, aquella que no incorpora ni els aliments ni les fonts d'energia, se situa només en un 1,4%, i la diferència entre les dues dades d'inflació és la més alta des de l'inici d'aquesta sèrie històrica. I d'aquí ben poc es preveu que pugi una altra factura, ja que els diferents bancs centrals, precisament per controlar aquesta inflació, acabaran augmentant el preu dels diners, i els préstecs i les hipoteques, majoritàriament amb tipus variables, ens costaran més.

En aquest entorn, els convenis es van fixar tenint en compte l'històric d'inflació, i els sous només han crescut un 1,4%. La diferència entre preus i sous és per tant de quatre punts i el poder de compra dels ciutadans s'està reduint de manera important aquests últims mesos.

I així arribem al període de l'any en què les empreses fan els seus pressupostos per a l'any vinent, incloent-hi l'estimació del cost del personal. ¿Què hi posen aquesta vegada? Si volen preservar el poder de compra del seu personal i apugen els sous un 5,4%, hauran d'augmentar el preu dels seus productes per mantenir marges, cosa que provocarà més inflació. I si hi posen augments moderats, la seva gent podrà perdre poder adquisitiu.

Cap de les dues opcions sembla desitjable i, malauradament, hauran d'escollir-ne una de les dues. Difícil decisió, aquest any.

XAVIER MITJAVILA
DIRECTIU

@XavierMitjavila

PHOTOAISA

Mirades

21-11-2021

L'obra inacabada s'està acabant

El 19 de març del 1882 es va col·locar la primera pedra de la Sagrada Família, i Antoni Gaudí, que se'n va fer càrrec l'any següent, hi va projectar dotze campanars dedicats als dotze apòstols, tot i que quan va morir, el 1926, només se n'havia acabat un, el de Sant Bernabé (el de la dreta). Semblava que no s'acabaria mai, però, com es pot veure en la comparativa de la imatge, els diners del turisme i l'ajuda de les noves tecnologies han accelerat el procés fins al punt que l'obra de Gaudí ja no es veu.

Mireu la galeria
a l'Ara.cat

La lluita contra l'oblit

El Govern aparca la llei de memòria davant la falta de suport d'Esquerra

► La Moncloa argüeix que es vol centrar en l'agenda econòmica després del xoc amb els republicans per les esmenes a la norma

Ismael Herrero / Efe

JUANMA ROMERO
 Madrid

La tramitació de la llei de memòria democràtica haurà d'esperar. Almenys, unes setmanes. El Govern no té en absolut assegurada la seva aprovació per la falta de recolzaments parlamentaris, i en concret pel xoc total amb ERC. De moment, l'Executiu prefereix centrar-se en la seva agenda econòmica i a tirar endavant els compromisos contrets amb Brussel·les. Això sí, promet no renunciar al projecte de llei de memòria: no el guardarà en un calaix, ni el paraitzarà, seguirà la seva tramitació «normal», sense que hi posi l'èmfasi d'aquí que conlogui el 2021. A ERC reconeixen que «van suggerir» al Gabinet de Pedro Sánchez que refredés el debat perquè altrament no tenia possibilitats de prosperar.

El Govern té fixades tres «prioritats» d'aquí a final d'any, incidien ahir fonts de la Moncloa: culminar l'aprovació dels Presupostos per al 2022, del canvi en el sistema de pensions i de la reforma laboral. Aquests són els tres objectius marcats en vermell (es resumeixen en la «dinamització de l'economia»), i dos els té encarrilats.

Els comptes de l'Estat sortiran del ple del Congrés aquesta setmana sense sobresalts –ahir va amarrar l'acord amb ERC–, i la reforma de les pensions ja està també tancada amb els republicans i amb el PNB. La nova legislació del mercat de treball està encara a la taula del diàleg social, i ha d'estar preparada abans del 31 de desembre.

Convocatòria de la ponència

Aquestes tres «prioritats» ja estan «encarrilades», segons el parer de la Moncloa. Però no ho està encara la llei de memòria. Dimecres passat es va tancar el termini de presentació d'esmenes parcials, de manera que el següent pas hauria de ser la convocatòria de la ponència, discussió en què participen tots els partits. Després, el seu informe s'elevaria a la comissió, per integrar les modificacions parcials al seu dictamen, i aquest

Exhumació dels cossos d'alguns assassinats per franquistes, en una fossa comuna de Toledo.

ERC exigeix declarar il·legal el franquisme i modificar la llei d'amnistia per avalar el projecte

L'Executiu diu ara que el més urgent és complir amb les mesures que demana Brussel·les

s'aprovaria pel ple abans de viatjar al Senat. Però PSOE i Unides Podem poden estirar els temps.

Fonts de la direcció del PSOE a la Cambra baixa confirmen a aquest diari que, de moment, no s'avançarà en el tràmit parlamentari. No abans de final d'any. Almenys, aquesta és la instrucció ara com ara. Des del Ministeri de la Presidència que lidera Félix Bolaños, responsable del text, es remarca que no hi ha una «paralització» de la llei ni aquesta es guar-

da a cap calaix: se segueix la «tramitació normal», tot i que admeten que no està fixat encara el següent pas, la designació dels ponents i l'inici de les deliberacions entre els grups per a la incorporació de canvis a l'articulat. «Ara el text inicia el seu curs parlamentari, i no es posposarà ni s'aparca definitivament la llei, tot i que som conscients de les dificultats per tirar-la endavant, són allà», expliquen fonts governamentals.

Línia vermella

Això sí, insisteixen des de la Moncloa que la «prioritat» són les lleis econòmiques, de les quals depèn la recepció dels fons europeus. De fet, abans de final d'any, el Consell de Ministres pretén remetre al Parlament la nova llei audiovisual, una vegada aconseguit el pacte amb els republicans. «Hem suggerit que possessin en *stand by* la llei de memòria, perquè si no, no sortia», apunten per la seva part des de la direcció de la formació independentista catalana a la Cambra baixa.

Socialistes i morats van pactar la setmana passada 30 esmenes al projecte de memòria, però no van satisfer en absolut ERC, el principal soci de legislatura del Govern, juntament amb el PNB. Els republicans insisteixen que la llei ha de declarar il·legal el franquisme, i que tingui efectes jurídics, i que s'ha de modificar l'article 2 de la llei d'amnistia del 1977, que va permetre la «impunitat» dels repressors de la dictadura. No renuncien, per ara, a cap de les dues peticions. El Govern, no obstant, remarca que la seva línia vermella és precisament la norma de 1977, la vigència de la qual «ratifica».

ERC ja va votar en contra de la llei de memòria històrica que va impulsar el Govern de José Luis Rodríguez Zapatero el 2007, i assegura que està disposat a fer-ho de nou ara amb el projecte del bipartit: el text actual, afirmava en una entrevista a *El Periódico de España* el principal negociador d'ERC, l'exdiputat Joan Tardà, que el seu grup no pot «legitimar aquesta nova trampa». ■

Sant Feliu condemna la seva històrica estació a la desaparició

D. GUERRERO Sant Feliu de Llob.

La ciutadania de Sant Feliu ha escollit mitjançant una consulta que l'actual estació del ferrocarril, construïda el 1854, no sigui replicada en cap altre lloc de la ciutat. Malgrat que és una de les tres estacions més antigues d'Espanya (amb la de Cornellà i la de Sant Andreu Comtal), la reconstrucció només l'han defensada un de cada quatre participants en la votació. El gruix dels vots han optat per la integració d'alguns elements patrimonials en un espai memorial dins de la futura estació soterrada que es construirà els pròxims anys.

En la consulta hi han participat 6.299 veïns, un 16,22% del cens, una xifra que els experts consideren un èxit en una ciutat d'aquesta mida. La consulta de la Diagonal a Barcelona, fa onze anys, es va quedar en un 12%.

En la votació també s'ha escollit el model urbanístic per desenvolupar sobre els 30.000 metres quadrats guanyats sobre les vies. L'escollit, per molt poc marge sobre el segon, respon al nom de Rambla Major, i consisteix en una gran rambla amb un passeig ple d'arbres que acompanya el pas del tramvia i crea nous punts de trobada i espais urbans a banda i banda de l'actual ciutat urbana.●

PÀGINES ESPECIALES

LA VANGUARDIA PER A MÈMORA

Arxiu Covid, la més important memòria visual col·lectiva de la pandèmia a Espanya

La iniciativa crea un repositori digital de lliure accés on es recullen els treballs de 385 professionals de les arts visuals per conformar un impressionant testimoni gràfic de les conseqüències de la covid-19

Gemma Martí

Tres-cents vuitanta-cinc professionals del fotoperiodisme, videoperiodisme, fotografia i vídeo documental han treballat durant més d'un any entorn les conseqüències de la pandèmia provocada per la covid-19. El resultat és un extens conjunt d'imatges, de les quals s'han seleccionat les millors –8.545 fotografies, 38 vídeos i 259 reportatges temàtics– per conformar l'Arxiu Covid, la memòria visual d'aquesta crisi sanitària, amb la qual es vol contribuir al dret a la informació d'una manera profunda, diversa, respectuosa i fidel a les realitats difícils que s'han viscut i documentat.

Per facilitar el treball periodístic, Mémora ha permès l'accés a les seves instal·lacions a un grup de reconeguts fotoperiodistes, que han pogut donar visibilitat al compromís i el treball diari dels professionals del sector funerari. Els fotoperiodistes són Samuel Aranda, Àngel García, José Colón, David Aparicio, Adri Salido, Sergi Alcázar, Xavi Herrero, Cristina Calderer, Antolín Avezuela, Nicolás Carvalho, Marc Sanyé, Juan Camilo Moreno, Ferran Nadeu, Victòria Rovira Casanovas i Santi Palacios, entre altres.

IMATGES CONTUNDENTS

Un d'ells, el fotògraf *free lance* David Aparicio, explica com es va implicar en el projecte i la importància que ha tingut per a ell. "Em van convidar a participar-hi i vaig pensar que podia enviar les imatges que havia fet i que no havia pogut col·locar. Per arxivar-les al meu ordinador, millor donar-les a conèixer de forma voluntària", explica en conversa telefònica. Aparicio considera que "Arxiu Covid mostra les vivències d'aquests mesos a través d'unes imatges molt contundents, que reflecteixen una realitat que no era fàcil de mostrar".

Una infermera de la clínica Girona emocionada pel reconeixement a la feina del personal sanitari

David Aparicio

Gràcies a Mémora, Aparicio va poder accedir al tanatori de Girona, la seva ciutat, i fotografiar la tasca de les persones que treballen en les instal·lacions. "La iniciativa és molt positiva, perquè hi ha moltes imatges de fotògrafs professionals que no han sortit a la llum i que ara tothom les pot veure i consultar", conclou.

Un grup d'editors ha seleccionat les imatges trameses pels autors que formen part de l'arxiu, pri-

Mémora ha permès l'accés a les seves instal·lacions a reconeguts fotoperiodistes perquè poguessin captar els efectes causats per la covid

mant la qualitat de cada instantània, la informació que aporta la imatge per documentar millor la crisi i procurant que el conjunt de la col·lecció representi tots els territoris. Després s'ha creat un dipòsit digital custodiat per la Universidad de Alcalá, i que permetrà consultar en línia durant almenys deu anys el conjunt d'imatges i vídeos dipositats. L'adreça del portal és: www.archivocovid.com.

Arxiu Covid és un projecte im-

pulsat per un ampli col·lectiu de fotoperiodistes, entitats i professionals de la gestió cultural, amb el suport i l'ajuda de la Universidad de Alcalá –a través de l'Aula de Fotografia de la Fundación General– i amb la col·laboració i el mecenatge de Grup Mémora, entitat que té com a finalitat proporcionar ajuda a la societat, donant suport i millorant l'atenció a les persones i les famílies en el procés del final de la vida.

Una dona gran i una treballadora s'abracen a l'habitació on la primera està confinada

Santi Palacios

L'origen d'un projecte amb vocació de perdurar

Quan es va declarar a Espanya el primer estat d'alarma a causa de la pandèmia, el març del 2020 centenars de fotoperiodistes, videoperiodistes i documentalistes van sortir al carrer per documentar la crisi que s'estava vivint, però es van trobar amb un bloqueig informatiu sense precedents.

Era impossible accedir als hospitals, residències de gent gran, cementiris, o qualsevol altre lloc des d'on poder mostrar els efectes del nou virus i la situació a la qual el món s'enfrontava. En una època on cal veure per creure, l'absència d'imatges dificultava enormement la comprensió del que passava.

Va ser el fotoperiodista Santi Palacios qui va decidir, en aquest context, crear Arxiu Covid. Per visibilitzar una realitat difícil de documentar; perquè la indústria només publica una ínfima part de les imatges que produeixen els professionals; perquè el ritme frenètic de la informació fa que les imatges semblin caducar cada mitjanit; i perquè, per primera vegada, tots els periodistes que estaven treballant ho feien sobre un mateix tema, directament o indirectament.

Tot això, juntament amb la manca d'espais per reflexionar sobre unes fotografies produïdes amb vocació de perdurar, va portar a molts altres professionals a sumar-s'hi i impulsar el projecte.

La ley de Memoria de Sánchez cosecha ya más rechazo que la de Zapatero

- ▶ El proyecto que impulsa La Moncloa parte con 149 'noes' en el Congreso que amenazan con elevarse hasta casi 180
- ▶ El grueso de la ley de 2007 salió adelante con mayoría absoluta y 137 votos en contra

ANA I. SÁNCHEZ
MADRID

«Esta es una ley para encontrarnos todos». Con esta tesis, la exvicepresidenta primera, Carmen Calvo, presentó el anteproyecto de la nueva ley de Memoria Democrática en rueda de prensa en La Moncloa. Fue el 15 de septiembre de 2020 tras obtener el 'sí' del Consejo de Ministros a sustituir la actual ley de Memoria Histórica impulsada por José Luis Rodríguez Zapatero en octubre de 2007. El pasado 14 de octubre el ministro de la Presidencia, Félix Bolaños, defendía el ya proyecto de Memoria Democrática ante el Congreso usando una y otra vez esa misma idea: «Es una ley de concordia y para la concordia», «el proyecto supera el enfrentamiento», «es una ley para el reencuentro», «es una ley de todos y para todos», «el compromiso de esta ley con los valores de la Transición y de la Constitución es indiscutible...».

Sin embargo, los números acreditan que la realidad está siendo la contraria. El texto continúa su tramitación en la Cámara Baja y el pasado jueves pasó a la fase de informe con 149 votos en contra asegurados para su siguiente votación. Una cifra que amenaza con crecer hasta los casi 180 y tumbar el proyecto. Los 'noes' ya inamovibles son de PP, Vox y Ciudadanos, a los que se unirán muy probablemente otros cuatro de UPN, Foro y el diputado tráfuga de la formación naranja. Otros 25 votos procedentes de ERC, Bildu, Junts, CUP o BNG se sitúan en este momento en el 'no'. Frente a este fuerte rechazo, la mayoría de los artículos de la ley de Memoria Histórica fueron aprobados en 2007 por una mayoría absoluta de 185 y 137 'noes'. Bolaños admitió en octubre que «el Gobierno tiene la responsabilidad de intentar llegar a acuerdos con todos», pero esta semana no ha llamado al PP para negociar, pese a ser el principal partido de la oposición. ERC sí recibió una pertinente -e infructuosa- llamada de los socialistas, al igual que Cs.

La nueva ley impulsada por Pedro Sánchez no trae, por tanto, más concordia y reencuentro sino menos, no supe-

y no fortalece los valores de la Transición sino que los revisa como quedó patente la semana pasada cuando PSOE y Unidas Podemos registraron una enmienda que reinterpreta la Ley de Amnistía de 1977. Aquella ley, en cambio, sí fue aprobada con un consenso prácticamente unánime: 296 votos a favor, frente a dos en contra, uno nulo y 18 abstenciones. Y es que otra realidad que apuntan las cifras es que cada proyecto de ley impulsado sobre la dictadura genera más enfrentamiento político y recibe mayor rechazo que el anterior.

«Solucionar las diferencias»

Por el camino se va haciendo jirones la posición del PSOE, al tener que hacer cesiones para recaudar los votos necesarios con los que aprobar un proyecto que tanto en 2007 como ahora se considera «estrella». En 1977, los socialistas no solo estuvieron entre los 296 diputados que votaron a favor de la ley de Amnistía sino que fueron uno de los grupos que la impulsaron junto a la Unión de Centro Democrático, el Grupo Mixto, el Grupo de la Minoría Vasco-Catalana y el Grupo Comunista. Alianza Popular fue el único partido que ni impulsó el proyecto ni votó a favor, ya que optó por abstenerse. Los socialistas expresaron por boca de su entonces diputa-

do Josep Maria Triginer el convencimiento de que esa ley abría «una etapa fundada en la esperanza de que pudiera haber acuerdos en el Parlamento que solucionaran las diferencias políticas».

Pero no hace falta remontarse 44 años atrás para encontrar cambios de posición. El propio Félix Bolaños ha mutado su postura en solo un mes, ya que en octubre sacó pecho de que la nueva ley de Memoria no «pone el foco en la justicia punitiva», y la principal enmienda registrada por PSOE y Unidas Podemos la semana pasada ha sido una reinterpretación de la ley de Amnistía con la que decían «garantizar el derecho a la justicia de las víctimas». El ministro de Presidencia aseguró que el texto tampoco ponía el foco «en la reparación económica», pero otra de las enmiendas va en este sentido. Ambos cambios buscan ablandar la posición de ERC y amarrarle al 'sí'. Pero el efecto ha sido el contrario -«es un engaño al personal», cargó Gabriel Rufián-, por lo que los socialistas tendrán que ceder más si quieren sacar el proyecto adelante.

«Ni cuela ni nos presionan»

Los independentistas argumentan que el Gobierno toma el pelo a las víctimas con lo que consideran un texto que no es más que un enjuague del ya vigente. Por su parte, el Ejecutivo confía en hacer cambiar de opinión a ERC y a Bildu para aprobar el proyecto aunque sea por la mínima. El pulso se antoja difícil

Calvo y Bolaños han justificado el nuevo texto como una ley para recuperar el reencuentro entre «todos»

LEY DE AMNISTÍA

Las asociaciones de memoria histórica arremeten contra Bolaños: «Son bombas de humo»

CARLOTA PÉREZ
MADRID

Desencanto y decepción. Ese es el sentir entre las asociaciones de memoria histórica con respecto a lo acontecido esta semana en torno a la revisión del proyecto de ley de Memoria Democrática. «Esta enmienda no cam-

apunta Emilio Silva, presidente de la Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica (ARMH). «Aunque es un avance con respecto a la ley de 2007, esta revisión es insuficiente», señala también Arturo Peinado, del Foro para la Memoria. Las asociaciones memorialistas lamentan la poca «ambición» del proyecto y la «in-

LEY DE AMNISTÍA DE LA TRANSICIÓN

Fue aprobada por el Congreso en octubre de 1977 con un consenso casi unánime: 296 votos a favor, dos en contra, uno nulo y 18 abstenciones.

para los socialistas. «Pensaban que les íbamos hacer la ola por cualquier texto y que llevara en el título la palabra 'memoria', pero esto es un asunto crucial y no estamos dispuestos a aceptar un simple lavado de cara de lo que ya hay», subrayaba esta semana uno de los socios del Gobierno. «El argumento de que no aprobar esta ley es ir en contra de las víctimas ni cuela ni nos presiona: defendemos la memoria de los torturados, represaliados y asesinados precisamente plantándonos ante este postureo del Gobierno», advertía otro. La Moncloa quiere sacar adelante el proyecto de Memoria Democrática cuanto antes pero, si lo logra, incumplirá la máxima con la que justificó su impulso: la reconciliación de todos.

presentaron esta semana PSOE y Unidas Podemos.

La discutida enmienda gira en torno al segundo artículo de la ley de Memoria Democrática y remarca que la Ley de Amnistía de 1977, elemento clave de la Transición española hacia la democracia, está sujeta al derecho internacional, por lo que los crímenes de guerra, de lesa humanidad, genocidio y tortura son «imprescriptibles y no amnistiables». Para las asociaciones memorialistas son dos las razones por las que esta enmienda no implica ningún cambio. La primera, porque la Ley de Amnistía de 1977 sigue estando vigente. «Esta enmienda no supone un cambio legislativo y no nos reconciamos, ya

LEY DE MEMORIA HISTÓRICA

Este texto recibió la luz verde de la Cámara Baja en 2007, treinta años después de la Ley de Amnistía. La mayoría de sus artículos recibió 185 votos a favor y 137 en contra.

que la ley del 77 sigue estando en vigor. Por eso, decir que se abre la puerta a investigar los crímenes del franquismo con esta enmienda es faltar a la verdad», señala Silva, quien defiende que, «si la intención del Gobierno es que se investiguen los crímenes cometidos durante el franquismo, habría que derogar la Ley de Amnistía». O por lo menos, según Peinado, los apartados 'e' y 'f' del artículo 2 de la ley. Sin la derogación de esos puntos, que frenan la posibilidad de juzgar los crímenes del franquismo, «todo queda como está», explican y apuntan que desde el Gobierno «se han quedado a mitad de camino para poner fin a la impunidad del franquismo». «Así lo dijo el ministro

enmienda sobre la Ley de Amnistía no cambia nada y lo único que hace es ratificar la vigencia» de esta norma, recuerda Silva.

Y la segunda, porque decir que la Ley de Amnistía «está en conformidad con el derecho internacional, es algo que ya estaba recogido desde 1978 en la Constitución Española», apunta Silva, pues el artículo 96 de la Carta Magna ya habla de que los tratados internacionales que España ratifique «formarán parte del ordenamiento interno». Por eso, las asociaciones interpretan esta enmienda como «bombas de humo». Esta enmienda, que pretendía ser de consenso, no lo ha logrado ni con los grupos políticos ni con las asociaciones me-

Las comunidades despobladas piden más peso en el gasto de los gobiernos regionales

► Se citan en Santiago ocho regiones que piden que prime el coste real del servicio

V. R. ALMIRÓN / J. L. JIMÉNEZ / P. PAZOS
MADRID/SANTIAGO

Ocho presidentes autonómicos, de distintos colores políticos y realidades socioeconómicas, se reúnen este martes en Santiago de Compostela para buscar un acuerdo entre territorios de la llamada 'España vacía' que fije una posición común ante la reforma de la financiación autonómica. Ésta debe ser exigente para satisfacer a las comunidades del PP pero sin caer en un exceso de crítica al Gobierno para que no se desmarquen los barones socialistas que participan del cónclave. Participan en la reunión los socialistas Ja-

PRINCIPIOS BÁSICOS

Déficit general

Este grupo de regiones parte de la base de que «todas las autonomías tienen un déficit en su financiación». Porque se prestan los principales servicios del Estado de bienestar, que además es «gasto creciente».

Más peso en la gestión

«Si queremos garantizar la suficiencia financiera del Estado de bienestar, las comunidades autónomas debemos representar más del 28% del gasto que suponemos ahora. Y ese esfuerzo lo debe hacer el Estado».

Límites del modelo

Este grupo plantea que el modelo de financiación debe «atender al Estado de bienestar», y no a la creación de «embajadas autonómicas, policías autonómicas o conceptos similares». Dicen estas regiones que esa «fiesta» debe estar al margen del sistema general de financiación.

Coste real del servicio

Estas ocho regiones reivindican que en sus territorios es más costoso prestar los servicios por la dispersión, el envejecimiento y las

vier Lambán (Aragón), Emiliano García-Page (Castilla-La Mancha), Concha Andreu (La Rioja), Guillermo Fernández Vara (Extremadura) y Adrián Barbón (Asturias); así como el popular Alfonso Fernández Mañueco (Castilla y León) y el regionalista Miguel Ángel Revilla (Cantabria), con el gallego Alberto Núñez Feijóo como anfitrión.

Durante los últimos días, los equipos han venido negociando y discutiendo un texto de consenso que sirva como punto de partida para el debate que tendrá lugar en el Hostal de los Reyes Católicos de Santiago de Compostela. Según los «principios básicos» de este texto, a los que ha tenido acceso ABC, la idea fuerza del acuerdo pasa por reclamar al estado que realice «un esfuerzo» por incrementar la capacidad de gasto público de las comunidades autónomas. «Debemos representar más del 28% del gasto público total que suponemos ahora», en aras de «garantizar la suficiencia financiera del Estado del bienestar». Además, se quiere subrayar que el cálculo de recursos para cada territorio debe ceñirse a los servicios públicos esenciales. El borrador del texto que debatirán estas ocho comunidades reconoce que «todas las autonomías tienen un déficit en su financiación», y que el coste de los servicios que prestan las autonomías es «creciente». En otro de estos «principios básicos» se recoge una de las reclamaciones ya tradicionales de este grupo: «El coste real de servicios como la sanidad o la educación es mayor en territorios muy extensos, poco poblados, con población envejecida y dificultades orográficas que otros con mucha más población articulada en grandes núcleos urbanos». Así, insisten en que «es ese coste efectivo y real (...) debe primar a la hora de reformar el modelo, no solo, ni principalmente, el de población», como sostienen Andalucía o Comunidad Valenciana, que quieren que la financiación priorice criterios cuantitativos.

Este foro ha superado las reticencias iniciales con las que el Gobierno vio cómo se articulaba este debate, con dos frentes de intereses opuestos pero coincidiendo en exigir más recursos al Estado. Esto generó tensiones en el PSOE. Algunos presidentes como Andreu y Vara marcaron distancias. Ferraz intentó armar una posición común con una reunión el pasado 5 de noviembre. Pero, más allá de unos compromisos mínimos, terminaron validando la necesidad de acuerdos con

Nacional

COVID-19
Transmissió
1,47

Dada anterior: 1,46

Els nous contagiats per cada positiu no han de superar l'1

Nous contagiats
1.300

Dada anterior: 1.428

L'indicador hauria d'estar per sota dels 1.000 contagiats/dia

Llits d'UCI
97

Dada anterior: 91

Les UCI haurien d'acollir un màxim de 300 malalts greus

20-N QUÈ EN QUEDA DEL FRANQUISME?

El franquisme persisteix

FITA • Remoure Franco del Valle de los Caídos no ha suposat fer net de vestigis del franquisme com ara 4.200 fosses, el tribunal hereu del TOP i un paisatge de memòria per ressignificar **FI** • La tramitació de la Llei de memòria despulla carències

David Portabella
MADRID

Paquita Sauquillo va ser la protagonista de l'últim intent perquè la geografia de Madrid no fos un desdeny a la memòria. Com a comissionada de la Memòria Històrica de l'Ajuntament de Madrid per ordre de Manuela Carmena, va fer un exhaustiu mapa de llocs per ressignificar: l'edifici de la Puerta del Sol que avui és la Comunitat de Madrid i que era la Direcció General de Seguretat –per on va passar Lluís Companys i on va morir per tortures el socialista Tomás Centeno–, l'arc de la Victòria, el Congrés, que perd 151 electes assassinats en la Guerra Civil (78 republicans i 73 rebels)... “Potser som feixistes, però sabem governar!”, va dir l'1 de maig l'alcalde de Madrid, José Luis Martínez Almeida, que succeïa Carmena gràcies a Vox i que ha enterat tota memòria. Al Congrés, un grup de 52 diputats té un líder que retrata el govern actual com “el pitjor en vuitanta anys”, que vol dir que el de Franco era millor perquè fa el tall en el 1940. Tot i remoure Franco del Valle de los Caídos, la democràcia espanyola, com despulla la necessitat d'una llei de memòria democràtica, no fa net amb vestigis del franquisme i de l'*atado y bien atado* que inclou des del cap de l'Estat a 4.200 fosses per obrir i tribunals hereus com ara l'Audiència, antic TOP.

El relat oficial de la transició com a fita d'èxit de punt final al franquisme i de

reconciliació, ja tenia escaletxes, però el setembre va ser censurat fins i tot pel papa Francesc: “Jo no sé si Espanya està totalment reconciliada amb la seva pròpia història, sobretot la història del segle passat. I, si no ho està, crec que ha de fer un pas de reconciliació amb la pròpia història.”

Enmig de la passivitat d'una judicatura espanyola que invoca la llei d'amnistia del 1977 com a mur, la querrela argentina de la magistrada María Servini vol jutjar l'exministre Rodolfo Martín Villa per crims pos-

La llei franquista de secrets oficials del 1968 és vigent 53 anys després

teriors a la mort de Franco com els del març del 1976 a Vitòria i el de Germán Rodríguez als Sanfermines del 1978. Com relata l'antifranquista i exdiputat d'UCD Óscar Alzaga a *La conquista de la transición (1960-1978)*. *Memorias documentadas*, Martín Villa va firmar una ordre ministerial el 1977 de crema d'arxius i papers inculpatòris. A la piromania de Martín Villa s'hi suma la llei de secrets oficials del 1968, en vigor 53 anys després. El decret que la desplega té la firma de Carrero Blanco.

Exhumació i a El Pardo
Si bé el 24 d'octubre del 2019 el cos de Franco era exhumat del Valle de los Caídos i reubicat a la tom-

El Tribunal de Comptes era reforçat pel decret del 1953. El cos de Franco, remogut del Valle de los Caídos el 2019. L'empremta perviu encara

ba de Mingorrubio (El Pardo) amb Carmen Polo, l'abadia de la Santa Cruz encara rep el visitant amb el mateix gravat vermell al granit –“Francisco Franco. Caudillo de España. Patrón y fundador. Inauguró este monumento el día 1 de abril de 1959”– i ignora les víctimes. Catorze anys després de Zapatero, la nova llei de memòria despulla carències d'anys i s'imposa ara ressignificar el Valle de los Caídos i anomenar-lo Cuelgamuros.

Una fundació per enaltir
Un altre vestigi persistent és al número 1 del carrer

d'Edgar Neville (fins fa poc General Moscardó) de Madrid, on cada matí obre la Fundació Nacional Francisco Franco, que des de la creació, el 8 d'octubre del 1976, està consagrada a l'enaltiment del dictador i es vanta de l'apropiació de 30.000 documents d'estat a l'arxiu. El president és el general Juan Chicharro, ex ajudant de camp del rei Joan Carles I, al seu torn designat com a successor per Franco en una decisió que lligava la legitimitat de la institució monàrquica a la gràcia dictatorial. “Abans de morir, Franco em va agafar de la mà a l'habitació i em

va dir: «Altesa, l'únic que li demano és que preservi la unitat d'Espanya.» I això, si un ho pensa, vol dir moltes coses. No em va dir «fes això» o «fes allò», no. «La unitat d'Espanya», va confessar Joan Carles I el 2016.

Miralls alemany i italià
La Fundació Franco, que té personalitat jurídica d'institució cultural i que el 2003 va rebre 150.000 euros del govern d'Aznar, seguirà amb la nova llei de memòria, perquè li dona presumptió d'innocència i li exigeix que mostri que enalteix Franco i el franquisme –l'única missió

que té des de fa 45 anys– abans que la fiscalia li obri expedient. Lluny queda Alemanya, on l'ús de simbologia nazi està prohibit des del 1949 i l'actual article 86 del codi penal en castiga l'exaltació; i Itàlia, on des del 1952 (la llei Scelba) i des del 1993 (llei Mancino) es fa el mateix amb el feixisme. I les carències judicials es donen en un país on l'Audiència és hereva del TOP i on el Tribunal de Comptes va ser reforçat com a fiscalitzador amb la llei del 1953 –modificada el 1961– abans del rentat constitucional de cara del 1978. ■

L'APUNT

L'operació Catalunya a Andorra

Mayte Piulachs

L'associació Drets i l'Institut de Drets Humans d'Andorra ens informaven ahir que han demanat a la jutgessa andorrana –que des del 2020 investiga si la policia patriòtica espanyola va obtenir proves de manera il·legal contra la família Pujol, Mas i Junqueras, a més de "l'extorsió i liquidació" del banc BPA– que torni a citar a declarar els querellats del govern del PP i l'expresident Rajoy inclòs, que fins ara s'hi han negat, per noves proves a l'Audiència Nacional. En concret, el jutge no permet que la família Pujol sigui part en la investigació vers els tripijocs de l'excomissari Villarejo adduint que ho va fer a Andorra. La negativa fa sospitar que podria afeblir el cas espanyol, malgrat que la confessió de l'expresident Pujol ho va blanquejar tot.

La jutgessa andorrana –que des del 2020 investiga si la policia patriòtica espanyola va obtenir proves de manera il·legal contra la família Pujol, Mas i Junqueras, a més de "l'extorsió i liquidació" del banc BPA– que torni a citar a declarar els querellats del govern del PP i l'expresident Rajoy inclòs, que fins ara s'hi han negat, per noves proves a l'Audiència Nacional. En concret, el jutge no permet que la família Pujol sigui part en la investigació vers els tripijocs de l'excomissari Villarejo adduint que ho va fer a Andorra. La negativa fa sospitar que podria afeblir el cas espanyol, malgrat que la confessió de l'expresident Pujol ho va blanquejar tot.

VOL VIURE EN
#CATALUNYALLIBERTAT

tent

L'exèrcit de l'article 8 i de la pulsio ultra

LLEGAT • La cúpula va arribar a la democràcia havent combatut al bàndol colpista i en ple 2020 la 19a promoció de l'exèrcit de l'aire exigia "un nou aixecament" **EMPREMTA** • El tinent Luis Gonzalo Segura hi documenta 30 episodis ultradretans des del 2015 **VOX** • Té 5 diputats militars a la reserva

David Portabella
MADRID

EL 'exèrcit espanyol gaudeix d'una aturada militar cada 12 d'octubre, però la seva exuberància viu a l'article 8 de la Constitució: "Les forces armades, constituïdes per l'exèrcit de terra, l'armada i l'exèrcit de l'aire, tenen com a missió garantir la sobirania i independència d'Espanya, defensar la seva integritat territorial i l'ordenament constitucional." La missió militar no difereix de la que li encarregava la llei de principis del Movimiento Nacional del 1958. El magistrat emèrit del Tribunal Suprem José Antonio Martín Pallín ha teoritzat aquest fil franquista. "Només una Constitució tributària d'un passat dictatorial és capaç d'encarregar directament a les forces armades la defensa de la integritat territorial de l'estat i de l'ordenament constitucional. Si repassem les nostres constitucions precedents i les dels països més propers a la

nostra democràcia, no podem trobar una referència semblant", escrivia Martín Pallín el 2019 al portal jurídic Legal Today.

La lletra constitucional conviu amb la realitat generacional: la cúpula militar que va arribar a la democràcia havia combatut en el bàndol colpista, i només la Unió Militar Democràtica (UMD) de Juli Busquets era un pol d'oposició ideològica. En el seu monumental *El libro negro del ejército español* i més recentment a *El ejército de Vox*, el tinent Luis Gonzalo Segura documenta un historial d'episodis ultradretans que només els últims cinc anys superen la trentena, i amb noms habituals. Si el tinent general José Mena Aguado obria el foc el 2006 contra l'Estatut alertant que "seria d'aplicació l'article vuitè", el 2012 era el coronel Francisco Alamán el que amenaçava amb la intervenció, i el setembre del 2017 era el general Manuel Fernández-Monzón qui exigia la invasió militar de Catalunya per desfer el procés.

Davant el discurs oficial que

lloa la credencial democràtica del col·lectiu i situa la pulsio ultra en l'excepció, el tinent coronel Luis Gonzalo Segura convida a vigilar què passa amb les sancions com a millor termòmetre. Davant Mena, el coronel Fernan-

El manifest de suport a Franco del 2018 acaba amb un únic expulsat: el cap gallec Santos Soto, per antifranquista

do Abalo va ser l'únic a plantar-li cara en públic i va ser sancionat pel ministre de Defensa, el socialista José Bono. Quan l'estiu del 2018 un grup de 181 militars retirats publica la *Declaración de respeto y desagravio al general Francisco Franco Bahamonde, soldado de España* –la firma l'extint general Juan Enrique Aparicio, actiu fins al 2016–, el text va ser replicat per militars demòcrates amb el *Manifiesto en contra del franquismo en las fuerzas armadas*, promogut pel

capità retirat Arturo Maira, i l'expedient de la comandant jurídica va censurar els últims per violació de la neutralitat. "En el moment actual, la figura del general Franco, fonamentalment arran del trasllat de les seves restes, està generant un ampli i enès debat polític-social, amb participació partidista, per la qual cosa [...] es podria estar incomplint el deure de neutralitat política", raonava la instructora. L'únic expulsat ha estat el cap gallec Marco Antonio Santos Soto, per antifranquista i perquè va ser objecte de rastreig a les xarxes socials i va pagar definir-se com a republicà, favorable al dret a decidir dels pobles i contrari a la condemna dels joves d'Altasu.

La fita ultra del 2020 va ser el xat –i posterior manifest de suport de 300 excomandaments militars– de la 19a promoció de l'exèrcit de l'aire, que tenia el general Francisco Beca (77 anys) com a guia i que advocava per "afusellar 26 milions" de "fills de puta". "El drama és que això ja no ho atura la política. Desgraciadament aquests fills de puta ens convertiran Espanya en Venèçuela i la forma d'aturar això és un nou aixecament amb les conseqüències que ja coneixem", deia Beca. El Congrés ha vist com entre els 52 escons de Vox hi ha 5 diputats militars a la reserva: els generals Agustín Rosey i Alberto Asarta, el tinent general Manuel Mestre, el capità Carlos Hugo Fernández-Roca i el tinent Rubén Manso. El discurs oficial diu que el franquisme és residual i de militars retirats, i el tinent Segura avisa: "Que no es ridiculitzi dient que són 200 o 400; quan els demòcrates ho intentem, reunim 30 firmes." ■

als carrers i a la Fundació Franco ■ EFE

27A MOSTRA GASTRONÒMICA DE LES GARRIGUES

DEL 6 DE NOVEMBRE AL 19 DE DESEMBRE 2021

Amb oli del primer raig

- Restaurant Ca la Margarida (L'Albi) Tel. 973 175 719 / 663 562 182
- Restaurant la Placeta (Arbeca) Tel. 695 813 297
- Restaurant Hostal Benet (Les Borges Blanques) Tel. 973 142 318
- Restaurant Masia Les Garrigues (Les Borges Blanques) Tel. 973 141 033
- Restaurant Els Fogons de la Carne (Cervià de les Garrigues) Tel. 686 410 468
- Restaurant Mon's (Tàrrés) Tel. 660 144 623

Les Garrigues, Consell Comarcal de les Garrigues, Diputació de Lleida, Patronat de Turisme

20-N QUÈ EN QUEDA DEL FRANQUISME?

VOL VIURE EN
#CATALUNYALLIBERTAT

OPINIÓ

Josep Maria Solé i Sabaté
Catedràtic d'història contemporània (UAB)

El franquisme sociològic

Un punt cabdal. El règim franquista neix d'una victòria militar posterior a un fracassat cop d'estat sediciós, que va donar pas a una guerra sagnant. Aquest és un fet diferencial bàsic, fonamental, respecte de l'Alemanya nazi o la Itàlia feixista o, posteriorment, les dictadures militars de Portugal o Xile, Grècia, l'Argentina, el Brasil, el món soviètic, etc. El franquisme va guanyar la guerra amb tot el que una victòria militar significa, i encara més quan es tracta d'una guerra civil.

El règim del nou Estat sorgit de la victòria de les armes va poder consolidar durant 40 llargs anys uns valors tradicionals ancorats en una simbologia pretèrita del passat –molt sovint exagerada o fora de context–, un adoctrinament ideològic, unes pautes educatives tradicionals i un botí de guerra silenciada i còmplice, que van deixar un pòsit profund en la societat. Sense oblidar el paper de l'alt clergat i el consegüent pes religiós, que va ser un element fonamental del règim. Aquest aspecte és el que menys ha quedat del franquisme en la societat actual.

El franquisme tenia com a model unes característiques substancials anteriors a la consolidació de la dictadura; eren punts definitoris de l'Espanya més tradicional i arcaica. Uns aspectes que expliquen en gran part la revolució militar facciosa de 18 de juliol del 1936.

Els analistes consideren que l'afany irrenunciable del centralisme polític, el predomini potenciat i imposat de la llengua castellana amb l'exclusió de les altres, l'autoritarisme en les facetes més variades, una general misogínia i menysteniment de la dona, una evident desconfiança vers tot el procedent de l'estranger, el pes d'una Església oficial hegemònica en els valors morals i la defensa dels privilegis de les classes socials econòmicament més poderoses formaven els aspectes més definitoris del ser, del sentir, de la visió del món de l'Espanya més tradicional. De l'Espanya franquista.

S'hi ha d'afegir que la defensa de la unitat de la pàtria, indiscutible axioma compartit àmpliament per molts espanyols, delmava i debilitava sectors socials i ideològics i militància política potencialment contraris a l'Espanya endarrerida, pobre i contrària a la

La ideologia i els valors del franquisme han sobreviscut dins el PP i ara també sota l'auge de Vox ■ EFE

modernitat i a la lluita de més justícia en el repartiment dels béns econòmics i socials.

La postguerra civil va expulsar del conjunt de l'Estat la presència

La postguerra, amb la repressió i amb l'exili, va expulsar d'Espanya l'aportació ideològica, social i cultural del progressisme

i l'aportació ideològica, cultural, social i política del quefer diari més progressista, fos per la via brutal i sanguinària d'una repressió persistent, fos pel forçat exili de centenars de milers de perso-

nes. En l'exòde es van perdre per a Catalunya i també per a Espanya les persones més obertes, dinàmiques, lliures i creadores en els més variats sectors socials. Hom diu que Espanya va perdre la llibertat, però Catalunya ho va perdre tot.

El franquisme va esdevenir absolutament hegemònic. Per la força, la por, la mentida, la falsedat, la delació i l'adoctrinament.

Tots aquests valors no han estat mai qüestionats en el conjunt de la societat; sigui des de la política, la judicatura, les forces policials i militars, els sectors econòmics, el món cultural i els mitjans de comunicació. La raó és simple i és que mai hi va haver un trencament democràtic amb el passat, una ruptura com es deia aleshores;

el que hi va haver va ser una transacció entre febleses, debilitats paral·lels dels uns i els altres.

El franquisme no podia mantenir-se, però tampoc abatre l'anti-

Allò que sí que es va fer a Alemanya respecte al nazisme i a les altres dictadures, no es va fer a Espanya després de la mort de Franco

franquisme. Els lluitadors per la democràcia no van tenir prou força per eliminar les forces provinents de la dictadura. I la conseqüència d'això va ser una continuïtat històrica que té l'exemple més

clar en la monarquia –Franco va designar el rei Joan Carles com a futur cap d'estat a la seva mort– i tots els ens estatals que mai han estat depurats pel seu passat. El que sí que es va fer a Alemanya respecte al nazisme i a les altres dictadures, no es va fer en l'Espanya postfranquista.

Només Catalunya i Euskadi tenien prou força per plantejar la ruptura; aquest és un fet que s'ha demostrat en totes les eleccions democràtiques efectuades després. Mai els hereus del franquisme, els qui no el condemnen

40 anys d'educació democràtica no han fet desaparèixer el franquisme, perquè tot el que és ideològic i de pensament a l'Estat espanyol no es basa en el plebiscit diari dels seus ciutadans, sinó en la força i la imposició

usant tota mena d'argücies, han pogut guanyar a les urnes en aquests dos països.

El llegat del franquisme també és present en el desprestigi de la política, en la corrupció, en la manca de fermesa i reflexió política de la major part dels ciutadans, en l'acceptació d'uns pretesos valors –morals, folklòrics, pseudo-culturals, ideològics, lingüístics, històrics, de gènere, esportius, etc.–, que són als antípodes dels que tenen a la majoria de països que formen la Unió Europea.

El franquisme va empobrir el país en tots els aspectes, això és econòmicament, culturalment i socialment. Hom deia que quaranta anys de dictadura necessitarien quaranta anys d'educació democràtica. No ha estat així, la raó és que en tot el que és ideològic i de pensament l'Estat espanyol és feble. No es basa en el plebiscit diari dels seus ciutadans, sinó en la força i en la imposició. Espanya té por d'afrontar de manera lliure i democràtica el seu present, el projecte del seu futur i fins i tot l'anàlisi del seu passat històric, llunyà o proper.

El franquisme és l'expressió més extrema de l'espanyolisme, per això costa tant i tant il·luminar i fer desaparèixer la seva ombra tenebrosa en les persones i en les institucions.

20-N QUÈ EN QUEDA DEL FRANQUISME?

VOL VIURE EN
#CATALUNYALLIBERTAT

‘Cara al sol’ en l’enterrament d’Utrera Molina, sogre de Ruiz-Gallardón i un dels ministres de Franco imputats per la jutgessa María Romualda Servini ■

La llei d’amnistia del 1977 fa inimputable el franquisme

■ Els jutges espanyols converteixen la llei espanyola de punt final en el salvavides dels botxins del franquisme ■ A través de la Querella Argentina s’han presentat 350 denúncies a policies i polítics

Jordi Panyella
BARCELONA

José María Chato Galante va morir a Madrid el 29 de març del 2020, víctima del coronavirus. Antonio González Pacheco, *Billy el Niño*, va morir a Madrid el 7 de maig del 2020, víctima també del coronavirus. El primer va traspassar sense veure fet realitat el seu somni de justícia, el segon ho va fer sense que la justícia li hagués fet pagar tot el mal i el dolor causats durant dècades. El primer va ser víctima de la impunitat del franquisme, brutalment torturat a l’edifici de la direcció general de Seguretat a Madrid per la seva militància comunista. El segon va ser un dels principals botxins de la dictadura, un dels torturadors més sàdics de la Brigada Político Social, que va tenir, entre les seves víctimes, el mateix Chato Galante.

La llei d’amnistia del 1977, una llei de punt final pactada per tots els partits polítics i encara vigent, és la que va impedir Chato Galante fer realitat en vida el lema de veritat, justícia i reparació. Es tracta d’una llei que permet que personatges com Billy el Niño transitin amb tota impunitat per l’Espanya constituïda en estat de dret amb l’aprovació de la Constitució del 1978.

L’article segon, lletra f, de la llei d’amnistia diu que “estan compromesos en l’amnistia (...) els delictes comesos pels funcionaris i agents de l’ordre contra l’exercici dels drets de les persones”. La vigència d’aquesta llei, que no ha estat derogada tot i algun intent a les Corts, va ser l’argument principal esgrimit el 2016 per l’aleshores fiscal general de l’Estat, Consuelo Madrigal, en una instrucció als integrants del ministeri públic ordenant-

Rodolfo Martín Villa, una imputació històrica

La llei d’amnistia és impenetrable, però la jutgessa María Servini de Cubría és infatigable. L’Estat espanyol ha posat totes les traves per impedir que la investigació d’aquesta magistrada de Buenos Aires sobre els crims del franquisme tiessin endavant. El 2013 es va pressionar el govern argentí per impedir que aquells que presentaven una querella poguessin declarar en video-

conferència des de Madrid. Van haver de noliejar un avió i desplaçar-se fins a Buenos Aires per testificar davant la magistrada, entre ells Merçona Puig Antich, en representació de les seves germanes i presentant acusació pel crim d’estat que va suposar l’execució del seu germà Salvador. En aquell viatge hi va ser també Felipe Moreno, que considera que el cas de Martín Villa

podria ser una via per acabar condemnant el franquisme a l’Argentina. Moreno fa referència a la investigació que la jutgessa té oberta contra l’exministre franquista i que ja s’ha concretat en l’obertura d’un procediment, amb imputació formal; el primer cop que es processa el franquisme. El cas podria acabar en judici, i “espero que en condemna”, diu Moreno.

los oposar-se a qualsevol intent de perseguir penalment actes criminals comesos per policies o polítics durant els anys del franquisme.

Per a jutges i fiscals espanyols només existeixen les lleis pròpies, però la realitat és una altra. “La legislació internacional, i els delictes de lesa humanitat, estan per sobre del dret espanyol i la llei d’amnistia”,

adverteix Eloi Badia, especialista en drets humans i des del setembre passat Síndic de Greuges de Barcelona, que lamenta que a l’Estat no es respecti aquest principi.

En el seu criteri, la d’amnistia és una llei que “trenca tota possibilitat d’investigar” els crims del franquisme. És a dir, converteix els botxins de la dictadura en inimputables

penalment, no se’ls pot perseguir.

La llei d’amnistia s’ha alçat com un mur infranquejable per a la jutgessa argentina María Romualda Servini de Cubría, que des del 2010 està investigant els crims del franquisme prenent com a base 350 querelles que ciutadans de l’Estat espanyol han presentat al seu jutjat. No és l’únic país on s’investiga el

franquisme; a Mèxic, Amnistia Internacional va presentar una querrela el 2016. Bondia denuncia la falta de coherència de l’Estat espanyol en aquest afer, perquè en el seu dia es va jutjar el militar argentí Adolfo Scilingo argumentant que els delictes de lesa humanitat estaven per damunt de la llei de punt final del país sud-americà. En canvi, quan l’Argentina ha obert investigació a l’Estat espanyol aleshores s’ha capgirat l’argument.

Felipe Moreno, militant del FRAP, detingut, torturat per Billy el Niño i empresonat a Carabanchel el 1976, és un dels primers denunciants en la Querella Argentina i considera que l’única manera de passar comptes amb el franquisme és que la causa que instrueix Servini es concentri en un sol judici contra l’Estat espanyol en comptes de trossejar-se en centenars d’investigacions independents. Segons David Bondia, la dinàmica de frontó de la justícia espanyola només es pot trencar si hi ha un jutge que defensi l’argument que els delictes de lesa humanitat estan per sobre de la legislació espanyola.

El mantell protector de la llei del 1977, al qual se suma sovint l’argument de la prescripció, fa que personatges com ara José Utrera Molina, ministre de Franco quan es va donar el vistiplau a l’execució de Salvador Puig Antich, pogués arribar a la fi dels seus dies rient-se de la Querella Argentina. En el seu funeral, quan el seu gendre Alberto Ruiz-Gallardón i d’altres treien el fèretre de l’església, es va alçar el braç, es va cantar el *Cara al sol* i es van cridar visques a Franco.

També ha quedat impune, fins ara, el redactor de la condemna a mort de Salvador Puig Antich, Carlos Rey, contra el qual l’Ajuntament de Barcelona va presentar una querrela per delictes de lesa humanitat. En el cas de Rey s’ha argumentat que es beneficia d’una prescripció del delictes que hauria pogut cometre. L’argument és falsari, perquè la legislació internacional que regula el delictes de lesa humanitat, subscrita per l’Estat espanyol, diu clarament que són actes criminals que no prescriuen mai; per tant, perseguibles també avui i aquí. ■

20-N QUÈ EN QUEDA DEL FRANQUISME?

VOL VIURE EN
#CATALUNYALLIBERTAT

Vicenç Villatoro Director del Memorial Democràtic

“No és acceptable l'exaltació d'un cop d'estat militar”

RETIRAR O CONTEXTUALITZAR • “Pot haver-hi sensibilitats diferents per veure com cal recordar un període que no podem esborrar” **ESTATUT DE NÚRIA** • “No hem de convertir les commemoracions en un escenari forçat per als necessaris debats sobre el present” **REpte** • “Dirigir el Memorial és la continuació d'una experiència com a narrador centrada en les memòries de les persones”

Emili Bella
BARCELONA

El periodista i escriptor terrassenc Vicenç Villatoro, exdirector de l'Avui, va ser nomenat el setembre passat director del Memorial Democràtic.

Què suposa per a vostè aquest nou repte?

Per a mi és una oportunitat que agraeixo molt de treballar en un àmbit que em sembla d'una rellevància especial. Ho és des del punt de vista col·lectiu, perquè la preservació i la divulgació de les memòries diverses d'un temps tan dens en dolor i també en esperances com és aquell sobre el qual té responsabilitats fundacionals el Memorial Democràtic, des del anys trenta fins als vuitanta del segle passat, és un acte de justícia imprescindible per entendre el nostre present. I perquè crec que cal recollir aquestes memòries encara vives, superant la distorsió que va representar la memòria esbiaixada del franquisme, en tota la seva diversitat i la seva complexitat. També personalment és una oportunitat perquè en un cert sentit és la continuació d'una experiència com a narrador molt centrada en les memòries de les persones i en què crec que la pròpia experiència vital i professional pot ajudar a complir els objectius del Memorial.

Els catalans tenim prou memòria?

Tothom té la seva pròpia memòria, personal i familiar, que entronca amb el pòsit que la història ha deixat sobre la comunitat. Però és cert que hi ha memòries que han estat més visibles que altres, i algunes de molt invisibilitzades. Mantenir aquestes memòries és un acte de justícia amb els qui van patir. No crec que els catalans siguem un poble particularment amnèsic. Però sí que hi ha moltes memòries viscudes que mereixen

L'escriptor i periodista Vicenç Villatoro, a la xemeneia de la Tintoreria Llanera de Terrassa ■ ORIOL DURAN

ser més recordades del que són o han estat.

S'explica bé el període de la Guerra Civil i el franquisme a les escoles? Els joves en tenen un coneixement suficient?

Crec que és necessari, també per entendre el present, oferir a les noves generacions una visió al més completa d'aquest període dramàtic en què es contempla la seva transcendència i complexitat, vinculant-lo també amb el dramatismes i la intensitat d'aquells mateixos anys a tot el món i especialment a Europa. Tota la formació i la informació és útil i ha de ser respectuosa amb la pluralitat, però al mateix temps compromesa amb uns valors essencials: la democràcia, la llibertat, els drets humans. El món educatiu ha fet i fa una feina immensa, però sempre en

queda per fer, i la nostra obligació es col·laborar-hi.

L'any que ve farà 90 anys de l'aprovació del conegut com a Estatut de Núria. Teniu previst commemorar-ho?

És una de les efemèrides rellevants de l'any vinent, que ha de trobar la seva commemoració justa. Sense que convertim les commemoracions en un escenari forçat per als necessaris debats sobre el present. Els fets s'han d'entendre sempre en el seu context històric. Sense anacronismes i ni presentisme, si més no des d'una institució com el Memorial Democràtic. I els aniversaris han de ser vistos com una oportunitat per a la memòria, més que no pas com un peu forçat. Evidentment, ens plantejarem la manera més adequada de fer-ho.

El Memorial Democràtic ha censat 3.843 vestigis franquistes a Catalunya. Per què hi ha tanta resistència a retirar-los?

Crec que en una societat democràtica hi ha d'haver un consens molt ampli entorn d'una idea: no és acceptable l'exaltació d'un cop d'estat militar contra el règim legal i legítim que era la República. Però una cosa és exaltar i una altra cosa, recordar. No tenen lloc els elements d'exaltació. Però sense exaltar, pot haver-hi sensibilitats diferents per veure com cal recordar un període que va existir i que no podem esborrar com si no hagués passat, perquè estariem distorsionant la nostra visió del present. En aquest sentit, hi ha qui creu que s'hauria de retirar qualsevol vestigi que recordés el franquisme i hi ha qui creu que seria millor con-

textualitzar per recordar sense homenatjar ni exaltar. La casuística és molt variada. I les experiències europees en aquest sentit són també diverses. Val la pena analitzar-les i veure què és el més convenient per no oblidar, però tampoc exaltar valors contraris a la democràcia.

De quin pressupost disposarà el 2022 el Memorial Democràtic, si s'aproven els comptes?

El pressupost per l'any vinent superarà el dos milions d'euros, el que representa un creixement entorn dels cent mil euros, que destinarem sobretot a ampliar una mica els ajuts i subvencions i a buscar maneres noves i més adequades als temps per divulgar les memòries de què som depositaris. Els objectius a mitjà termini serien, més enllà dels nous accents temàtics que hauríem d'anar incorporant, millorar la nostra capacitat de realitzar activitats presencials, com conferències i exposicions, i sobretot imaginar un veritable Memorial Democràtic virtual, que millorés l'accés a les dades i els continguts propis.

Què cal reinterpretar del període de la Transició?

La Transició, com tot, s'ha d'explicar en el context del moment. De les forteses i les febleses reals de tots els actors en aquell moment. La transició va ser un pacte que s'explica per aquestes forteses, que hi eren a totes bandes, i de totes les febleses i fragilitats, que també hi eren. No ja com a director del Memorial, sinó com a observador, diria que el principal problema de la Transició és que aquell pacte per a uns era de mínims i per a altres, de màxims. I, per tant, que moltes coses que es podien acceptar com a provisionals, caducables i a modificar es convertissin en definitives i inamovibles. I en alguns casos, que es produïssin fins i tot alguns passos enrere. ■

20-N QUÈ EN QUEDA DEL FRANQUISME?

#CATALUNYALLIBERTAT

Restes trobades per un pagès a la Pobla de Massaluça. A sota, Ciuró entregant a la família les restes del soldat republicà Anton Casanovas, dissabte passat a Sabadell ■ JUSTÍCIA / ACN

Justícia intervindrà en cinc fosses més fins a final d'any

■ Els arqueòlegs començaran a excavar als glacis del castell de Montclar d'Agramunt el mes vinent a la recerca de dinou soldats ■ A Gurb es buscaran les restes mortals de dos bombers de Barcelona

Emili Bella
BARCELONA

La Generalitat obrirà una fossa de grans dimensions de la Guerra Civil i intervindrà en quatre emplaçaments més de petites dimensions abans que acabi l'any. Segons ha pogut saber aquest diari, la més gran es començarà a excavar al desembre i correspon al castell de Montclar, a Agramunt (Urgell). La direcció general de Memòria Democràtica disposa d'un informe documental complet, relatiu a una fossa d'hospital situada fora de cementiri, als glacis del castell. L'Ajuntament va fer una sol·licitud formal d'actuació l'abril del 2013 i es té constància dels noms de dinou soldats morts. La dificultat rau en la localització exacta de les restes.

Les altres quatre intervencions són a Valldepins,

a Ulldecona (Montsià); la Creu de Ferro, a Bellprat (Anoia); a la masia la Griera de Gurb (Osona), i a Querol (Alt Camp).

A la Creu de Ferro, la fossa està associada als combats a l'entorn de Santa Coloma de Queralt del 14 al 18 de gener de 1939 i s'hi espera trobar un soldat republicà identificat per una creu col·locada aleshores per la família, però caldrà localitzar els familiars en l'actualitat.

A la masia la Griera s'iniciarà la localització i una prospecció visual per a una possible excavació d'una fossa amb dos bombers de Barcelona inhumats. En el cas de Valldepins, es recolliran restes comunicades a final d'octubre. Aquest any s'han efectuat fins a dinou intervencions de recollides de restes òssies trobades en superfície, com en el cas

de la Pobla de Massaluça (Terra Alta), on un pagès va trobar despulles que podrien pertànyer a quatre o cinc individus. Des del 2008 s'han comptabilitzat 150 avisos de troballes en superfície.

D'altra banda, a Querol es recolliran restes localitzades en una cova, per la qual cosa caldrà efectuar una prospecció arqueològica. No està clar, però, que es tracti de despulles del període de la Guerra Civil i de moment no es disposa del contacte de cap persona que hi busqui familiars desapareguts.

"El nostre deure com a departament és anar posant noms i cognoms a aquelles dones i homes que van patir la repressió del feixisme. La recuperació de la memòria democràtica és un antídoto contra l'odi i la intolerància. Ho devem als nostres

avantpassats, però també a la nostra consciència democràtica", defensa la consellera, Lourdes Ciuró.

L'excavació més gran

Justícia tancarà el 2022 el pla de fosses actual i elaborarà el següent amb vista al 2023. Des del gener fins ara s'han fet actuacions arqueològiques en cinc fosses. La del Mas de Santa Magdalena, de Móra d'Ebre (Ribera d'Ebre), la de més magnitud i nombre de restes oberta fins ara per la Generalitat, ha permès la recuperació de 177 individus. Els treballs van començar el desembre del 2020 i es van allargar fins al juliol passat. Actualment s'estan duent a terme les anàlisis antropològica i genètica que han de permetre fer encreuaments amb les mostres d'ADN censades. Al cementiri dels Reguers, a

Tortosa (Baix Ebre), es van recuperar les restes del maqui Francisco Serrano Iranzo. Pel que fa a l'excavació del cementiri de Montjuïc per cercar la localització de les restes del poeta cubà Pablo de la Torriente, no hi va haver sort i no es van trobar restes òssies.

Alhora, encara s'està treballant en la identificació i retorn de les persones recuperades arran l'excavació de la fossa de Prat del Fuster, a Sorpe (Alt Àneu), que va permetre recuperar vuit individus que estan en procés d'identificació amb les mostres de les famílies. I també es treballa en les anàlisis antropològiques, genètiques i els encreuaments per poder identificar els 22 individus de la fossa de Salomó (Tarragonès) oberta l'any passat.

"Fem una crida a les fa-

mílies que tinguin desapareguts perquè se sumin al cens de persones desaparegudes, la primera passa per posar-nos en marxa", reclama Ciuró. Actualment, es disposa d'uns 6.000 casos inscrits, uns 1.500 dels quals corresponen a persones naturals de la resta de l'Estat que van morir o desaparèixer a Catalunya. "Tots ells van ser dones i homes que només volien poder viure les seves vides en pau però que no van poder. Recuperar les restes dels qui van perdre la vida per la llibertat i la democràcia és cabdal perquè les famílies puguin tancar definitivament el dol, perquè no només van patir la pèrdua sobtada sinó que, a més, mai van tenir un cos per plorar-lo i per enterrar-lo", continua.

Enguany s'han identificat i retornat a les famílies per a una sepultura digna les restes de quatre individus de la fossa de Soleràs (retornats al maig, juliol i novembre), d'una persona identificada a la fossa del cementiri de Reguers (març), una altra del parc eòlic Bon Vent de Corbera d'Ebre (novembre) i un darrer individu a qui s'ha pogut posar nom i cognom de la fossa de Pernafeites, a Miravet (novembre). ■

▶ 25 Noviembre, 2021

El diario 'Madrid' edita un número especial para conmemorar los 50 años de la orden de cierre

El periódico díscolo del tardofranquismo

ROSARIO G. GÓMEZ, Madrid
Una orden del Ministerio de Información firmada el 25 de noviembre de 1971 en la que se cancelaba su inscripción en el registro de empresas periodísticas puso fin a uno de los rotativos más simbólicos del tardofranquismo. El diario *Madrid* no era crítico con la dictadura de Franco (algo inimaginable) pero tampoco exhibía una adhesión inquebrantable. No se prodigaba en halagos y tampoco practicaba el compadreo con los autócratas. La clausura sobrevino "por falta de calor en el elogio al régimen", según explica el editorial de un ejemplar conmemorativo impreso este mes de noviembre, 50 años después de ser silenciado, por la Fundación del Diario Madrid.

La cabecera nació en 1939, pero fue determinante a partir de 1966, cuando Rafael Calvo Serer, miembro del Opus Dei, asumió la presidencia del consejo y nombró director a Antonio Fontán. Nació entonces un *Madrid* más independiente. Para acallar al vespertino, que actuó de avanzadilla de la Transición democrática, el Ministerio de Información invocó irregularidades sobre la financiación y la titularidad de las acciones de la empresa propietaria.

Durante un lustro (hasta 1971) fue un medio que apostaba por el aperturismo. Eso se tradujo en 16 expedientes sancionadores y la suspensión de su difusión en más de una ocasión. La más sonada fue en 1968 a propósito de un artículo firmado por Calvo Serer titulado *Retirarse a tiempo: no al general De Gaulle*.

El secuestro de aquella edición fue fulminante y el proceso culminó con la suspensión del periódico durante cuatro meses. Las autoridades consideraron

EL ROTO Y CHUMY CHÚMEZ

Viñetas de El Roto, en EL PAÍS (arriba), y de Chumy Chúmez publicada en el *Madrid*, de la exposición por los 50 años del cierre de este diario.

que las críticas expresadas en ese texto al régimen "más o menos autoritario" del presidente de la República Francesa, podían trasladarse a España.

Historiadores, políticos y escritores rememoran en este número especial las grandes noticias de la época: desde la llegada del hombre a la Luna al accidente en la localidad de Palomares de un

avión estadounidense cargado con cuatro bombas nucleares. Periodistas como Román Orozco, Fernando Ónega, Rafael Latorre, Miguel Ángel Gozalo, Diego Carcedo y Rubén Amón se hacen eco de los quiebras y los ejercicios de funambulismo a los que redactores y colaboradores recurrían para despistar a la censura.

Con fina sutileza, el cronista

deportivo Cuco Cerecedo elogiaba el fútbol por la izquierda, mientras que la derecha, matizaba, era propicia a los tuercebotas. Para que los juegos de palabras surtieran efecto, el lector tenía que estar preparado. Juan de Oñate, coordinador de este especial, remarca que "si el público no entraba en esta dinámica, no servía de nada. El *Madrid* iba dirigido a un lector inteligente". Este tono irónico se mantuvo hasta el final. La portada del último número incluyó un anuncio de la película *La brigada de los condenados*.

Los actos conmemorativos, con el apoyo de la Asociación de Periodistas Europeos y la Secretaría de Estado de Memoria Democrática, incluyen una exposición de viñetas de Chumy Chúmez y El Roto, publicadas en el diario *Madrid* y EL PAÍS, respectivamente, sobre el periodismo, la censura y la libertad de expresión.

Centro de pensamiento

Los fondos documentales de *Madrid* están custodiados por la fundación en la madrileña calle Larra. El inmueble, que tras la Guerra Civil albergó a *Arriba* y *Marca*, se convertirá a partir de enero en un centro de pensamiento periodístico, y estará a disposición de los profesionales de la información. La sede original del diario *Madrid* se vendió para sufragar las deudas de la empresa y poco después saltó por los aires en la que pasó a ser la primera voladura controlada en España.

El presidente de la Fundación Diario Madrid, Miguel Ángel Aguilar, inició su andadura en esa cabecera al mando de una revista de prensa que no le libró de comparecer ante el Tribunal de Orden Público. "En aquellos tiempos", dice, "si teníamos una noticia relevante intentábamos publicarla de manera que no infundiera sospecha. Renunciábamos también a las exclusivas porque el riesgo disminuía si la información la publicaban varios medios". Y recuerda que, tras el cierre, "el Gobierno propuso que volviera a salir bajo la dirección de un falangista, pero los trabajadores se opusieron; dijeron libertad o cierre".

Natíel Preciado se incorporó al diario *Madrid* en 1967 como el

Las exclusivas eran más peligrosas porque solo había un responsable

Los trabajadores prefirieron el paro a obedecer a un director falangista

equivalente a un becario de hoy en día. La periodista evoca aquella redacción "viva, apasionada y comprometida" en la que abundaban "jóvenes redactores antifranquistas, defensores de la democracia y la libertad y sin intereses políticos" que prolongaba la jornada en reuniones de fuera del periódico. El punto de encuentro era el Dickens.

Preciado vivió el cierre como un mazazo. "Fue dramático. Teníamos amenazas constantes de cierre y cuando llegó fue algo muy trágico. Los jóvenes nos quedamos en paro". Algunos encontraron empleo en los semanarios *Opinión* o *Doblón*, también en la diana de censores y represores.

Aguilar, corresponsal en Londres cuando llegó la orden de clausura, coincide en la tragedia que supuso. "Lo admirable es que en aquel momento la plantilla de 209 redactores y trabajadores del *Madrid* desafiara la ley de la gravitación laboral y decidieran que más valía paro con honra que la continuidad en el empleo con vilipendio". Ningún diario recogió la herencia del *Madrid*, si bien revistas como *Triunfo*, *Sábado Gráfico* o *Cuadernos para el diálogo* despuntaban como vehículos hacia la democracia.

Medio siglo después del drama del *Madrid*, el periodismo se enfrenta a nuevas amenazas, como las noticias falsas, la manipulación y la desinformación. Para Aguilar, esta última no es algo nuevo, pero adopta nuevas formas. "Lo más peligroso", puntualiza Preciado, "es el avance del populismo, que se infiltra de una manera mucho más inteligente que en otras épocas".

Catalans, balears i valencians al Valle de los Caídos

En un moment de disputa per la resignificació d'aquest emblema del franquisme, seguim la pista dels morts dels Països Catalans que van ser exhumats i transportats al mausoleu d'El Escorial.

Per Xavier Puig i Sedano / @xavierps7

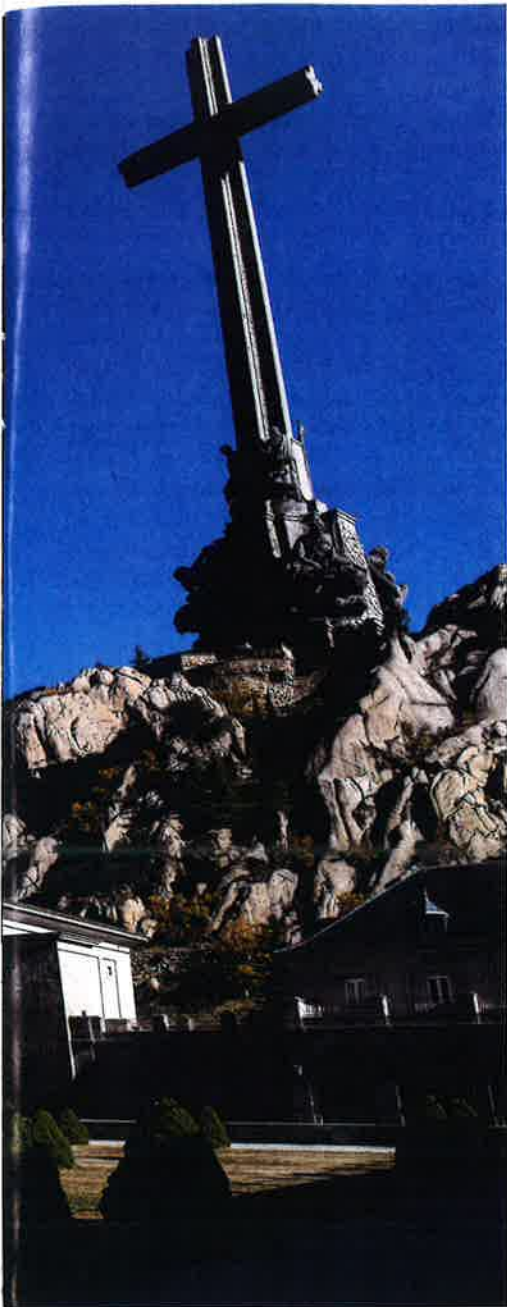
Un camió s'atura a Xàtiva i carrega 25 caixes individuals de morts i cinc de col·lectives, amb uns quinze difunts cada una. La parada següent és a Cullera, a la Ribera Baixa, on en recull cinc més d'individuals. Encara li queda una darrera parada, a València ciutat, on l'esperen 46 caixes individuals i 24 de col·lectives. Després farà camí cap a Madrid, més concretament al municipi d'El Escorial, a l'oest de la província. Durant aquells anys, n'arribaran desenes, de camions com aquest, des d'arreu dels Països Ca-

talans i de la resta de l'Estat espanyol. És març de 1959 i ja fa un any que s'estan començant a farcir de cadàvers, exhumats de diferents cementiris, les criptes del gran símbol de la dictadura franquista, el Valle de los Caídos.

“És l'intent de perpetuació del règim a través de la pedra i el monument. Se sustenta sobre restes de morts de la Guerra que volen donar força al monument perquè perduri més del que perduraria si només fos una simple construcció”, explica la historiadora Queralt Solé, especialitzada en la investigació d'aquest

centre necrològic del franquisme. Constatada que el fet que hi hagi famílies que tinguin les restes òssies dels seus consanguinis al Valle dificulta el seu desmantellament. Molt més que si fos només una creu.

Entre les persones enterrades a les criptes del Valle franquista, més de 33.000 segons les xifres oficials, Solé detalla que hi ha “majoritàriament soldats franquistes”, així com “civils de la resistència franquista i restes de republicans, civils o soldats”, i que “hi ha més de 12.000 restes que no han estat identifica-

des, i moltes van ser traslladades sense permís.

De les 20.000 i escaig persones identificades, més de 6.000 provindrien de fosses exhumades dels territoris dels Països Catalans que pertanyen a l'Estat espanyol (sense comptar la Franja de Ponent, perquè les dades estan agregades a les províncies aragoneses). És difícil, però, saber quants catalans, valencians i balears hi ha exactament enterrats al Valle de los Caídos. "S'ha de mirar tot molt bé, perquè hi ha informació fragmentària i, a vegades, persones que consten fi-

nalment no van ser traslladades", detalla Solé.

Aquesta historiadora de la Universitat de Barcelona dirigeix les tasques de recerca encarregades per la Secretaria de Memòria Democràtica, depenent del Ministeri de Presidència de l'Estat espanyol. A través d'aquest, una seixantena de persones, la majoria familiars del bàndol republicà, han demanat l'exhumació dels seus parents. Malgrat que les tasques ja han permès identificar alguns d'aquests cossos, per ara les dades no són públiques.

Tot i que no afecta la investigació de Solé, el procés de resignificació del Valle impulsat pel Govern espanyol, en mans de PSOE i Unides Podem, va topar la setmana passada amb un revés judicial. El Jutjat Contenciós Administratiu número 10 de Madrid va decidir suspendre de forma cautelar les obres d'exhumació, atenent les demandes de l'Associació per la Reconciliació i la Veritat Històrica. Es tracta d'un grup de pressió contra la llei de memòria històrica, que, en un apartat del seu web anomenat "El Genocida que no fou", dilueixen els crims del franquisme explicant que "la repressió franquista, encara que dura i en ocasions injusta, es va regir pels principis de legalitat, procediment i justificació documental de totes les causes penals".

Estimacions

Diferents estudis permeten tenir dades generals i radiografies parcials del que van ser les exhumacions de persones als Països Catalans per dur-les cap al Valle de los Caídos. Una operació que va començar l'any 1958.

Solé pensa que hi podria haver sis o set milers de persones transportades des del Principat. Es tracta de soldats catalans i de tot l'Estat, probablement també brigadistes internacionals i soldats de les tropes regulars marroquines, distingida pel bàndol franquista com la "Guardia Mora". "No podem saber quins d'ells són catalans i les seves famílies no sé fins a quin punt saben que van ser traslladats", detalla Solé.

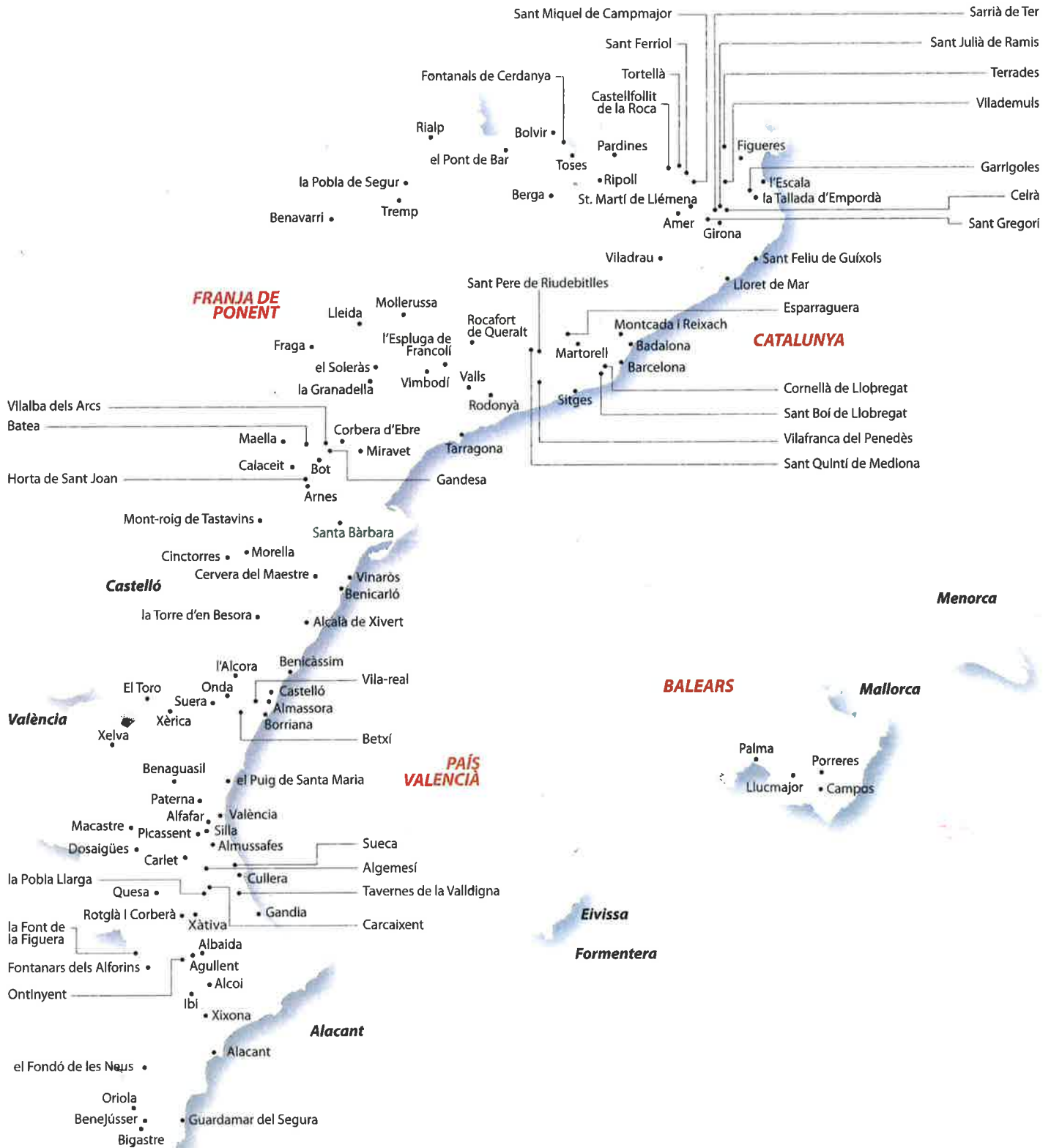
Altres dades, recollides per l'Institute of Human Rights (IHR), ofereixen xifres per cada província després de fer buidatge de diferents fonts. Es tractaria d'11 per la demarcació de Girona, 31 des de Barcelona, 3.902 des de Tarragona, 1.060 des de les terres de Lleida, vuit des de les illes Balears, 1.014 des de Castelló, 135 des de València i 15 des d'Alacant.

Finalment, la Secretaria de Memòria Democràtica recull que d'arreu dels territoris de parla catalana s'haurien exhumat cossos de 127 fosses per ser traslladades cap al Valle. Serien nou d'Alacant, 13 de Barcelona, 20 de Castelló, 25 de Girona, quatre de les Illes Balears, vuit de Lleida, sis de la Franja de Ponent, 15 de Tarragona i 28 de València.

Quin procediment es va seguir, però, per escollir quines fosses serien exhumades i posteriorment inhumades al Valle? Solé diu que el circuit va començar amb una petició de l'Estat als governadors civils perquè "preguntin als ajuntaments quines fosses tenen als seus municipis i després decideixin quines es traslladen a Madrid". De seguit, els governadors contractaven gent perquè exhumessin les restes i les posessin en caixes de fusta per dur-les al Valle. "A Horta de Sant Joan (Terra Alta) van estar molts dies exhumant restes òssies i omplint caixes. Quan les caixes eren plenes, es feien rutes de recollida amb camions militars o es llogaven persones que tenien camions perquè les duguessin al Valle", exemplifica la historiadora.

Abans d'aquest procés, però, hi ha un altre de publicitat, també a través de les principals capçaleres de la premsa, a través del qual el règim demanava a les famílies que traslladessin els seus morts cap al Valle de los Caídos. "Pensem que van trobar una resposta molt poc entusiasta", explica Soler. De Barcelona, per exemple, es creu que les persones que van demanar el trasllat voluntari van ser entre quinze i vint. Una d'elles era la telefonista valenciana Carme Tronchoni, afusellada el 1938 a Montjuïc pel bàndol republicà acusada d'alta traïció i →

Fosses dels Països Catalans traslladades al Valle de los Caídos durant el franquisme

Font: Direcció General de Memòria Democràtica de l'Estat espanyol

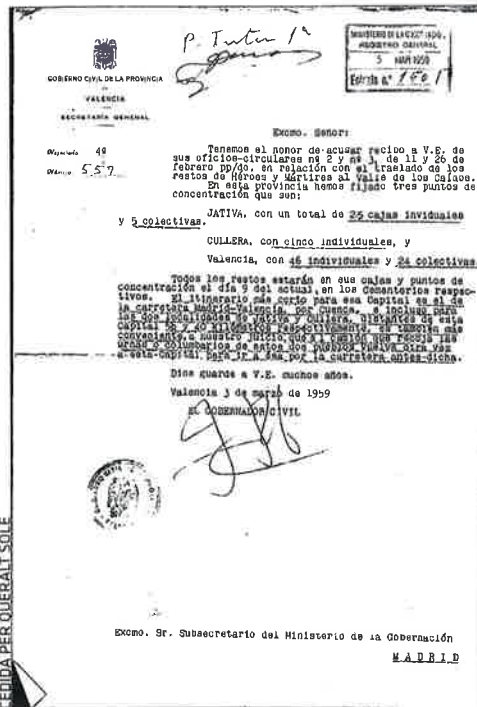
→ espionatge. Fins al 1979 va tenir un carrer al seu nom a la localitat de Picassent (Horta), i també donava nom a una escola pública de Sabadell (Vallès Occidental), avui coneguda com a Tres Pins.

“Les fosses militars es demanaren totes. S’havien creat fosses de l’exèrcit rebel que s’habilitaren durant tota la guerra. Aquests cementiris es feien sovint en propietats privades que s’havien hagut d’expropiar i els propietaris n’eren els primers interessats que hi anessin cap al Valle”, concreta Solé.

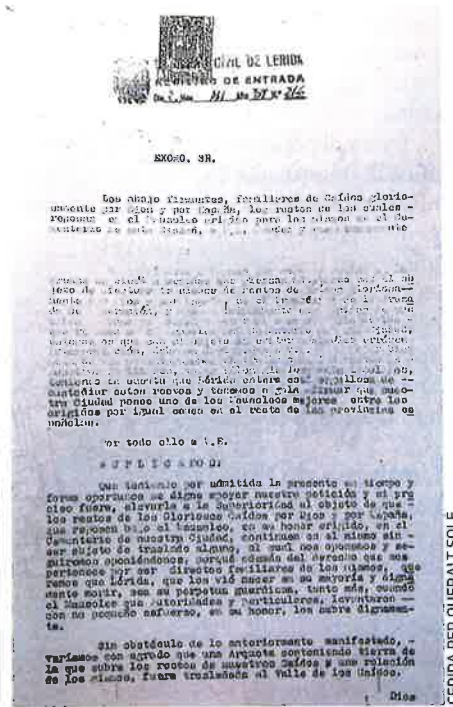
Això, però, no es complia arreu. Quan es va preguntar per les fosses a l’Ajuntament de Figuerola d’Orcau, al Pallars Jussà, des del consistori van respondre que no en tenien cap. “Sabien perfectament que sí que en tenien, i la fossa estava a les llistes, però no es va arribar a exhumar mai perquè l’Ajuntament es va fer l’orni”, diu Solé.

A Lleida ciutat, quan el governador civil va demanar el trasllat de les fosses, va topar amb l’oposició dels familiars dels represaliats a la rereguarda republicana. “Hi va haver una anada i tornada de cartes que va durar mesos i, finalment, van aconseguir que no s’emportessin els cossos”, comenta Solé. En una de les cartes, els familiars suplicaven que les restes “continuessin allà mateix sense ser objecte de cap trasllat, al qual ens oposem i seguirem oposant, perquè, a més del dret que ens pertany per ser directes familiars d’aquests, volem que Lleida, que els va veure nèixer a la majoria i morir dignament, sigui la seva perpètua guardiana”.

En altres casos, Solé comenta que els ajuntaments exposaven al governador civil que “també tenien caixes de soldats rojos i demanen què fer-ne. En un moment donat se’ls va dir que sí a traslladar aquestes caixes cap al Valle”. No se sap del cert, però, a què es deu el canvi de criteri d’acceptar restes republicanes en un espai que en principi era només pensat per a les restes del bàndol rebel. “S’especulen tres opcions. Una és que el Vaticà podria haver obligat el règim a fer-

Dalt a l'esquerra, document del 1959 en què se certifica el trasllat de cossos al Valle de los Caídos des de Xàtiva, Cullera i València. Al costat, carta al Govern Civil de Lleida per demanar el retorn dels cossos de combatents del bàndol franquista soterrats al Valle a la ciutat del Segrià. A sota, llista amb noms de persones mortes, els cossos de les quals serien enviats al Valle de los Caídos.

REPÚBLICA DE ESPAÑA
PATRONATO DE LA FUNDACION DE LA SANTA CRUZ DEL VALLE DE LOS CAIDOS
Relación de los gloriosos nombres procedentes de la Cruzada Nacional que se envían para su eterno descanso al Monumento Nacional de la Santa Cruz del Valle de los Caídos

N.º	APELLIDOS Y NOMBRES	NACIDO EN	FECHA DE NACIMIENTO			HECHO DE		PROFESION
			Día	Mes	Año	Nombre del padre	Nombre de la madre	
101	José María Ballester	Barcelona	10	10	1910	José María	María	comercio
102	Antonio Aparicio Juan	Barcelona	10	10	1910	Juan	Salvadora	timbrero
103	Concha Boda Jaime	Gerona	10	10	1910	Salvador	Dolores	comercio
104	Barrabes Itzella José	Castañón de Noya	10	10	1910	José	Teresa	no ignora
105	Bartolomé Lorenzo Ricardo	Tarazona	10	10	1910	Enrique	María	comercio

ho per tal que s’assumís com a basilica l’Església que hi ha”, explica la historiadora. Altres hipòtesis són que potser “els faltaven ossos i tenien criptes per omplir. És una qüestió pràctica, els serveix per omplir el Valle i per donar resposta als ajuntaments que diuen que les restes els molestaven als cementiris”. Finalment,

Solé pensa que podria ser per “donar contingut al discurs de reconciliació que volien fer i que era fals, però que guanyava cos si s’hi enterraven persones dels dos bàndols”.

Una altra de les incongruències és que, per exemple, des de Barcelona es va traslladar al Valle una persona xile-

→ na. “Un dels preceptes del Valle era que només s’hi podien enterrar espanyols i catòlics, però es van fer algunes excepcions”.

Sobre el paper, tots els trasllats dels afins al franquisme es feien amb el permís de les famílies. A l’hora de la veritat, però, no era ben bé així. “Si no volien que fossin traslladats, les famílies s’havien de fer càrrec d’anar a buscar el cos, endur-se’l i pagar-ho de la seva butxaca”, apunta Solé, que explica que “jugaven molt amb les poques possibilitats que tenia la gent per recuperar els morts”.

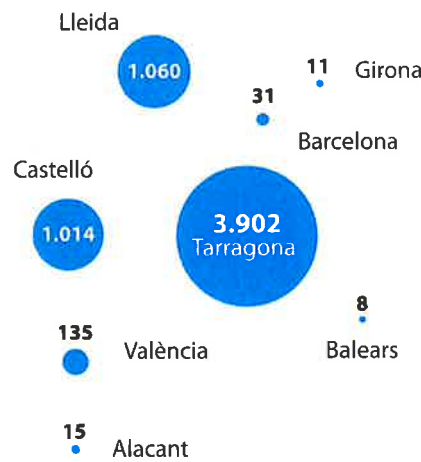
L’enigma de Paterna

Eulàlia Díaz-Ramonedada és una de les arqueòlogues que treballa la qüestió de les fosses del franquisme al País Valencià. Les seves últimes investigacions versen sobre la possibilitat d’haver trobat una de les fosses que, se suposa, hauria estat traslladada des del cementiri de Paterna al Valle. “A Paterna hi ha fosses de postguerra. Al quadrant de dalt hi ha 2.237 víctimes afusellades entre 1939 i 1957”, assenyala la investigadora, fent notar que en principi només s’hi haurien d’enterrar morts de la Guerra Civil al mausoleu franquista.

La pista del possible trasllat la troben seguint les informacions que indicaven que, “en un moment de saturació del cementiri, cap al 1941 o 1942, s’havien començat a enterrar persones al quadrant de baix. Per primera vegada vam intentar buscar la fossa, i les hem trobat en un racó on, segons les famílies, hi havia fosses”. Allí hi localitzen una fossa d’un mínim de cinc metres de profunditat que havia estat perforada per una fossa rodona d’extracció. “Troblem que hi ha quatre saques que no hi són i només queden, als cantons, restes aïllades de peus”, detalla Díaz-Ramonedada, que explica que per ara no poden saber de quantes persones es tracta.

Aquestes restes òssies que resten a la fossa, conjuntament amb una cinquena saca, mostren lesions que es poden datar del moment de la mort. “Això indica que estem en un context de violència”, explica l’arqueòloga. És un dels indicis que permet pensar que aquestes podrien ser unes de les saques transportades cap al Valle, tot i que encara no es pot afirmar del tot. “Per ara te-

Procedència dels cossos identificats traslladats al Valle de los Caídos

Font: Innovation and Human Rights i Ministeri de Justícia

nim testimonis orals. Estem buscant documentació per veure en quin moment es produeixen els trasllats”, concreta Díaz Ramonedada.

Illes lluny del front

El fet que, segons l’IHR, es comptabilitzin només vuit persones de les illes Balears traslladades al Valle es deu, segons Solé, al fet que “no hi va haver front de guerra ni morts franquistes i que, després, no s’envia cap mort de fosses de represaliats a la rereguarda franquista”. Segons un telegrama de 1959, es feia saber a les autoritats que només hi havia cinc urnes individuals de “caiguts a la guerra d’alliberament”, i es demanava permís per remetre-les a Barcelona, “perquè, juntament amb les de l’esmentada capi-

Telegrama informatiu d’urnes amb restes que seran enviades de la demarcació de Barcelona al Valle de los Caídos.

tal, siguin transportades al Monumento Nacional de los Caídos”.

Identificar els tarragonins

La demarcació de Tarragona és, de totes les del país, la més afectada pels trasllats al Valle. Les dificultats per saber qui eren les persones que van ser exhumades va empènyer l’historiador i professor de secundària Axel Baiget a dedicar hores després del seu temps laboral a investigar les persones originàries del Camp de Tarragona i les Terres de l’Ebre que van ser enterrades al Valle.

Segons les seves dades, que parteixen del 15% de víctimes de les quals se sap el nom i la localitat de procedència, “la majoria de morts són posteriors a la guerra, gent que feia la mili als anys 40”. En concret, hi hauria 29 víctimes nascudes al Camp de Tarragona als registres, algunes de les quals no van arribar a ser exportades. Confirmades, doncs, en serien 22. En el cas de l’Ebre, les dades oficials apunten a 12, a falta de fer les comprovacions pertinents. Pel que fa a les víctimes del Camp de Tarragona, Baiget indica que “dues són del bàndol republicà, nou del franquista, dues d’ideologia indeterminada i nou són víctimes posteriors a la guerra”. D’aquestes nou, “moltes morts són accidentals”.

D’entre les de la Guerra, Baiget destaca “víctimes que inicien el cop d’estat aquí el 1936, i que, quan aquest fracassa, els posen a la presó i després els enterren a les fosses. També hi ha el cas d’un mossèn assassinat en la revolució anticlerical de 1936. Les dues persones del bàndol republicà eren soldats rasos”.

“La majoria es traslladen sense informar als familiars. En alguns casos sí, però només als del bàndol rebel. Entre els no informats trobo tant franquistes com republicans”, detalla Baiget.

Les dades dels transportats dibuixen un escenari en què el franquisme va decidir prioritzar l’impacte quantitatiu per sostenir el seu relat que no pas la coherència ideològica. Sobre aquesta premissa, on el menys important fou vetllar els morts —tal com ara defensen aquells que volen evitar que es transformi el principal símbol arquitectònic del franquisme—, se sustenta avui encara el Valle de los Caídos. ●

Punys americans, màscares antigàs i una carta d'amor

Els aiguats de l'estiu a Hagen van fer sortir a la llum un suposat tresor nazi.

Christoph Gunkel
© Der Spiegel

Hitler estava penjat de cap per avall quan el va descobrir Sebastian Yurtseven: era un retrat de 50 per 65 centímetres posat dins un marc daurat descolorit. El Führer mirava Yurtseven, fill d'una alemanya i

d'un turc, amb la comissura dels llavis una mica tensada cap ensota.

Durant dècades, la imatge havia estat amagada en un forat en una casa del barri d'Eckesey, a Hagen, sense que el trobés ningú. La casa és propietat de la tia de Sebastian Yurtseven. La dona era a l'hospital quan les fortes pluges van fer desbordar els rius Ruhr, Lenne, Volme i Ennepe. L'aigua va inundar els baixos de l'edifici.

"Semblava que hi hagués hagut una guerra", recorda Yurtseven, de 39 anys. L'home ens ensenya els baixos de l'habitatge, ja arreglats, on hi ha uns quants mobles sota unes lones; assenjala el verdet i una línia marró que queda a l'altura del pit: fins aquí, diu, arribava l'aigua. Després va cap al forat. Està situat darrere una paret, enmig de bigues velles.

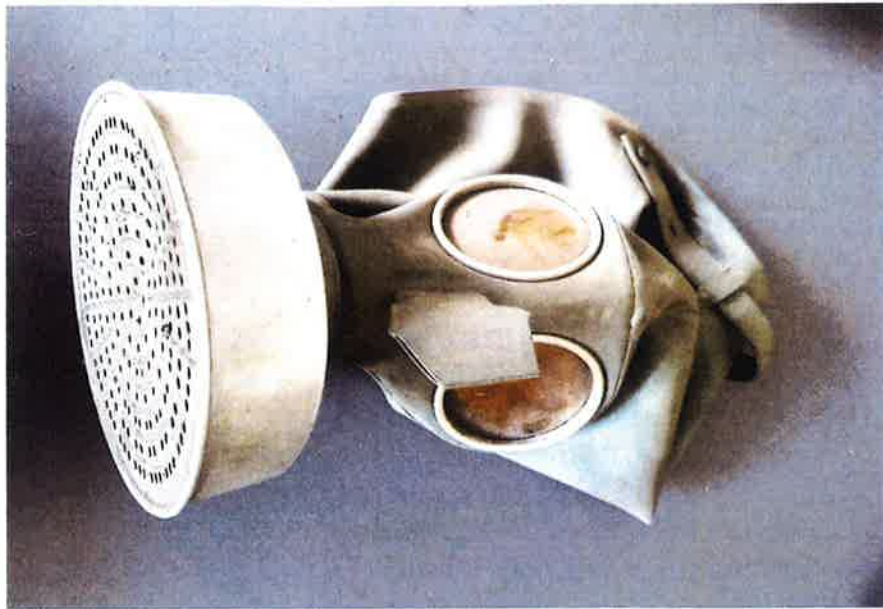
Aquell 26 de juliol, mentre s'obria pas entre uns quants centímetres de fang, li va cridar l'atenció una cosa: una làmina de pladur humida s'havia desenganxat i havia deixat al descobert uns documents. Estaven guardats en un espai buit entre la casa vella, de 1870, i la part ampliada de l'edifici, de 1938. "Primer vaig pensar que era material aïllant", diu Yurtseven. Però van anar caient més documents.

Yurtseven els va llegir. Primer, una sol·licitud per a l'evacuació de nens a zones rurals de l'associació Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV, per les sigles en alemany): nens "ben educats"; el pare era membre del NSDAP, el partit nazi.

Yurtseven va esbotzar una segona placa de pladur. I va trobar penjat el quadre de Hitler. De seguida va trobar més coses: un retrat del kàiser de Prússia Frederic III, una àguila imperial del NSDAP o una pipa de les SA. I l'endemà, desenes de màscares antigàs, una sivella de cinturó daurada amb l'esvàstica, dos punys americans i un revòlver a punt per disparar d'un fabricant desconegut.

La notícia de la troballa es va escampar. Corrien rumors. El retrat de Hitler? 30.000 euros com a mínim! Un Museu del Búnquer, de direcció privada

—del qual Yurtseven no havia sentit mai a parlar—, de seguida s’ho volia endur tot. Yurtseven tenia por que la troballa pogués atreure persones de dretes que busquen relíquies nazis. A les set de la tarda va enviar un correu a l’Arxiu Municipal de Hagen.

L’Arxiu no havia sofert danys durant les inundacions. Els treballadors, però, sí que estaven inundats de feina. “Ens havíem d’ocupar de moltíssimes actes de l’Ajuntament que s’havien mullat”, diu l’arxiver Hubertus Wolzenberg, de 55 anys. Després d’una primera inspecció de la troballa, el seu cap va enviar-hi immediatament un arqueòleg de Siegen. “I després hi va anar el nostre equip, format per set persones”.

A les golfes, Wolzenberg i els seus companys van trobar una finestra que havia estat tapiada després de l’ampliació: feia d’entrada al forat, com si fos el forat d’una gran bústia. Amb pals, els arxivers van anar empenyent objectes encallats durant hores. Va resultar que la casa havia acollit una de les prop de 26.000 “seccions locals” de l’NSV. El 1945, quan van entrar els tancs nord-americans, el director havia volgut desfer-se dels documents amb presses; el revòlver i la sivella del cinturó devien ser seves. Després de la guerra, va continuar vivint a la casa, va ascendir a inspector en cap del ferrocarril i fins als anys seixanta va seguir tirant documents al forat.

Wolzenberg va ser durant gairebé vint anys líder dels Verds a Hagen, per tant coneix la lògica dels mitjans. Però, així i tot, el va sorprendre tot el que va passar a continuació: “Hagen va donar la volta al món”, diu. Després dels mitjans regionals, en van informar *Bild*, *RTL*, *FAZ* i fins i tot el *Times* britànic. La notícia es va escampar des dels EUA fins al Japó.

Els diaris van explicar històries sobre el “tresor nazi” de Hagen. “Va ser una mica exagerat”, opina Wolzenberg. “Era un forat on es llençaven deixa-

lles. Es tractava de desfer-se de coses”. I el retrat, suposadament valuós, de Hitler? Una impressió estàndard de la qual hi havia còpies a cada edifici públic. El marc de fusta daurat estava tan a punt de trencar-se que a l’Arxiu el van llençar de seguida.

Dos mesos després de la troballa, els documents estan en un dipòsit, classificats per temes, en 33 capses de cartró. L’exemple del barri d’Eckesey posa de manifest com l’NSV ajudava els ciutadans amb prestacions socials i com, al mateix temps, els controlava.

Les “mares del bloc” i els “administradors del bloc”, el nivell més baix de l’NSV, sabien exactament què passava als carrers dels quals eren responsables: qui era considerada una mestressa de casa neta, qui encara donava el pit, qui necessitava racionaments d’aliments. Els ajuts socials es reservaven als “aris” i als “hereditàriament sans”. Els mobles distribuïts procedien possiblement de les propietats de jueus deportats; les actes podrien contenir-ne proves. En total, a Eckesey es van comprar 375 “màscare antigàs”, 108 d’elles per a nens. El preu era gradual segons els ingressos. Un home va escriure al formulari de sol·licitud que no volia cap màscara perquè igualment es moriria aviat.

Enmig dels documents es va trobar també una carta d’amor de l’any 1905. Un jardiner hi confessava a la seva veïna: “Estimada senyoreta Widey! L’estimo amb tot el fervor del meu cor. Ja no trobo repòs enlloc d’ençà que vaig veure els seus ulls brillants i seductors”. L’home li demanava un senyal, en cas que ella “l’estimés ni que fos una miqueta”, ja que la incertesa el feia “embogir”.

Pel que sembla, no va tenir èxit. El 1913 la seva estimada es va casar amb el futur director de l’oficina de l’NSV. ●

La troballa d’Eckesey posa de manifest com l’NSV ajudava els ciutadans amb prestacions socials i com, al mateix temps, els controlava.

Traducció d’Arnau Figueras

El Archivo de Movimientos Sociales nace sin presupuesto propio

Cultura crea un organismo para albergar documentos de asociaciones antifranquistas

MANUEL MORALES. Madrid
Los archivos de organizaciones obreras y estudiantiles antifranquistas, los de los primeros grupos conservacionistas y feministas en España, los documentos de los pioneros en la reivindicación de los derechos de los homosexuales o de los movimientos de objetivos de conciencia contra el servicio militar... Todo podría tener cabida en el recién nacido Archivo Histórico de los Movimientos Sociales, creado por el Ministerio de Cultura y que tendrá su sede en Alcalá de Henares (Madrid). Sin embargo, tras las luces de una supuesta medida estrella que quiere poner en marcha en unos meses el ministro Miquel Iceta, asociaciones del sector de los archiveros y documentalistas dudan de que el proyecto cuente con el dinero, medios y personal necesarios.

El secretario general de Cultura y Deporte, Víctor Francos, destaca que "será el primer archivo nacional, en este caso dependiente de la Dirección General de Bellas Artes, que registre los movimientos sociales desde el tardofranquismo, poco antes de la Transición, hasta comienzos de los ochenta, porque es la etapa en que afloran ese tipo de organizaciones". La ley de patrimonio, de 1985, considera "patrimonio documental" a los documentos con más de 40 años. Los papeles que Cultura espera recibir pertenecerían a "entidades, fundaciones y

colectivos que han participado en la transformación social y política de España tal y como la conocemos hoy", añade Francos.

Enrique Moradiellos, catedrático de Historia Contemporánea de la Universidad de Extremadura, confía en que el proyecto genere "una inercia que lleve a aportar archivos personales y atraer donaciones". Este historiador afirma que "la concentración de archivos genera sinergias y facilita la labor a los investigadores", lo que en este caso puede ser "fundamental para entender las líneas de fractura que ocasionaron la crisis del franquismo, especialmente los obreros y los universitarios", a través de sus huelgas, manifestaciones y protestas.

Henar Alonso, directiva de la Asociación Archiveros Españoles en la Función Pública (AEFP), que agrupa a unos 150 miembros, sostiene que la idea no les parece mala, "pero en el real decreto se han dejado aspectos importantes sin regular". Su asociación, que defiende los archivos públicos como garantes de la transparencia administrativa y de los derechos ciudadanos, reclama "una ley general de archivos que regule todos, los públicos y los privados, para definir cuestiones como su acceso, y no un real decreto". Y se pregunta: "¿No habría sido mejor incorporar los nuevos documentos al Archivo General de la Administración o al

Manifestación del Día Internacional de la Mujer, en Madrid el 8 de marzo de 1978. / CHEMA CONESA

La sede estará en un edificio de la Universidad de Alcalá

Archivo Histórico Nacional? Lo acordado nos parece antitécnico, han ido muy deprisa".

Alonso remarca una cuestión fundamental: el real decreto establece que los gastos generados por este nuevo archivo "serán atendidos con cargo a los créditos presupuestarios del Ministerio de Cultura, sin que supongan incremento de gasto público". "Así parece difícil pensar que sean posibles nuevas aportaciones documentales si no se contempla una inversión en nuevas infraestructuras", añade. Lo corrobora la presidenta de la Sociedad Española de Documentación e Información Científica (SEDIC), Yolanda de la Iglesia: "El problema es la falta de dotación económica. Los archivos que

ya hay son el hermano pobre de la gestión de la información en la administración pública. Sin dinero es una propuesta que nos crea incertidumbre".

Además, "las referencias al personal que se ocupará de estas tareas son mínimas", agrega Alonso, que pone otra pega: "¿Por qué no están, por ejemplo, las asociaciones vecinales?". En este sentido, Moradiellos subraya que "la urbanización acelerada de ciudades como Madrid o Barcelona creó una serie de problemas de higiene y salubridad que llevaron a este tipo de grupos a demandar mejoras", con su consiguiente documentación. El historiador abre más el abanico: "Yo incluiría también a las organizaciones obreras católicas, que tuvieron una importancia transversal".

Francos apunta que "la idea es que se hagan convenios con las diferentes entidades, para desarrollar un proceso que acabaría con la cesión de la documentación al archivo. Queremos tener todo en el mismo sitio porque hay entidades con dificultades para

custodiar y conservar su propia documentación".

Ese lugar será un edificio de la Universidad de Alcalá; se aprovechará el que ya alberga los archivos del movimiento obrero, como los de las fundaciones Largo Caballero, Pablo Iglesias e Indalecio Prieto, que contienen documentos desde comienzos del siglo XX. Sin embargo, Henar Alonso advierte: "Ese edificio apenas tiene capacidad para albergar en sus depósitos nuevos ingresos".

Fuentes de la AEFP se preguntan "qué ocurrirá con la documentación sobre movimientos sociales que ya está en otros centros. Con los medios que hay, no merece la pena mover fondos, lo que se necesita es una web donde esté todo bien digitalizado". Ambas asociaciones de archiveros muestran su inquietud por la cuestión de cómo se accederá a los nuevos fondos, porque "habrá muchos privados". En cualquier caso, para Moradiellos lo primordial sería que "todos estos documentos se puedan preservar de la incuria del tiempo porque los destruye".

A fondo

Se enseñará la «represión» y habrá un banco de ADN

La Ley de Memoria que quiere acabar con el 20-N

► Las enmiendas parciales abren el tramo final para aprobar la norma, que incluye multas, prevé ilegalizar la Fundación Franco y pretende evitar la «impunidad» de los «crímenes de la dictadura»

Andrés Bartolomé. MADRID

M iembros del Patronato de la Fundación Nacional Francisco Franco (FNFF) rindieron ayer homenaje al «Generalísimo» en el cementerio de Mingorrubio. El viernes, la entidad tuvo su cena anual, con más de trescientos asistentes, y se han celebrado misas o se van a officiar en ciudades de toda España (Albacete, Alicante, Badajoz, Granada, Ceuta, Sevilla, Zamora, Zaragoza, Málaga y Madrid). En

Trabajos de exhumación en el barranco de Víznar, en Granada, una zona donde siempre se dijo que está enterrado el cuerpo de Federico García Lorca

la capital se celebra mañana la organizada en la calle Velázquez por la Fundación Franco, a la que suele acudir la familia. Celebraciones que han sido especialmente criticadas estos días, con la nueva normativa sobre Memoria Histórica en ciernes. Costumbres de un 20-N que este año puede haber sido el último antes de que el Gobierno apruebe la Ley de Memoria Democrática y proceda, como prevé la norma, a la ilegalización de la Fundación Franco, preparada para afrontar este desenlace. La última palabra estará en manos de la Justicia.

Es una de las medidas de un texto

EFE

que amplía la Ley de Memoria Histórica aprobada por José Luis Rodríguez Zapatero, en 2007, que prevé la incorporación de la enseñanza de la «represión franquista» en las escuelas, la creación de un banco de ADN para identificar a los fusilados que sean recuperados de fosas comunes y cunetas, y cuya principal novedad es que incluye multas, que van desde los 600 hasta los 150.000 euros.

El texto pasó esta semana por el Congreso con la adición de medidas por parte del PSOE y Unidas Podemos, que buscaban el apoyo de ERC y Bildu tras incluir sus demandas. Los socios del Gobierno de coalición han llegado a un acuerdo para tratar de abrir una vía que, más allá de la Ley de Amnistía de 1977, permita investigar y juzgar los crímenes del franquismo, al presentar conjuntamente una enmienda a la Ley de Memoria Democrática en trámite.

Esta enmienda da una alternativa a la propuesta de ERC y otras fuerzas de izquierda que apoyan al Ejecutivo en el Parlamento para derogar diversos aspectos de la Ley de Amnistía con el propósito de evitar la «impunidad» sobre los «crímenes de lesa humanidad» cometidos durante la dictadura.

Su opción consiste en marcar una senda para sortear la norma me-

EH-Bildu quiere que el 18 de julio sea declarado «Día de condena del golpe fascista»

dante una amplia interpretación de la aplicación del derecho internacional y humanitario en España. Sin embargo, Félix Bolaños ha señalado que esas enmiendas lo que hacen es «poner en valor tanto la Ley de Amnistía» como los tratados internacionales, pero que no cambian la situación jurídica actual. Habría una «reparación» simbólica, pero no penal. Los juristas opinan que la nueva norma es de difícil aplicación.

De las 30 modificaciones registradas conjuntamente, y que necesitan recabar el apoyo de otros grupos para salir adelante en la Comisión Constitucional del Congreso, ésta es la de mayor alcance y con mayor relevancia jurídica, pero hay otras significativas con muchas posibilidades de lograr luz verde. Como la propuesta para cambiar el nombre del Valle de los Caídos por el del accidente geográfico donde se encuentra ubicado: el Valle de Cuelgamuros, para quitarle las conno-

Alemania Prohibidos los símbolos nazis con penas de prisión de hasta cinco años

La República Federal de Alemania inició tras la Segunda Guerra Mundial un proceso de desnazificación para extirpar cualquier resto de nacionalsocialismo. La Ley Fundamental prohíbe explícitamente la creación de partidos que glorifiquen el nazismo, mientras que su Código Penal castiga con dureza los actos de quienes «aprueben, nieguen o minimicen, en público o en una reunión, los actos perpetrados durante la dictadura nazi». En concreto, el artículo 130 prevé penas de entre tres y cinco años por instigar el odio y la xenofobia, así como poner en peligro la paz pública por razón de religión, raza o creencias. Por su parte, el artículo 86 prohíbe símbolos inconstitucionales como la esvástica y el saludo nazi y negar el Holocausto. «Quien distribuya en el interior

medios de propaganda [de organizaciones anticonstitucionales o asociaciones que se dirijan contra los principios del entendimiento de los pueblos] o los produzca para su divulgación en el país o en el exterior; los tenga disponibles, los introduzca o los exporte, o los haga accesibles públicamente en archivos de datos electrónicos (...) será castigado con pena privativa de la libertad hasta por tres años o con multa», contempla el texto. El Tribunal Constitucional ha fallado en numerosas ocasiones que preservar estos valores son compatibles con la libertad de expresión. La irrupción en el Parlamento en 2017 de AfD, el primer partido ultraderechista desde 1949, sin embargo, está normalizando comportamientos y opiniones que eran tabú en la política alemana.

Italia A punto de ilegalizar un partido por enaltecer el fascismo y la violencia política

La Constitución italiana prohíbe la reconstrucción «bajo cualquier forma» del desaparecido Partido Fascista, y distintas leyes sucesivas castigan la apología del fascismo. En concreto, la Ley Scelba de 1952, que adopta su nombre del entonces ministro del Interior, Mario Scelba, estableció la posibilidad de disolver formaciones que compartan los mismos objetivos del partido fundado por Benito Mussolini en 1919, «con finalidades antidemocráticas propias del partido fascista, exaltando, amenazando o usando la violencia como método de lucha política o propugnando la supresión de las libertades garantizadas por la Constitución». Al amparo de dicha norma, han sido disueltos tres partidos, el último el Frente Nacional en 2000. Por otra parte, el

artículo 293 bis del Código Penal prevé penas de hasta cuatro años de prisión para los delitos de «apología del fascismo» y «reconstrucción del partido fascista». Además, «la propaganda referida al régimen fascista y nazifascista» y «la simbología y gestualidad del partido fascista y del partido nacionalsocialista alemán y sus relativas ideologías» son castigadas con hasta dos años de cárcel. La ilegalización de partidos fascistas ha vuelto al primer plano de la actualidad italiana después de que el grupo ultra Forza Nuova asaltara el 9 de octubre la sede del sindicato CGIL en Roma durante una manifestación contra el certificado covid. El Gobierno de Mario Draghi se dispone a ilegalizarlo una vez que reciba el plázet de la magistratura, tal y como le ha instado el Parlamento.

taciones ligadas al franquismo. Y con Primo de Rivera en las criptas o fuera del enclave.

En sus enmiendas por separado, ERC y JxCAT han propuesto el mismo cambio en la denominación del recinto, cuya completa «resignificación» aborda el proyecto.

También se admite la posibilidad de resarcir económicamente a las víctimas del franquismo y sus descendientes, con una regulación posterior «en los términos que se establezcan». JxCat pide pagar 60.000 euros a los herederos si no tienen pensión o indemnización, y también compensar a los gobiernos catalán, valenciano y vasco por los «perjuicios» causados.

Otro ámbito de preocupación de los socios de Gobierno es el acceso «libre, gratuito y universal» a los archivos privados con documentos históricos sobre la Guerra Civil y la dictadura, lo que podría afectar de nuevo a la Fundación Francisco Franco, que custodia documentación, aunque microfilmada y a libre disposición en Salamanca.

Y en cuanto al fiscal de sala cuya creación ya figura en el proyecto, proponen fijar sus funciones en el impulso de la búsqueda de víctimas, dentro de una investigación de hechos que supongan «violaciones del derecho internacional» y humanitario, incluyendo el golpe de 1936, la guerra y la dictadura. EH-Bildu pretende, por su parte, que el 18 de julio sea declarado «Día de condena del golpe fascista».

Así, este 20-N, «una fecha simbólica», se ha visto con otra perspectiva desde la Fundación Franco. «El Generalísimo había recogido una España mísera e ignorante y a su muerte quedaba una nación que era la octava potencia industrial del mundo y una clase media que posibilitó la transición democrática», dice Juan Chicharro, su presidente ejecutivo. «La transformación social y económica de España no había tenido tanta fuerza como hasta ese día. Hoy, la tergiversación histórica de su figura propiciada por una izquierda compuesta en gran medida por personas provenientes del ascenso social que el franquismo les consiguió es tal que las jóvenes generaciones desconocen quién fue realmente Franco», apunta el general de Infantería en la reserva. «La historia colocará pronto a cada uno en su sitio. Es cuestión de tiempo salvo que España caiga definitivamente en manos del comunismo que se presenta hoy con otros collares. La hipocresía de la denominada izquierda caviar caerá pronto presa de sus mentiras».

▶ 21 Noviembre, 2021

EL TRÁNSITO A LA DEMOCRACIA

La Ley de Amnistía, que ha sido puesta en cuestión esta semana a propósito del debate sobre la ley de memoria, encarriló en España el pacto constitucional. El deseo de iniciar una nueva etapa de convivencia democrática suscitó en 1977 el consenso de los constituyentes en torno a la necesidad de olvidar. Argentina y Sudáfrica encarnan otras vías de gestionar el pasado.

Amnistía “de todos para todos”

ELENA SAN JOSÉ, Madrid
La necesidad de superar la profunda división que la Guerra Civil y el franquismo habían dejado en la sociedad española llevó al Gobierno de Adolfo Suárez a aprobar, el 30 de julio de 1976, una primera amnistía parcial que perdonaba los delitos de intencionalidad política y de opinión que no hubieran puesto en peligro o lesionado la vida. Gracias a ella salieron a la calle, según algunos estudios, cerca de 300 presos políticos, la gran mayoría. “Al dirigirse España a una plena normalidad democrática, ha llegado el momento de ultimar este proceso con el olvido de cualquier legado discriminatorio”, rezaba la motivación del texto.

La reconciliación, sin embargo, necesitó de una dosis de olvido mucho mayor: la amnistía total para todos los delitos políticos con independencia de su resultado, es decir, incluidos los delitos de sangre. Una larga reivindicación de la izquierda y dotada de gran arraigo popular que convocó finalmente el consenso de los constituyentes el 14 de octubre del año siguiente. Fue la primera ley del primer Parlamento elegido democráticamente.

El amplio acuerdo que cosechó (296 votos a favor, 2 en contra, 18 abstenciones y 1 nulo) dejó fuera a Alianza Popular, que se abstuvo, y cuyo portavoz, Antonio Carro, fue el único que intervino en contra de la concesión de la medida de gracia.

El resto de partidos hizo concesiones para obtener un resultado final conjunto, elaborado y presentado por seis grupos de la Cámara, lo que permitió la salida de otros 89 presos. Se trató de una

amnistía “de todos para todos”, en palabras del diputado del PNV Xabier Arzalluz. Prueba de ello fue la inclusión de los actos llevados a cabo “en reivindicación de autonomías de los pueblos de España”, en referencia implícita a los crímenes cometidos por la banda terrorista ETA; y de “los delitos de las autoridades, funcionarios y agentes del orden público” guiados por el mandato franquista. Un pacto de mutuo olvido que marcó el inicio definitivo de una nueva etapa.

Lo que sigue es un extracto, en orden de intervención, de lo que

se escuchó en el hemiciclo aquel día y quedó recogido en las actas del Congreso.

Antonio Carro (AP): “Una democracia responsable no puede estar amnistiando continuamente a sus propios destructores”, “Nuestro grupo acepta y reconoce la institución de la amnistía. Cuando cambia un régimen político, y en España es evidente que se ha producido este cambio, la amnistía es una consecuencia justa. Pero llegados a este punto, en España ya no hay posibilidad de delitos políticos. Con la aprobación de

esta enésima amnistía estamos desliziándonos por el plano inclinado del menosprecio de las leyes. Si ofrecierais al país una garantía de que esta es la última y después aplicaréis la ley sin tolerancias, estaría dispuesto a sacrificar mis dudas y temores en aras del unánime consenso parlamentario. Una democracia responsable no puede estar amnistiando continuamente a sus propios destructores”.

Marcelino Camacho (PCE-PSUC): “La pieza capital de esta política de reconciliación nacio-

nal tenía que ser la amnistía”. “¿Cómo podríamos reconciliarnos los que nos habíamos estado matando los unos a los otros, si no borrábamos ese pasado de una vez para siempre? La amnistía es la única consecuente que puede cerrar ese pasado de guerras civiles y de cruzadas. Queremos abrir la vía a la paz y a la libertad. Nosotros, precisamente, los comunistas, que tantas heridas tenemos, que tanto hemos sufrido, hemos enterrado nuestros muertos y nuestros rencores. Estamos resueltos a marchar hacia adelante. Pedimos amnistía para todos, sin exclusión del lugar en que hubiera estado nadie. (...) Con la amnistía la democracia se acercará a los pueblos y a los centros de trabajo”.

Josep María Triger (PSC): “La amnistía es el inicio de una nueva era de confianza en el futuro”. “Confianza en poder resolver en el Parlamento las diferencias políticas, y confianza en la adopción de fórmulas que fortalezcan el entendimiento y la solidaridad entre los pueblos de España, sin que ello suponga res-

Marcelino Camacho, durante su intervención en el debate en el Congreso. A la derecha, diputados del PNV, UCD, PSOE, PSC y otros partidos, durante la negociación del texto de la Ley de Amnistía en octubre de 1977. / EFE / MARISA FLOREZ

▶ 21 Noviembre, 2021

tar autonomía e identidad propia a las regiones y nacionalidades que pretendan asumirlas. La amnistía no solo cierra una etapa de un régimen que agotó todas sus posibilidades, sino que da paso a la etapa de transformación democrática que ya vivimos y, como tal, se presenta al Congreso y al pueblo con el apoyo más o menos entusiasta de casi todos los grupos políticos. Esto es lo que da más fuerza al contenido de esta amnistía, por encima de sus limitaciones, por encima de los temores”.

Txiki Benegas (PSOE): “Ninguna democracia se puede construir manteniendo presos, exiliados y represaliados producto de una dictadura que se pretende superar”. “La gestación de esta amnistía ha sido larga, lenta, enormemente laboriosa. No quiero recordar el número de movilizaciones populares, de violencias, de muertos que la propia consecución de la amnistía ha producido hasta llegar a la fecha de hoy, en que, por fin, se va a enterrar la guerra civil. Si alguna insuficiencia tiene, posee el indudable valor de que ca-

Fue la primera ley aprobada por el Parlamento democrático

Suscitó un amplio acuerdo del que se descolgó AP, que se abstuvo

En 1976, con otro indulto, ya habían salido a la calle unos 300 presos políticos

si todas las fuerzas políticas de esta Cámara —¡ojalá fueran todas!— tienen la voluntad de enterrar un pasado triste y de construir otro diferente. Para que la amnistía sea una realidad, es necesario que se controle a los grupos incontrolados que pretenden desestabilizar el proceso democrático”.

Xabier Arzalluz (PNV-Minorías vasca y catalana): “Una amnistía de todos para todos, un olvido de todos para todos”. “Ningún vasco quedará en la cárcel o en el exilio. Nuestro pueblo ha luchado en vanguardia por la amnistía, a costa hasta de muertos. Es simplemente un olvido, una amnistía de todos para todos, un olvido de todos para todos. Porque hay que recordar, aunque sea por última vez, que esto que pasa en este hemiciclo, donde se sientan gentes que han padecido largos años de cárcel y de exilio junto a otros que han compartido responsabilidades de gobierno y de Gobiernos que causaron esos exilios o esas cárceles, es la imagen de la realidad de nuestra sociedad. Olvidemos, pues, todo. Una ley puede establecer el olvido, pero ese olvido ha de bajar a las personas. No es solo sacar presos de la cárcel, sino que vayamos profundizando en esta democratización”.

Rafael Arias Salgado (UCD): “La amnistía nos permite a todos, absolutamente a todos, mirar al futuro con dignidad”. “Es necesaria siempre que se persiga construir algo nuevo, sentar las bases de una nueva convivencia. Es el presupuesto ético-político de la democracia a la que aspiramos, que no mira hacia atrás, sino que, fervientemente, quiere superar y trascender las divisiones que nos enfrentaron en el pasado. Queremos que la democracia no sea de nadie en particular, sino de todos los españoles, para que todos puedan sentirse partícipes en su alumbramiento. Es posible que precisamente por ser común a la inmensa mayoría de los grupos de esta Cámara deje en algunos un rescoldo último de insatisfacción, pero creemos que es tal su amplitud, que permite superar el pasado”.

▶ 23 Noviembre, 2021

El 800º aniversario del nacimiento del célebre rey de Castilla y León
saca brillo a su gran legado cultural

Qué ha hecho Alfonso X por nosotros

MANUEL MORALES, Madrid
“¿Qué han hecho los romanos por nosotros?”, se preguntaban los rebeldes de Judea en uno de los chistes más famosos de los Monty Python en *La vida de Brian*. Una pregunta retórica y repleta de humor porque el yugo romano les había traído, también, muchos avances de la civilización. Hoy se cumplen 800 años desde que nació en Toledo el que sería rey Alfonso X, titulado *El Sabio* hasta hoy. Exposiciones, publicaciones, conferencias y actos de diversa índole festejan su reinado, así que es el momento de evaluar su legado y preguntar qué hizo por los españoles. La académica Inés Fernández Ordóñez, comisaria de la exposición que muestra en la Biblioteca Nacional los códices alfonsíes que atesora la institución, responde: “Ha habido un tópico entre algunos historiadores respecto a que Alfonso X fue un mal gobernante porque se centró en los aspectos culturales, y eso no es cierto”. ¿De dónde le vino ese interés por la cultura? Alfonso sucedió a su padre, Fernando III *el Santo*, unificador de Castilla y León, “señalado por sus hechos bélicos”, explica por correo electrónico María Jesús Viguera Molins, de la Real Academia de la Historia. “Ha habido varios ejemplos en la historia en que a un rey guerrero le sigue un rey sabio”. El historiador Julio Valdeón, fallecido en 2009, escribió en la biografía del rey que puede leerse en la web de la Academia de la Historia que su infancia “la pasó lejos de la corte, al cuidado de un noble en tierras gallegas, donde recibió una sólida formación”. Lo que no quiere decir que no desarrollara campañas militares de la Reconquista.

Inés Fernández-Ordóñez añade que cuando el monarca llegó al poder, con 30 años, en 1252, poseía un importante bagaje en misiones diplomáticas y bélicas encargadas por su padre. “Tenía contactos con sabios árabes, expertos en derecho de otros países, con otras cortes...”. Esta experta en los textos producidos bajo el reinado alfonsí coincide con Viguera en que la cultura fue el campo de sus magros logros. “De ella hizo el núcleo de su acción política porque quería transformar la sociedad y convencer a sus súbditos de la necesidad de hacerlo. Fue un pionero en pensar que la implantación de determinadas ideas puede preceder a cambios sociales”, y fue también “un visionario en la divulgación de la cultura y en la transmisión del conocimiento”. “Todo ello”, dice, “ayudó a generalizar la escritura del castellano estándar, sobre todo en el ámbito jurídico, con la incorporación de palabras del latín”. En ese campo del Derecho, “encontró obras teóricas que desembocaron en la monarquía absolutista, como el *Código de las Siete Partidas*”, llamado así porque esta-

Estatua de Alfonso X 'el Sabio' del escultor José Alcoverro en la Biblioteca Nacional, en Madrid. / RIKE PARA

Imagen del libro *La Medicina en Al-Andalus*, con el rey a la derecha.

ba dividido en siete partes. “Las *Partidas* funcionaron como fuente de derecho en España hasta el Código Civil del siglo XIX porque legislaban sobre cuestiones muy concretas. Monarcas posteriores decían que cuando no hubiera legislación sobre algo, había que recurrir a ellas”. Viguera agrega que con este texto “se ampliaron contenidos jurídicos a gentes de otras religiones y culturas”. Hoy, en el Capitolio estadounidense, su efigie figura entre los personajes elegidos por su relevancia en la historia legislativa del país.

Sin embargo, Alfonso X encontró muchos problemas para aplicar las *Partidas* en su pro-

Ayudó a generalizar la escritura del castellano, sobre todo en terreno jurídico

El papa Gregorio X le negó su apoyo en su aspiración de ser emperador

Pasión por la astronomía y por la Virgen

La historiadora de la lengua y académica Inés Fernández-Ordóñez resalta que Alfonso X manifestó gran pasión astronómica. Para un fin nada científico, como era “saber qué decisiones tomar en función del movimiento de los astros, aplicó un método científico, como fue ordenar a dos astrónomos judíos de Toledo que los observaran al menos nueve años”. De ahí surgió el tratado *Las tablas alfonsíes*, “que fueron válidas hasta la época de Copérnico”. En su honor, un cráter de la Luna fue bautizado como Alphonus; y un pequeño asteroide como Alphoncina.

El rey también miraba al cielo para manifestar su devoción por la Virgen, un culto en boga entonces en Europa y por el que desemboca en su obra literaria más afamada, *Las Cantigas*. Son más de 400 poemas en galaico-portugués, con varias ediciones, desde 1266, que cuentan milagros de la Virgen y en los que él se convierte en trovador que canta a la madre de Dios. Para Fernández-Ordóñez es también importante el *Libro de juegos*, una obra que contiene una parte dedicada al ajedrez y otra a los dados.

pío reinado, porque a los nobles no les complacía su deseo de centralizar la ley y se rebelaron. Tuvo que ser su bisnieto, Alfonso XI, quien en 1348 proclamó: “Damos por ley el libro de las *Partidas* que hizo mi bisabuelo”, según recuerda Fernández-Ordóñez, quien precisa que fue este Alfonso el primero de quien se tiene constancia de que hubiera calificado a su antecesor de “sabio”.

“Narcisista patológico”

También fue Alfonso X, precisa la académica, “un narcisista patológico, al que le encantaba que le retratasen. Y muy ambicioso, quiso hacer algunas reformas demasiado deprisa”. Chocó con la nobleza por las *Partidas* y por su política fiscal, con nuevos impuestos. “Y con la Iglesia por su deseo de nombrar él los obispos y no aceptar la autoridad del Papa. Se proclamaba representante de Dios en la Tierra”.

Por ello, Gregorio X le negó su apoyo en su aspiración de ser rey de romanos, el emperador, como sí logró Carlos I en 1530. No obstante, Alfonso X, que murió en Sevilla en 1284, logró “un muy amplio renombre internacional por las alianzas que trazó con sus pretensiones imperiales”, agrega Viguera.

Para argumentar la conveniencia de esas reformas que tantos obstáculos encontraron “encargó obras de carácter histórico”, como la *Primera Crónica General de España*, que se escribió entre 1270 y 1283. Aquí el nombre de España “es una identificación territorial, la península Ibérica. Ese texto supone un molde identitario y narrativo que va a perdurar hasta el siglo XIX y, en parte, hasta hoy, porque se organiza en torno a los sucesivos pobladores de la península”. Asimismo, Viguera subraya que este relato es un ejemplo de su interés por incluir a las otras culturas que había en su territorio: árabe y musulmana, cuando dijo que era una historia “tan bien de moros como de cristianos, et aún de judíos”. En esa línea inclusiva, se asocia a su reinado la escuela de traductores de Toledo, “que no fue tal y como conocemos hoy ese término. La gran aportación alfonsí es que la versión en romance, que antes se desechaba, se va a convertir con él en la versión final”.

Por su parte, Lola Pons, catedrática de lengua española en la Universidad de Sevilla, resalta que de los textos científicos alfonsíes se añadieron al castellano palabras como “ángulo”, “crepúsculo”, “diámetro”, “esfera”, “polo” o “planeta”. La insaciable curiosidad de Alfonso X por el conocimiento fue descrita así en una crónica de aquel tiempo: un rey “escodriñador de ciencias, requeridor de doctrinas e de enseñamientos”.

La exposición de los códices alfonsíes se inaugura hoy en el Escorial (Madrid), y podrá verse hasta el 20 de febrero de 2022 sin coste adicional a la visita del monasterio (12 euros). En marzo de 2022 se abrirá en Toledo, donde nació, *El legado de un Reino precursor*, en el Museo de Santa Cruz, que podrá verse hasta finales de año.

El acuerdo entre los gobiernos francés y español permitió la vuelta de la Dama de Elche y de un Murillo a cambio de un Velázquez y otras piezas

Jorge Vilches. MADRID

Todo giró en torno a Pierre Paris, un arqueólogo francés enamorado de España. Paseaba por nuestro país buscando y comprando obras para enviarlas al Museo del Louvre. En 1897 recibió una carta de un erudito de una ciudad pequeña, Elche. Se trataba de Pedro Ibarra. En la nota decía que su cuñado había encontrado en el yacimiento de La Alcudia un busto antiguo, una imagen de Apolo usada en ceremonias religiosas. Pierre Paris llegó a Elche, vio la obra, no corrigió a Ibarra, pagó y se la llevó a Francia. En el tren, mientras viajaba con su trofeo, escribió que le acompañaba la «Dama de Elche». Treinta años después, en 1927, Pierre Paris in-

El día que Franco trajo la Dama de Elche a España

▶ La iniciativa final de que el busto viniera a España, tras unos años de negociaciones, fue francesa y Francisco Franco aprovechó los intereses de Philippe Pétain de congraciarse con España para acordar el regreso

auguró la Casa de Velázquez en Madrid. Era un colegio para acoger a estudiantes franceses de arte. Colocó en su despacho una réplica de la Dama de Elche, y fue entonces cuando al diario «El Imparcial» del 30 de noviembre de 1928 se le ocurrió: estaba bien tener una copia, pero lo mejor era que la original estuviera en suelo español sin perder la propiedad francesa: la Casa de Velázquez.

Las autoridades francesas se negaron. Las tornas cambiaron cuando en 1940, el gobierno de Vichy quedó en manos del general Pétain. El militar fue embajador en la España de Franco hasta que Francia se rindió a Alemania en junio de 1940. Pétain, al objeto de congraciarse con la dictadura española, pidió la reconstrucción de la Casa de Velázquez, destruida durante la Guerra Civil. El francés

► 21 Noviembre, 2021

SANTOS YUBERO

aprovechar la ocasión. José Félix de Lequerica, embajador español en Vichy, que fue implacable con los exiliados republicanos, envió el informe a Ramón Serrano Suñer, ministro de Exteriores. Se trataba de una cuestión de Estado; es decir, de una operación que iba más allá del arte o de las emociones, incluso del interés museístico o arqueológico. Era política pura. De hecho, del lado francés fue el mariscal Pétain quien se ocupó personalmente del asunto. El ministro de Educación presentó al Consejo de Ministros el proyecto de acuerdo el 30 de octubre de 1940. La idea era que no fuera un acuerdo entre gobiernos, sino entre Estados; es decir, que no se tratara de una cuestión entre dos gobiernos amigos, sino de un pacto histórico entre dos naciones que deseaban recuperar su patrimonio cultural.

La reunión clave tuvo lugar en el Museo del Louvre. La comisión española expuso su plan: la vuelta de la Dama de Elche, la «Inmaculada», de Murillo, y las coronas visigodas de Guarrazar. A cambio, el Estado español entregaría una copia del «Retrato de doña Mariana de Austria», de Velázquez, realizada en su taller, un retrato de Antonio de Covarrubias pintado por El Greco, un tapiz del siglo XVIII, «La riña en la Venta Nueva», producido a partir de un dibujo de Goya, y 19 dibujos del siglo XVI de Antonio Carón. La tienda de Francisco I, capturada por las tropas españolas de Carlos V en la batalla de Pavia, y que constituía la única demanda gala, no fue incluida.

El convenio fue firmado en París el 21 de diciembre de 1940. Por parte del Estado español puso su rúbrica Iñiguez, comisario del Patrimonio Nacional, y firmó Louis Hautecoeur, director general de Bellas Artes del régimen de Vichy. El Acta del Patronato del Museo del Prado había aceptado que sus piezas fueran objeto del intercambio. En compensación, la Dama de Elche estaría en una de sus salas.

El permiso para la reconstrucción de la Casa de Velázquez era simbólico, una muestra de aceptación del régimen de Vichy por la España de Franco. François Petri, embajador francés en Madrid, escribió a su gobierno que las negociaciones debían acelerarse para que el Estado español renovara la concesión para esa residencia cultural francesa en plena Ciudad Universitaria. Por esta razón, en noviembre de 1940, Pétain ya tenía preparada la entrega a España de todas las piezas de-

El discurso falangista que hoy toma el PSOE

► El llamado «federalismo cultural» del PSOE copia al que propuso Falange ya en 1941. Giménez Caballero, uno de los más reputados intelectuales falangistas, publicó ese año en el diario Pueblo un artículo titulado «La Dama de Elche ¡a su paisaje ibérico!». Ya lo había hecho en la «Gaceta de Alicante» en agosto de 1940. El texto defendía que la obra había que «reincorporarla a su solar nativo, a su medio entrañable, a su ibérico paisaje». Esa era la misión de la Falange, escribió, que la Dama «se encierre, mezcle, confunda y empolve en un arqueológico museo, por muy central y madrileño que sea». El pueblo de Elche, añadía el falangista, «entero está hoy en pie, enardecido», está «loco de entusiasmo» por la vuelta de su Dama. Era lógico, porque el busto debía estar donde nació, en su entorno, con su gente y su tierra, como todas las obras de arte. Los falangistas, sentenciaba Giménez Caballero, «defendemos y pedimos que los pueblos vuelvan a clamar y poseer sus imágenes y sus símbolos». Era urgente descentralizar el arte, decía, llevar cada obra a su rincón originario o natural, como «puentes de amor» entre españoles. Por esto exigía que la Dama «¡sea reincorporada a Elche! ¡A su ibérico paisaje!». Este discurso falangista de 1941 ha resucitado hoy en boca socialista.

mandadas; entre ellas, la Dama de Elche. En prueba de sus buenas intenciones, el Estado francés de Vichy envió a España «La Inmaculada Concepción de los Venerables», obra de Murillo, que el mariscal Soult robó en Sevilla en 1810. No por casualidad la obra del pintor sevillano llegó a Madrid el 8 de diciembre, día de la Inmaculada. Era un buen gesto.

Operación de Estado

El envío de las piezas se hizo desde la localidad francesa de Montauban. La Dama de Elche, que fue resguardada en el castillo de Chèvreny, al sur de París, antes de la invasión nazi, llegó al lugar de la partida el 1 de diciembre. Allí también estaba el Tesoro de Guarrazar, hallado en 1858. Era un conjunto de coronas visigodas cuyo descubridor vendió al gobierno francés. En 1941 se recuperaron seis coronas, entre ellas la de Recesvinto, pero algunas siguen en el Museo Cluny de París. El timbaterio de Calaceite, del siglo VI a.C., encontrado en Teruel en 1902 también fue vendido al Museo del Louvre, y regresó en 1941. La diadema de Moñes (Asturias) también fue recuperada por el Estado español entonces.

El 8 de febrero de 1941 las piezas llegaron a la frontera. Del tren francés pasaron al español, y pusieron rumbo a Barcelona. Las obras fueron escoltadas por la Policía Armada, y en la Ciudad Condal fueron recibidas por Patrimonio Nacional. Un día después arribaron a la estación de Atocha, en Madrid, a poca distancia del Museo del Prado. Aguardaban el marqués de Lozoya, director general de Bellas Artes, y el director del Instituto Francés, Guinard.

La culminación de la operación de Estado fue la verificación de las piezas. Ramón Serrano Suñer, el ministro falangista de Asuntos Exteriores, tras comprobar la exactitud del envío, firmó el recibí el 27 de junio de 1941. Todas las piezas estaban, incluida la Dama de Elche. La devolución, si es que así puede llamarse al viaje de una obra patrimonial legalmente adquirida, se trató de una operación de Estado, no particular ni ideológica, motivada más por cuestiones geopolíticas y diplomáticas que por ensañaciones históricas. La iniciativa final para que la Dama de Elche viniera a España fue francesa, del régimen de Vichy, y el Estado español aprovechó la ansiedad de Pétain por congraciarse con Franco.

quería y necesitaba ese lazo con España. Se iniciaron entonces las negociaciones. No era la primera vez. En 1935, Juan de Cárdenas, embajador de la República española en Francia, quiso acordar un intercambio de piezas con André Mallarmé, ministro de Educación. La Guerra Civil truncó esa negociación, que consistiría en que el Estado español lograra algunas piezas emblemáticas, entre ellas la Dama de Elche, y cediera otras.

Política pura

La Francia de Vichy tenía muchas prisas por negociar en 1940. Agradecía a Franco su neutralidad en la Guerra Mundial, y pretendía calmar las pretensiones españolas sobre la África francesa. A esto quería sumar la reconstrucción de la Casa de Velázquez, que era una concesión del Estado. Deman-

siadas demandas para no ser aprovechadas por España. Pedro Sáinz Rodríguez, ministro de Educación, pasó a la ofensiva. Concedió a Pétain la negociación, y ordenó una investigación exhaustiva del patrimonio español en Francia y del francés en España. En julio de 1940 encargó a Juan de Contreras, marqués de Lozoya, director general de Bellas Artes, y a Francisco Iñiguez, comisario general del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, la realización de una investigación de los objetos artísticos españoles en el país vecino. Lo llevaron a cabo tres empleados de Patrimonio Nacional: Joaquín María de Navascués, Luis Pérez Bueno y Marcelino Macarrón.

El Estado se ponía en marcha. En un mes el informe estaba terminado. El tiempo apremiaba para

LA HISTORIA BLANQUEADA

400 AÑOS DEL MITO DE ACCIÓN DE GRACIAS

Lo que ocurrió en la costa de Massachusetts poco tiene que ver con la fábula que se celebra hoy: la comunión de colonos y nativos en torno a un festín. A diferencia de los conquistadores españoles, los descendientes del Mayflower **oprimieron, desplazaron y exterminaron** a los pueblos indígenas que habitaban los territorios de Estados Unidos

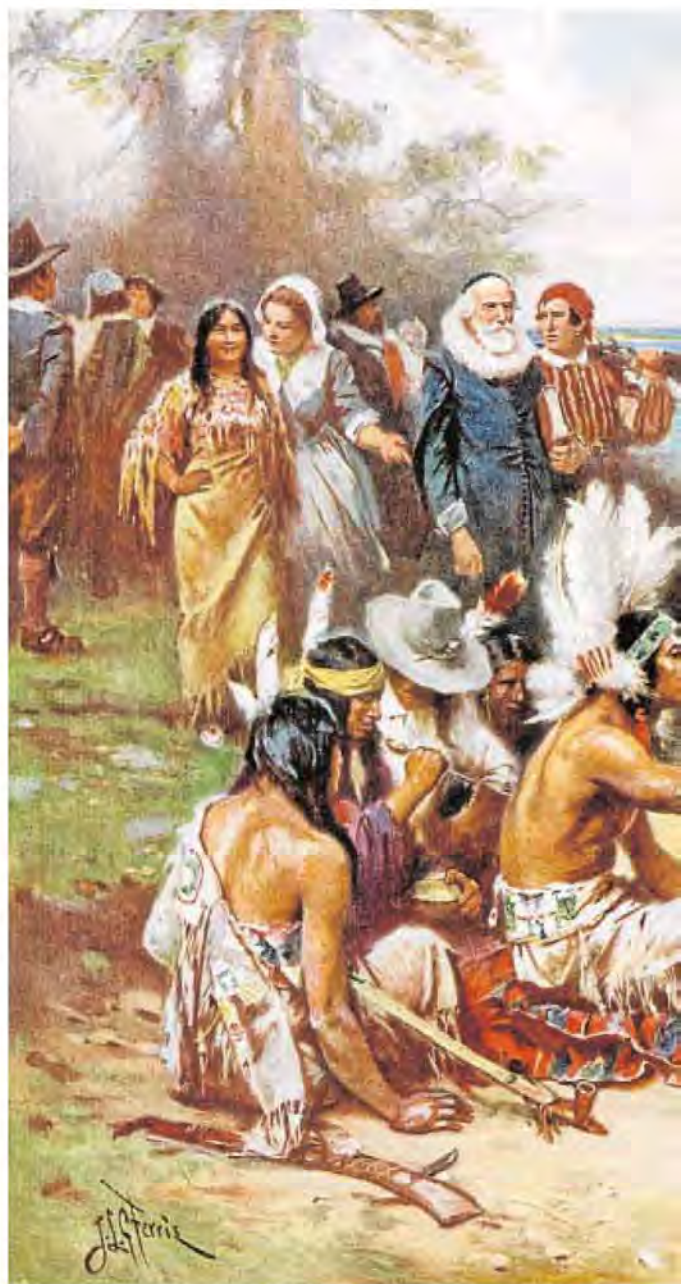
Por JAVIER ANSOARENA

Edward Wilson, uno de los 'pilgrims' ingleses, separatistas de la iglesia anglicana, que cruzaron el Atlántico en el barco Mayflower en busca de libertad religiosa y abundancia económica, fue el principal redactor de la 'Relación Mourt'. El texto describe los primeros años de la colonia que formaron en Plymouth, en el actual Massachusetts, a comienzos del siglo XVII.

Esa colonia es la semilla del EE.UU. anglosajón -se estima que 35 millones de estadounidenses contemporáneos descienden del puña-

lación Mourt' es el germen del festivo más importante de la primera potencia mundial: Acción de Gracias.

«Entre otros divertimentos, disparamos con nuestras armas», cuenta Wilson sobre la jornada en la que celebraron su primera cosecha, en 1621. «Muchos de los indios vinieron hacia nosotros, entre ellos su gran rey Massasoit, con unos noventa hombres, con quienes nos divertimos y festejamos durante tres días, y ellos fueron a matar cinco ciervos, que los trajeron hasta la plantación y se los ofrecieron a nuestro gobernador, capitán y otros».

tre europeos recién llegados e indios establecidos durante siglos en esas tierras de lo que hoy es Nueva Inglaterra. Son también la base del mito de Acción de Gracias, la gran celebración familiar de EE.UU., el último jueves de noviembre, una de las pocas razones por las que los estadounidenses se juntan alrededor de una mesa durante horas para comer y beber con su familia y que hoy cumple 400 años.

Representaciones idílicas

Es un mito porque lo que ocurrió en realidad en la costa de Massachu-

de los estadounidenses: la comunión en armonía de colonos y nativos alrededor de un pavo. No son solo las representaciones idílicas de pinturas e ilustraciones de finales del siglo XIX y principios del siglo XX, con los indios tocados con penachos de plumas, sentados a la mesa de los ingleses, o recibiendo la comida postrosados ante ellos. Las plumas son más bien de las tribus de las grandes llanuras. En esta parte del continente, remataban sus cabezas con crestas de pelo de erizo. Sin duda, no fue en noviembre, que no es el momento de celebrar la cosecha

REPRESENTACIONES IDÍLICAS

Las pinturas de los siglos XIX y XX representan indios con penachos de plumas sentados a la mesa de los ingleses. Las plumas son más propias de las grandes llanuras. Estos lucían crestas de pelo de erizo // ABC

clavo- podían manejarse bien en inglés.

Eran 69 tribus en una zona que comprende lo que hoy es el sur de Massachusetts -entre otras, las zonas de Cape Cod y la isla de Martha's Vineyard- y parte de la vecina Rhode Island. Tenían un jefe común, Massasoit, que se encontró en una disyuntiva: combatir a los recién llegados o dejarlos estar. Los wampanoag no estaban para buscar nuevos enemigos: una epidemia había diezmando a buena parte de su población pocos años antes y mantenían pelea constante con sus vecinos, los narragansett -una tribu que hoy sobrevive y da nombre, entre otras cosas, a una bahía-, a los que la enfermedad no había afectado.

Los 'pilgrims' ingleses estaban todavía peor. Sin recursos, sin una fuente de comida estable y abundante, el primer invierno en la costa cruda del nordeste del actual EE.UU. hizo estragos. De los cien ingleses que llegaron en el Mayflower, solo la mitad sobrevivieron a ese invierno.

Un cálculo estratégico

A pesar de que su tribu ya había guarecido -aunque también comerciado- con los europeos, Massasoit hizo un cálculo estratégico: mejor mantener una alianza con los nuevos ingleses que batallar contra ellos y sus pistolones cuando su tribu estaba diezmada. En la primavera de 1621, se produjeron los primeros contactos diplomáticos entre ambos grupos. Los colonos aprendieron a cultivar el maíz local con la ayuda de los nativos, que les enseñaron cómo plantarlo y cómo fertilizarlo con desechos del pescado.

Como en tantas otras culturas, los colonos primitivos celebraron su primera cosecha con un festín en agradecimiento a Dios. Como deja claro Wilson en su crónica, los nativos no fueron invitados: acudieron al sonido de los disparos de sus armas.

«Fue nuestro mayor error», dijo en su día Frank James, también conocido como Wamsutta, un líder de los wampanoag, sobre la acogida y la alianza con la colonia inglesa. El fue quien en la década de 1970 empezó a llamar la atención sobre las incorrecciones de la historia y sobre la perspectiva del lado perdedor de aquellas tribus.

Aunque la Leyenda Negra ha conseguido centrar el relato de la violencia y el exterminio de los pueblos

pavo, que ahora se sirve en todas las casas del país en distintos grados de sequedad.

Es también el fondo y el contexto del festín lo que no representa la realidad, aunque haya servido durante generaciones para transmitir una idea simpática y confortable del día de Acción de Gracias. Y purificadora sobre el historial de abusos y violencia contra los pueblos nativos

de los colonos ingleses y de sus descendientes mientras, al mismo tiempo, se pide el derribo de las estatuas de Colón (que ni siquiera pisó territorio estadounidense).

No es ningún secreto que la historia de Acción de Gracias que se transmite generación tras generación a los escolares mientras recorren penachos de plumas y sombreros calvinistas de cartulina -y que

los mayores tampoco cuestionan mientras celebran el relleno del pavo o el crujido de la torta de manzana tiene poco que ver con lo que sucedió.

Contactos previos

El festín compartido fue más el resultado de un entendimiento estratégico entre ambos, una estrategia casi política, que una relación de cordialidad. Los 'pilgrims' habían atracado en esta costa el año anterior, en el otoño de 1620. Los nativos de la zona, los wampanoag, ya habían

La historia blanqueada // 400 años del mito de Acción de Gracias

▶▶▶ rante siglos, oprimieron, desplazaron, exterminaron y aniquilaron la cultura de los pueblos nativos en el territorio de EE.UU. Al contrario de las regiones del continente que estuvieron bajo dominio español, el EE.UU. anglosajón que germinó de las colonias primitivas como la de los 'pilgrims' de Plymouth no dio lugar a un pueblo y a una cultura mestiza.

Tribus aniquiladas

Las tribus indias desaparecieron o acabaron arrinconadas en reservas o en pequeñas comunidades. Tanto que, en la vida corriente de muchos estadounidenses, ni siquiera existen. Lo sabe bien Paula Peters, de la

celebración. Es algo que se ha mantenido entre los wampanoag. «No reconocemos el festivo estadounidense de Acción de Gracias», asegura Peters. «Es una marginación y una lectura incorrecta de nuestra historia».

De forma paradójica, las elites académicas y políticas izquierdistas de EE.UU. han preferido promover la suplantación del Día de Colón —el 12 de octubre— por el Día de los Pueblos Indígenas, a pesar de que los abusos a los indios estadounidenses por parte del Imperio español no son comparables a los de los descendientes de los 'pilgrims' del Mayflower.

La opción poco explorada ha sido

y bañado de un espíritu de unidad, fraternidad y agradecimiento.

Ese espíritu, del que hablaron presidentes como Abraham Lincoln o John Fitzgerald Kennedy para cimentar esta celebración, es hoy más necesario que nunca: 400 años después del primer día Acción de Gracias el festivo llega hoy con un tono sombrío. Muchas familias no pudieron reunirse el año pasado por la pandemia de Covid-19 y casi todas confiaban en que la pesadilla del virus se hubiera quedado atrás a estas alturas. Eso no se ha cumplido, las oleadas de contagios se siguen sucediendo y tras la protagonizada por la variante Delta a finales del verano, parece que una incipiente se asoma en estas festividades y en las próximas de Navidad y Nochevieja. En Nueva York, la gobernadora, Kathy Hochul, ha pedido distancia social, mascarillas y evitar reuniones grandes en espacios cerrados. Justo todo lo contrario que representa Acción de Gracias.

Un país polarizado

EE.UU. también llega al aniversario hastiado, dividido y cabreado. Es el mismo año del salto al Capitolio, del aumento de la polarización, de las posiciones iracundas sobre mascarillas, vacunas o refuerzos, de las batallas identitarias 'woke' y 'anti woke', de la creciente guerra sobre la educación de los niños...

Hoy la mayoría estadounidenses volverán a reunirse en torno a una mesa con un ojo puesto en los tradicionales partidos de fútbol americano en la televisión, y el otro en el tío que se emborracha cada año. Con los carrillos llenos de pavo, puré de patata y salsa de arándanos. Y con la necesidad de que el mito de Acción de Gracias, aunque no sea cierto por completo, sea al menos reconfortante.

El descubridor de América, chivo expiatorio

LAS ELITES IZQUIERDISTAS PREFIRIERON SUSTITUIR EL DÍA DE COLÓN POR EL DE LOS PUEBLOS INDÍGENAS, Y NO TOCAR ESTE FESTIVO SAGRADO

comunidad wampanoag que sobrevive en Mashpee (Massachusetts). Ella recuerda cuando tenía ocho años y una maestra contó en clase la historia de Acción de Gracias. «Un compañero preguntó: '¿Qué pasó con los indios?'», explicó hace unos días a 'The Washington Post'. Y la maestra respondió: «Por desgracia, murieron todos». Peters levantó la mano: «No, no fue así, porque yo todavía estoy aquí». De esas 69 tribus wampanoag a comienzos del siglo XVII, hoy permanecen tres. No tuvieron reconocimiento federal hasta 2007 y se creó una reserva con tierras en 2015.

James impulsó en 1970 el 'Día Nacional del Luto', después de que los organizadores en Plymouth del 350º aniversario de Acción de Gracias no le permitieran leer un discurso en el que derribaba los mitos de aquella

crear un propio festivo que reconociera a los pueblos indígenas, pero el revisionismo histórico en EE.UU. tiene en Colón una víctima fácil y alejada del núcleo anglosajón del país. Es mucho menos contencioso utilizar al Almirante —por otra parte, en EE.UU. es sobre todo símbolo de la comunidad italiana, cada vez menos influyente— como chivo expiatorio y no tocar un festivo sagrado

ENTRE LA PANDEMIA Y LA DIVISIÓN POLÍTICA

En el año del asalto al Capitolio, los estadounidenses llegan al aniversario hastiados y divididos. Abajo, Joe Biden se inclina en la presentación del pavo nacional de Acción de Gracias, en la Casa Blanca // EPE

Los españoles lo hicieron antes en Florida y Texas

El hecho de que lo español no tenga el peso que merece en la idiosincrasia estadounidense se percibe también en el día de Acción de Gracias. Varias ceremonias de agradecimiento a Dios, ya fuera por cosechas o por encontrar fuentes de alimentación, se produjeron antes que la de los ingleses del Mayflower de 1621. Las más antiguas, por parte de los primeros que exploraron y se establecieron en regiones del actual EE.UU.: los españoles.

Un historiador de Florida, Michael Gannon, se convirtió en el aguafiestas de Acción de Gracias cuando en 1985 provocó una controversia tremenda en todo el país al asegurar a un periodista de la agencia AP que la primera celebración de este tipo la organizó Pedro Menéndez de Avilés en San Agustín de la Florida el 8 de septiembre de 1565. Aquel fue el primer asentamiento permanente europeo en el actual EE.UU., y los españoles celebraron una misa y compartieron una comida con los indios timucua.

Otros consideran que fue incluso antes: la Sociedad Texana de Hijos de Colonos Americanos puso una placa conmemorativa en 1959 en Canyon (Texas) en referencia al festín de Acción de Gracias que la expedición de Francisco Vázquez de Coronado celebró en el cañón de Palo Duro en 1541, con una misa leída por fray Juan Padilla.

También en Texas, los vecinos de San Elizario, en las inmediaciones de El Paso, celebran desde hace décadas que allí fue el primer día de Acción de Gracias. Hasta allí llegó la expedición de Juan de Oñate en 1598, después de sufrimientos numerosos para atravesar el desierto de Chihuahua. La llegada al Río Grande supuso la salvación de la expedición. Y también un gran festín de agradecimiento a Dios. Todos ellos ocurrieron décadas antes que el de Plymouth, pero son desconocidos por la mayoría de estadounidenses.

La primera misa

PEDRO MENÉNDEZ DE AVILÉS OFICIÓ EN 1565 EN LA FLORIDA LA

▶ 22 Novembre, 2021

'La Vanguardia' recupera una entrevista inèdita del fons particular de l'exdiputat d'ERC, Josep Fornas

JOAN ESCULIES
 Barcelona

Cobarde fascista, usted no debe de estar aquí, sino en comisaría!". Agost de 1936. Barri barceloní de Sant Gervasi. Txeca de Sant Elies. Miquel Xicotà agafa pel coll de la camisa Blas Pérez González, presoner dels anarcosindicalistes. "¡Vamos, ya me lo llevo!". Aprofitant el desconcert creat pel seu ímpetu, el separatista i mitja dotzena d'acompanyants surten de l'antic convent de les clarisses de Jerusalem amb el jurista conservador. "Ahora, doctor, eche a correr con toda su alma, que es lo que yo voy a hacer", exclama l'alliberador quan deixen enrere la primera illa de cases.

No es van tornar a veure. Qui, en canvi, sí que va fer-ho va ser Josep M. Xicotà, germà gran de Miquel, i nexa entre ambdós. El

El testimoni de Josep M. Xicotà desmunta les versions que a Blas Pérez l'havien alliberat falangistes infiltrats

5 de juliol de 1989 l'advocat i periodista va explicar l'episodi en una entrevista, inèdita fins avui i de qui es desconeix l'autoria, que *La Vanguardia* ha recuperat del fons particular de l'exdiputat d'ERC, Josep Fornas. El seu testimoni desmunta les versions que fins ara sostenien que a Blas Pérez, ministre franquista de Governació entre els anys 1942 i 1957, l'havien alliberat falangistes infiltrats o antics alumnes.

El fat d'aquell dia es va començar a gestar gairebé una dècada abans. A les acaballes dels anys vint, mentre el barceloní Miquel Xicotà, nascut el 1909, començava els estudis de Medicina, el seu germà, quatre anys més gran, en Josep Maria, els abandonava per estudiar lleis. El seu professor de Dret Civil era Blas Pérez que, originari de Santa Cruz de Tenerife, als trenta anys, el 1927 havia aconseguit plaça de catedràtic a la Universitat de Barcelona.

En una de les primeres lliçons, Xicotà va trobar una solució impensada a un exercici pràctic. Pérez a final de curs el va eximir de l'examen i li va posar un excel·lent. L'estima mútua va aferrar-se en els següents cursos. Llicenciat el 1931, en Josep Maria va entrar d'oficial primer lletat al departament de Governació de la recent creada Generalitat i aviat va alternar l'ocupació funcional amb el periodisme a *La Publicitat*, *Mirador* i *El Be Negre* a les ordres de Josep M. Planes i Just Cabot.

Mentre ell es movia en l'òrbita del Partit Catalanista Republicà, la formació dels intel·lectuals de centreesquerra, en Miquel va in-

El separatista que va salvar el ministre falangista

El lloctinent de Miquel Badia va sostreure Blas Pérez González de mans de la FAI mentre cercava el periodista Josep M. Planes

troduir-se en els cercles d'ERC, on va travar una gran amistat amb Miquel Badia, tres anys més gran i capítost, junt amb Josep Dencàs, de les separatistes Jovenuts d'Esquerra Republicana-Estat Català. Quan el juny de 1934, Dencàs com a conseller de Governació va nomenar Badia cap de serveis d'Ordre Públic, Miquel Xicotà li va fer de secretari. Fins va renunciar al càrrec de comissari d'Ordre Públic a Tarragona per continuar amb ell. Carles Sentís, aleshores col·laborador de *La Publicitat*, el va definir molts anys després en

un article a *l'Avui* com "un home d'acció molt ben plantat amb més èxits femenins que no pas polítics".

El 6 d'octubre de 1934 Lluís Companys va proclamar "l'Estat català de la República federal espanyola". El govern de la República va declarar l'estat de guerra i el capità general de Catalunya, Domènec Batet va enviar les tropes per fer capitular la Generalitat. Els Miquels van combatre l'exèrcit durant la nit fins que el president de la Generalitat es va rendir. Detingut el govern català -excepte Dencàs, fugit a Fran-

ça-, van amagar-se en un fals sostre del pis-consultori del doctor Josep Cabré Claramunt, cosí dels Xicotà, al xamfrà de València amb Rambla de Catalunya.

L'endemà va aparèixer un cadàver amb una camisa verd poma de seda amb les inicials M.X. En Josep Maria va certificar al dipòsit que la peça era del seu germà, però que el mort no era ell. Miquel, amb els seus coneixements mèdics, havia assistit un company ferit amb la roba. Passat l'esglai, en Josep Maria va retrobar-lo a casa dels Cabré, que van facilitar a Badia un es-

mòquing i a Xicotà un vestit de núvia amb ram de flors inclòs, per passar desapercibuts en el camí a França.

En Josep Maria va aprofitar la mort fictícia del seu germà per visitar Blas Pérez, que havia passat a exercir d'auditor de guerra i instruïa el sumari de la causa contra els participants en els fets d'octubre. L'exalumne va explicar la situació i li va demanar que es fes l'orni per tal que en Miquel no aparegués en la causa. "Siempre he pensado que usted era un buen jurista. Está bien la prevención", va respondre el canari, se-

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

Aldespatx. Xicota (esquerra), secretari del cap de serveis d'Ordre Públic de la Generalitat, Miquel Badia

al carrer Muntaner. Pocs mesos després, arran del sollevament militar, Miquel Xicota va amagar-se a l'Hotel Splendí, al carrer Pelai, per por que els faistes aprofitessin el moment per eliminar-lo. Josep M. Planes també es va amagar. Els faistes l'havien amenaçat de mort perquè des de *La Publicitat* i *El Be Negre* els havia titllat de "gàngsters" i assenyalat com a autors materials de l'assassinat dels Badia.

Ignorant on parava i creient que la FAI el tenia en alguna txeca, Josep M. Xicota va demanar al seu germà petit que sortís de l'amagatall i anés amb els seus companys a cercar-lo.

Va ser aleshores, en un moment indeterminat de l'agost de 1936 quan, amb més valor que seny, en Miquel va presentar-se a Sant Elies. No hi va trobar el periodista, amagat en un pis, però en passar per entre les cel·les un home que jeia a terra, en sentir el nom de Xicota, el va cridar. "—¿Qué quiere? —Soy Blas Pérez". En Miquel va reconèixer a qui li havia facilitat no aparèixer encausat pels fets de 1934 i va demanar-li que li seguís el joc per

fer creure als faistes que el traslladava. Una vegada alliberat el jurista —que no havia acceptat els resultats del Front Popular— va restar amagat molts mesos, mentre el govern de la República el desposseïa de la seva càtedra. El febrer de l'any 1971, en unes pàgines d'homenatge, el canari *Diario de Avisos* va publicar que havia ingressat a Sant Elies el 27 de setembre de 1936 i que l'endemà se l'havia condemnat a mort. La dada dubtosa i la data errònia, potser induïda pel mateix Blas Pérez, s'ha arrossegat en els múltiples perfils que s'han fet d'ell, tot i no aparèixer a la causa general. Aleshores el jurista ja estava amagat.

La FAI va localitzar i executar Planes el 24 d'agost de 1936. El periodista Avel·lí Artís Gener va reconèixer el seu cadàver l'endemà i la notícia va córrer.

Com va fugir Blas Pérez de Catalunya no és clar. S'ha apuntat que Lluís Companys o bé Pere Bosch i Gimpera, rector de la Universitat de Barcelona, varen ajudar-lo. Josep M. Xicota diu a l'entrevista que el facilitador va ser el també professor de Dret de

ARXIU NACIONAL DE L'ADMINISTRACIÓ DE XILE

Expedient Fitxa de Miquel Xicota, 1941. Arxiu Nacional de l'Administració de Xile

ARXIU NACIONAL DE L'ADMINISTRACIÓ DE XILE

Fitxat Fitxa de Josep M. Xicota, 1942. Arxiu Nacional de l'Administració de Xile

gona l'entrevista a què ha accedit aquest diari. En començar 1935, en Josep Maria va visitar el governador general de Catalunya. "Tengo un hermano que está en Francia porque es tonto y tiene miedo, pero no se ha metido en nada". I va demanar un ofici per tal que pogués tornar sense problemes. Manuel Portela Valladares va fer comprovar que, en efecte, la justícia no reclamava Miquel i va fer-li el document.

Al febrer França va emetre una ordre d'expulsió contra el menor dels Xicota per haver continuat amb les actuacions polítiques. Amb el paper aconseguit pel germà, però, va poder tornar de París al març.

Un any després, sortit el govern Companys de la presó arran de la victòria electoral del Front Popular, Miquel Badia també va tornar a Barcelona. El 28 d'abril de 1936, però, pistolers de la FAI el van assassinar, junt amb el seu germà Josep, quan sortia de casa

En Josep M. va aprofitar la mort fictícia del germà per visitar Blas Pérez, que exercia d'auditor

La FAI va executar Planes el 24 d'agost de 1936, el periodista Avel·lí Artís Gener en va reconèixer el cadàver

la UB, Miquel Àngel Marín. Després de passar a la zona rebel, el jurista va afiliar-se a la Falange i va integrar-se a l'auditoria de guerra a Burgos el 1937. Cinc anys més tard, Franco va nomenar-lo ministre de Governació.

Gràcies a un salconduit de la Generalitat, Miquel Xicota va deixar Catalunya a finals d'agost de 1936 per establir-se a Canes. Dos anys després se li va unir el germà gran i van exiliar-se a Xile, com detallen els seus expedients de l'Archivo Nacional de la Administración de Xile.

El mes de juny del 1965 Josep M. Xicota va tornar a Espanya com a agregat cultural de l'ambaixador d'aquest país i va visitar Blas Pérez al seu domicili madrileny. En l'encontre, l'exministre falangista va confirmar-li que en Miquel, el seu germà separatista —que moriria l'any 1971 també després d'haver tornat a Barcelona—, l'havia salvat d'una mort segura.●

La Puerta de Brandeburgo, en Berlín, devastada en la Segunda Guerra Mundial. / HEIN GORNY / ADOLPH C. BYERS

ANÁLISIS / PATRICIO PRON

Alemania, 'hora cero': una posguerra de hacinamiento, violaciones y refugiados

Roberto Rossellini la popularizó en 1948, pero la expresión "hora (o año) cero" había surgido unos años antes, en torno al fin de la Segunda Guerra Mundial en territorio europeo; imaginada y temida por algunos como el momento de la venganza, anhelada por otros como una cesura histórica y una liberación, la *hora cero* fue recibida con indiferencia por la mayoría de la población alemana, cuyo padecimiento no terminó con las hostilidades.

En *Wolfszeit (La hora del lobo)*, el periodista alemán Harald Jähner calcula que "la guerra dejó en Alemania 500 millones de metros cúbicos de escombros", una cantidad tan difícil de concebir que los sobrevivientes intentaban visualizarla imaginando una montaña de ruinas de 90.000 metros cuadrados de base y 4.000 metros de altura; una montaña, en realidad, inconcebible.

Nada más difícil que hacernos una idea del estado de las ciudades alemanas tras el final de la guerra. Nuestra dificultad para hacerlo es producto tanto de la estabilidad y el relativo bienestar de las últimas décadas en Europa Occidental como de algo parecido a una constante antropológica: como escribió Hans Erich Nossack en *El hundimiento. Hamburgo, 1943* (traducido al español por Juan de Sola y publicado por La Uña Rota en 2010), la incapacidad para comprender lo sucedido y verbalizarlo era el denominador común entre los sobrevivientes.

Berlín había perdido un tercio de sus viviendas, y las que seguían en pie carecían de electricidad, agua y gas; los suicidios eran frecuentes, también

Vista aérea del casco viejo de Berlín, en ruinas tras la Segunda Guerra Mundial. / H.G. / A.C.B.

el hacinamiento, las violaciones y ejecuciones sumarias a cuenta de la justicia de los vencidos; las autoridades eclesásticas habían dejado en suspenso el séptimo mandamiento, porque el robo de carbón era vital para la supervivencia; la prostitución florecía a falta de otras actividades económicas; en el mercado negro, las joyas y los objetos de valor eran intercambiados por patatas y pan; la capital del Tercer Reich había pasado de tener 4,3 millones de habitantes a tener 2,8 cuando la guerra terminó; la mayor parte de la población estaba compuesta por ancianos, niños y mujeres; el berlinés promedio estaba profundamente desnutrido y los casos de cólera y difteria eran frecuentes.

Nossack pudo constatar que el infortunio personal resultaba comprensible, pero que la destrucción total y absoluta era im-

posible de entender y conducía a quienes la experimentaban a la estupefacción y el silencio.

Stig Dagerman tenía solo 23 años cuando visitó Alemania y descubrió —viajando de "las ruinas de una ciudad hacia las ruinas de otra" como los desplazados, los hambrientos y quienes habían perdido su hogar— que la palabra más empleada para dar cuenta de la situación era "indescrutable". No le pareció adecuada, sin embargo.

"La carne de dudosa procedencia que de alguna forma [los sobrevivientes] consiguen procurarse o las verduras sucias que encuentran Dios sabe dónde no son indescrutable", afirmó, "son absolutamente repugnantes. [Y] lo que es repugnante no es indescrutable, es simplemente repugnante. Del mismo modo se puede refutar a aquellos que dicen que la miseria que sufren los niños en los sótanos es indescrutable.

Stig Dagerman retrata en su libro 'Otoño alemán' la destrucción tras la derrota

"Es un chantaje analizar la posición política del hambriento sin analizar su hambre", sostiene

ble. Si se quiere, se puede describir perfectamente".

Dagerman había nacido en las afueras de Estocolmo en 1923 y solo le quedaban siete años de vida —se suicidó en 1954—, pero le bastarían para producir cuatro novelas, cuatro obras de teatro, un volumen de novelas cortas, cuentos, ensa-

yos, poemas y artículos. Los 13 que escribió para el periódico sueco *Expressen* en 1947, que *Pepitas de Calabaza* publica ahora bajo el título de *Otoño alemán* (traducidos por José María Caba y revisados por Jesús García Rodríguez), son prueba de su extraordinaria lucidez y del imperativo que se impuso de contar y describir lo que otros consideraban "indescrutable": el hambre, el hacinamiento en los trenes y en los sótanos a menudo inundados, la llegada de refugiados —"gente andrajosa, hambrienta y no grata", cuya presencia "era al mismo tiempo odiada y bien recibida; odiada porque los que llegaban no traían consigo más que hambre y sed; bien recibida porque alimentaba sospechas que solo esperaban ser nutridas, una desconfianza que solo esperaba ser confirmada y un desconsuelo que nadie deseaba mitigar"—, "las caras pálidas de la gente que vive en las barracas y los búnkeres por cuarto año consecutivo —y que hacen pensar en los peces que se asoman a la superficie del aire para respirar— y el llamativo rubor de las chicas que algunas veces al mes reciben chocolates, una cajetilla de Chesterfield, estilográficas o jabones", la indiferencia frente a los Juicios de Núremberg y las primeras elecciones democráticas, el rechazo mayoritario a los procesos de desnazificación —"consagran un tiempo considerable a casos insignificantes mientras que los verdaderamente importantes parecen desaparecer por una escotilla secreta"—, la demanda de diversión —"los cines están siempre llenos hasta el anochecer y por eso admiten espectadores de pie"— y el modo en que, pese a que tendemos a pensar en el final de la guerra como un acontecimiento de alcance general, afectó con diferente intensidad a las distintas clases sociales y preservó a la alta, la que más había prosperado durante el nazismo.

"Si uno ha convivido con alemanes procedentes de diferentes capas sociales, pronto se da cuenta de que lo que en un sondeo previo sobre el pensamiento alemán actual parece un bloque monolítico está en realidad atravesado por grietas horizontales, verticales y diagonales". Dagerman sostuvo que "es un chantaje analizar la posición política del hambriento sin analizar al mismo tiempo su hambre", y es esto lo que distingue más claramente su postura de la adoptada por otros corresponsales de la posguerra alemana como Virginia Irwin, Jacob Kronika o Theo Findahl, quienes aprobaban el castigo a la totalidad de la sociedad alemana.

Para Dagerman, un país "insatisfecho, amargado y desgarrado" en el que prevalecían "la desilusión y la desesperanza" no era el escenario más propicio para la "hora cero" de una nueva sociedad democrática. Y es esta conclusión —que compartiría años más tarde el canciller occidental Richard von Weizsäcker, quien en 1985 afirmó que "jamás hubo una hora cero"— la que otorga un cierto carácter oracular a su extraordinario *Otoño alemán* en un momento en que el fascismo se extiende por Europa.

▶ 21 Noviembre, 2021

Marineros en la cubierta del buque São Paulo, hace 111 años. / CARETA / BIBLIOTECA NACIONAL DIGITAL

dear la capital si las autoridades no aceptaban sus reivindicaciones, que también incluían la mejora de la magra paga. En el tira y afloja dispararon contra la ciudad. Dos críos fueron alcanzados por los cañonazos. También mataron a varios oficiales.

Carismático y respetado

La Marina de Brasil siempre se ha resistido a considerar a Cândido un héroe, explica Jeah. Ahora que el Senado quiere reconocerlo como héroe de la patria, el alto mando naval ha reiterado que la Revuelta del látigo no puede ser considerada un acto de valentía o humanitario. Admite que hubo errores en todas las partes implicadas, pero argumenta que eso no justifica "la exaltación de las acciones de los revoltosos". En un relato con idas y venidas como todo buen enredo brasileño, los sublevados contra los latigazos en la Armada fueron amnistiados, para después ser expulsados sin miramiento, honra ni paga. Y, con el tiempo, João Cândido y otra veintena fueron encarcelados en la isla de las Cobras, en la misma bahía de Guanabara donde se sublevaron. Fue uno de los pocos que sobrevivió a los efluvios de la cal de las paredes de la celda.

Carismático y respetado por sus pares, el líder marinero era un ser excepcional, según la especialista Jeah. Lideró una insubordinación militar por un asunto laboral en una época sin huelgas y con unas jerarquías muy arraigadas, mantenidas con violencia. Y consiguió hacer ver a las autoridades que los castigos corporales no tenían sentido en una nueva república. "João Cândido es un símbolo del movimiento por los derechos laborales y una memoria de la posabolición, que persiste, porque los descendientes de los esclavos aún pagan por la esclavitud", recalca la historiadora.

Hace 111 años, cuando Cândido desembarcó victorioso del pulso al poder, se convirtió en una celebridad. La prensa carioca lo perseguía para entrevistarlo. Tras salir de la cárcel, cayó en el ostracismo. Expulsado de la Marina, malvivió vendiendo pescado y gracias a la solidaridad de otros marineros. Su primer reconocimiento llegó en forma de samba. El poder se tomó su tiempo, hasta que Lula da Silva y el Partido de los Trabajadores llegaron al Gobierno, destaca la historiadora.

Desde entonces, João Cândido tiene una estatua en Río de Janeiro, un muelle que fue mercado de esclavos y que también acoge el palacio donde la princesa Isabel firmó, en 1888, la ley que abolía la esclavitud. Si la propuesta es aprobada también por la Cámara de Diputados, João Cândido entrará en el panteón de héroes. Se sumaría a personalidades como el escritor Machado de Assis o Anita Garibaldi, la revolucionaria que luchó con su marido, Giuseppe, a favor de la república en Brasil y de la unificación en Italia.

João Cândido sería, como tantos, un héroe imperfecto. En aquella entrevista de 1969 el antiguo marinero defiende con entusiasmo la dictadura entonces vigente en Brasil.

Brasil rescata la figura de João Cândido, el militar negro que se alzó en 1910 contra el maltrato en la Marina, y expone sus bordados en la Bienal de São Paulo

Resistir en los tiempos de oscuridad

João Cândido y el presidente Hermes Rodrigues da Fonseca.

NAIARA GALARRAGA GORTÁZAR
São Paulo

Fue un pulso extraordinario que tuvo a Río de Janeiro en vilo durante días en 1910. Cuatro buques militares brasileños fondeados en la bahía de Guanabara apuntaban sus cañones contra la ciudad, entonces capital del país, después de que la marinería se amotinara clamando "¡Viva la libertad, abajo el látigo!". El líder de la revuelta, João Cândido Felisberto, telegrafió un ultimátum al presidente Hermes da Fonseca. La tropa quería que los oficiales dejaran de tratarla como si los buques de la Marina fueran plantaciones, como si la esclavitud siguiera vigente en aquellos navíos donde el mando era siempre blanco y los marineros casi todos negros. Fue uno de los mayores motines navales, equiparable al del *Potemkin* pocos años antes en la Rusia zarista.

Aunque hacía 22 años que Brasil se había convertido en el último país de las Américas en abolir la esclavitud, era legal y cotidiano que un marinero indisciplinado fuese azotado en cubierta. Poco antes de morir casi nonagenario, el propio João Cândido dejó su testimonio en una grabación: "Queríamos combatir los malos tratos, la mala alimentación y acabar definitivamente con los latigazos", explicó en 1969 en una entrevista para el Museo da Imagem e do Som.

La Revuelta del látigo empezó el 22 de noviembre de hace 111 años. Símbolo de la lucha antirracista, el episodio se menciona en las escuelas, pero la insurrección y el marinero que la lideró vuelven ahora a la actualidad porque el Senado quiere que João Cândido sea inscrito en el Libro de los Héroes y Heroínas del Pueblo Brasileño, para disgusto de la Marina, la más conservadora de las tres armas militares del país. Pero también porque dos de los bordados cosidos por el Almirante Negro, como lo bautizó la época, que lo encumbró a la celebridad, se exponen

Noticia sobre el fin de la revuelta en el Correio da Manhã.

OPINIÓ

FEMINISME

Sales és una de les protagonistes del documental *Pioneres*, dirigit per Laia Gomà. MANOLO GARCÍA

Elisa Sales, 106 anys: “M’hauria agradat ensenyar”

Va ser una de les primeres dones a entrar a la Universitat de Barcelona el 1931

SÍLVIA MARIMÓN MOLAS
BARCELONA

“La veritat, no he sigut mai una gran estudiant. M’agradava i se suposava que ensenyaria a l’escola del pare, però van arribar els feixistes”, diu Elisa Sales, que té 106 anys i va estudiar tres anys a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona en plena Segona República. Sales és una gran lectora: a la pila per llegir hi té novel·les de Camilleri i Barril, i diu que riu molt amb un diccionari de mots lleidatans. Ella va néixer a la capital del Segrià, on els seus pares eren mestres. “Es donava per fet que jo estudiaria i ensenyaria”, explica. Aquesta dona vital que conserva tota la ironia és una de les protagonistes del documental *Pioneres*, en què ella –és l’única supervivent–, les seves filles i les filles de les seves companyes recorden què va significar ser capdavanteres i entrar a la universitat entre el 1931 i el 1933. La directora és Laia Gomà, filla d’Eulàlia Presas, que també hi va estudiar. Presas i Sales van conservar l’amistat tota la vida i fins i tot van esdevenir consogres.

A casa, Sales viu envoltada de llibres i pintures, perquè al seu marit li agradava molt pintar. Va estudiar el primer any a Saragossa, perquè era més a prop de Lleida, i després, amb una beca, va anar a Barcelona, on també estudiava dret el seu futur marit. Vivia a casa de la seva tieta, al carrer Regàs: “Sempre em deia que quan tornés en taxi vigilés on parava, perquè al carrer hi havia un bordell”, diu. “Tenia grans mestres com Riba, Fabra, Xirau, Ferran Soldevila... M’ho

passava molt bé a classe i també després. Sortíem pràcticament cada dia, però per anar als concerts del Palau havia de demanar permís als pares”, explica. En aquell moment la universitat no tenia la infraestructura preparada per rebre dones estudiantis: “Vam haver de demanar un bany per a les dones i vam reclamar una cafeteria –diu–. Els professors no ens tractaven diferent, i els companys tampoc”. L’únic moment que recorda Sales en què hi havia diferències amb els seus companys era quan hi havia brega: “Hi havia estudiants més d’esquerres i d’altres més de dretes, i ens deien «Agafa’ns les ulleres que hi haurà pinyes»”. Té un gran record de les companyes, amb qui es va trobar quan va tornar de l’exili, després de la mort de Franco: “Fèiem molta pinya, no hi havia envages ni rivalitats”, recorda.

Perdre la mare en un bombardeig

Amb l’esclat de la Guerra Civil, l’festiu del 1936, els seus pares li van dir que havia de tornar a Lleida. El novembre del 1937, els avions feixistes italians van bombardejar Lleida i van deixar un munt de runa i cadàvers. A casa de Sales, la seva mare donava classe a un grup de nenes i una bomba les va matar a totes. “Jo era a la cuina amb l’àvia. Em vaig agafar a la porta i es va sentir un soroll, i després ja no hi havia res, ni casa ni escales ni res”.

Després va començar un llarg exili que la va du a França, Martinica, Santo Domingo, una breu escala a Cuba, Mèxic, Nova York i Ginebra. El pare i la germana es van quedar a Lleida, i al pare només el va poder veure un cop als anys 50: “Ens escrivim,

Igualtat
“Els professors no ens tractaven diferent, i els companys tampoc”

Exili
Després de la Guerra Civil, Elisa Sales es va haver d’exiliar amb el marit

però les cartes trigaven 14 dies a arribar i 14 a tornar, i vaig venir i el vaig abraçar molt, sola amb els meus dos fills. El Miquel [el marit] no podia venir a Espanya”. De l’exili, recorda que Santo Domingo va ser horrible i que en van marxar tan bon punt van poder: “Hi havia el dictador Trujillo i amb els seus germans feia el que volia, deia que volia blanquejar la raça”. De Mèxic en té un molt bon record: “És l’únic lloc on ens van deixar treballar del que volíem”, assegura. A Nova York, el seu marit va treballar com a traductor de les Nacions Unides i vivien a Queens. Allà va fer amics que encara conserva. Ginebra va ser l’última parada abans de tornar a Catalunya: allà hi va morir un dels seus fills d’un accident de muntanya.

Mai va poder reprendre els estudis: “No se’m va acudir, tenia criatures i no era fàcil. Aarribaves a un lloc i primer havies d’aprendre l’idioma, adaptar-te. El marit marxava al matí i no tornava fins a la nit, i jo m’encarregava de tot”. Ara baixa molt sovint al parc: “Es com un club, està molt ben cuidat, i ens trobem tot de senyores grans”. Allà també ha fet un amic, el Michael, un britànic que la visita sovint. Si no hagués esclatat la Guerra Civil, l’Elisa hauria continuat estudiant. “M’hauria agradat ser mestra, per això vaig anar a la universitat –diu–. Si he arribat als 106 anys ha sigut per pura xamba. He anat fent i he anat entomant les coses tal com han vingut, vivint aquí i allà, aprenent idiomes i adaptant-me”. —

La tribuna

EL NOSTRE MÓN ÉS EL MÓN | Joan Tapia

¿Reconciliació nacional?

Voler esborrar ara la llei d'amnistia d'octubre de 1977 divideix l'esquerra, danya l'estabilitat i aixeca un altre mur amb la dreta

La llei de memòria democràtica té greus problemes. La dreta hi està en contra, Podem assegura que una esmena pactada amb el PSOE permetrà burlar la llei d'amnistia de 1977 i ERC i Bildu no la volen votar perquè no es creuen el que diu Podem. I Félix Bolaños, ministre bomber, afirma que l'esmena permet creure que es podran jutjar els crims del franquisme, però que la llei d'amnistia no s'anul·la perquè la Constitució i el Codi Penal pesen més que la futura de memòria democràtica, que no és una llei orgànica.

Està bé si Bolaños té raó perquè la llei d'amnistia, la primera votada pel parlament de 1977, va ser –com el suïcidi de les Corts de Franco– clau en la transició a la democràcia. Però és grotesc que per Bolaños l'important sigui aprovar la llei malgrat que el PSOE, Podem i els seus aliats no estan d'acord sobre el que diu. És el joc dels disbarats elevat a l'enèsima potència perquè, a més, tot va sobre la possibilitat de jutjar –i condemnar– algun franquista culpable de crims contra la humanitat quan, si en queda algun, deu tenir 90 anys.

¿És lògic que a l'Espanya democràtica de la postpandèmia i la crisi subseqüent ens estiguem pertorbant pel que va passar fa més de 60 anys? No, ni és lògic ni racional. L'oposició a Franco no va fer bandera de jutjar el passat. Ja el 1956, el PCE de Santiago Carrillo i Jorge Semprún (quan encara era comunista) va apostar per la famosa reconciliació nacional. Demanaven enterrar el 36 i anar a una Espanya sense certificats de conductes passades.

El famós «contuberni» de Munic de 1962 va ser el retrobament dels que havien estat en bàndols contraris (la dreta catòlica de Gil Robles, l'exfalangista Ridruejo reconvertit en liberal integrador i el vençut PSOE) exigint que Espanya no entrés a Europa sense recuperar abans la democràcia.

I la llei d'amnistia de l'octubre de 1977 va ser aprovada amb els vots de tota l'esquerra, la UCD, els grups basc i català i l'abstenció d'Aliança Popular. I qui més va insistir en la necessitat d'oblidar la Guerra Civil va ser –com ha recordat Sol Gallego-Díaz– Xabier Arzalluz, líder del PNB. ¿L'esquerra s'ha de dividir ara, el 2021, posar en perill l'estabilitat i aixecar un altre mur

amb la dreta per anul·lar el que van votar Felipe i Carrillo perquè els presos de la dictadura sortissin al carrer?

Vaig sentir Felipe González (no recordo les seves paraules exactes) que durant el seu govern hi va haver molts aniversaris de la República i la guerra, però que mai els va voler celebrar perquè el futur no havia de passar per recordar un passat que encara tensava.

Aquesta voluntat de superar les línies divisòries es va perdre. ¿Quan va encoratjar Aznar que s'acusés Felipe de ser la X del GAL com si la guerra bruta contra ETA no hagués existit abans? ¿Quan va barrejar Zapatero, amb la seva llei de memòria del 2007, el reconeixement als republicans desapareguts amb l'atac a una dreta amargada que l'acusava de «traïr els morts» (les víctimes d'ETA)?

No importa. Revifar les cendres de la guerra no ajuda a construir el futur i fomenta l'estèril bipolarització. Els polítics de 1977 van votar l'amnistia perquè sabien que era el que convenia –a rojos, blaus i els altres– perquè Espanya fos una democràcia. I no hi va haver judicis de Nuremberg perquè Franco va sobreviure a Hitler, va morir al llit molt després, i l'instint de la conveniència es va imposar al desig de justícia (o venjança).

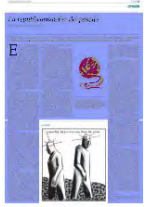
Seria lamentable que ara els nets de Carrillo, Felipe o Tarradellas fossin més «puristes» i no sabessin que Franco i Queipo de Llano van ser colpistes (aquests sí, de veritat), però que la II República... no va ser un èxit. I que els fills d'Adolfo Suárez i les Isabel Ayuso d'avui es deixessin temptar (com alguns ministres de Rajoy) per fer bandera de l'himne de la Legió. Seria una versió celtibèrica del teatre de l'absurd.

Estem veient que, com més bipolarització, més impotència. L'esquerra perd força i la dreta cau presonera de Vox. Felipe González i Carrillo, dues esquerres que mai es van avenir, van coincidir en l'amnistia, la Constitució del consens i els pactes de la Moncloa amb Adolfo Suárez. Per alguna cosa devia ser. ■

A l'extremar la llei de memòria democràtica, Podem i ERC mouen el PSOE a l'impossible i sacsegen la credibilitat del Govern

Joan Tapia és president del Comitè Editorial d'EL PERIÓDICO.

▶ 26 Noviembre, 2021

La republicanización del pasado

JUAN FRANCISCO FUENTES

El afán de ajustar cuentas con la historia ignora que la línea del tiempo está jalonada por infinitos errores e injusticias y que persiguiendo esas sombras nunca alcanzaremos un futuro digno de tal nombre

En enero de 1900, un colaborador del periódico *El Socialista* planteó la posibilidad de que la república fuera el nuevo opio del pueblo. "La religión lo ha sido. Para muchos lo es hoy la república". El artículo mostraba, exacerbado, el recelo del viejo PSOE hacia esta forma de gobierno, considerada el régimen burgués por excelencia. Cierto que el partido tenía un alma republicana y que, circunstancialmente, se unió a los enemigos de la monarquía en un frente común, pero incluso después del 14 de abril de 1931 no tardaron en aflorar sus prejuicios antirrepublicanos. "Tenemos que luchar, como sea", proclamó Francisco Largo Caballero en noviembre de 1933, "hasta que en las torres y en los edificios oficiales ondee no la bandera tricolor de una República burguesa, sino la bandera roja de la Revolución Socialista".

En el *bienio negro*, las invectivas socialistas subieron de tono. El problema no eran solo los Gobiernos de derechas que se sucedieron tras las elecciones de 1933. No había una República buena hasta noviembre de aquel año y otra ilegítima a partir de esa fecha. El verdadero problema radicaba en el hecho de que, según Francisco Largo Caballero, en el orden económico la República era "lo mismo o peor que la Monarquía". En realidad, "si nos decidimos a hacer justicia a la Monarquía", afirmó *El Socialista* en 1935, había que reconocer que la República era peor. En ese mismo editorial, el portavoz del PSOE expresó su deseo de que el régimen republicano pasara a mejor vida lo antes posible: "¿A manos de quién debe morir? A las de cualquiera. Eso nos es indiferente".

El resto de la izquierda obrera fue aún más contundente y, en algunos casos, lo fue desde el principio. El 14 de abril de 1931, militantes del Partido Comunista dieron la nota discordante en medio de la celebración popular al lanzar gritos de: "¡Abajo la República! ¡Vivan los soviets!", en la Puerta del Sol de Madrid, para asombro e indignación de la multitud que celebraba el triunfo republicano. Al conmemorarse el segundo aniversario de aquella histórica jornada, Solidaridad Obrera, portavoz del sindicato anarquista CNT, hacía este balance de los dos años transcurridos desde entonces: "Sangre, degollamiento, incendios, asesinatos, cárceles, miseria. (...) Dos años de injusticias santificadas por el gorro frigio. ¡Valiente aniversario!".

Gobernaba todavía Manuel Azaña, que años después, en su libro *La velada en Benicarló*, criticaría la incapacidad de las fuerzas republicanas para alcanzar "un convenio, un pacto", como el de la Monarquía canovista. ¡Acabáramos! A la República le había faltado el espíritu pactista del régimen de la Restauración, del que pretendía ser la antítesis. El propio Azaña lamentaría que en los años treinta los españoles no hubieran sabido "levantar por asenso común un Estado dentro del cual puedan vivir todos, respetándose y respetándolo". Lo que Azaña llamaba asenso común es lo

que desde la Transición democrática llamamos consenso.

Los futuros historiadores estudiarán, intrigados y perplejos, la fascinación que la Segunda República produce en la actual izquierda española, heredera de aquella izquierda revolucionaria que la tachaba entonces de burguesa y antiobrera. Quienes practican ese culto retrospectivo a la República deberían conocer la dura auto crítica que muchos dirigentes del Frente Popular hicieron, tras la Guerra Civil, de su labor política en aquellos años y de los defectos y errores en que, a su juicio, incurrió el régimen republicano. Valga como ejemplo la conferencia que el socialista Luis Araquistáin pronunció en Toulouse en 1947, en la sede del PSOE en el exilio, con el título *Algunos errores de la República española*, derivados, en su opinión, del radicalismo y de la falta de sentido de la realidad con que se concibió aquel régimen.

No menos sorprendente resulta la tendencia actual a proyectar hacia el pasado símbolos y mitos vinculados a la Segunda República, pero ajenos, en gran medida, a la tradición republicana, no digamos liberal. A pesar de que, como es bien sabido, la Primera República, proclamada en febrero de 1873, mantuvo la bandera rojigualda como enseña nacional, es cada vez más frecuente verla representada con la bandera tricolor. Así ocurre con la célebre alegoría de la República federal publica-

QUIJATATITA

Los futuros historiadores estudiarán la fascinación que la Segunda República produce en la izquierda española

da por la revista *La Flaca* en marzo de 1873, en que el arcoíris rojo, amarillo y rojo que figura al fondo de la imagen aparece, en libros, páginas web y artículos de prensa, con la franja inferior repintada de morado, para que coincida con la bandera de la Segunda República.

Tan burda manipulación, reconocida abiertamente por algunos de sus artífices, responde a una intención clara: privar a la actual bandera nacional de sus viejas credenciales liberales y hacer de la enseña roja, amarilla y morada el único emblema posible de la democracia española. Al mismo propósito obedece la presencia de la tricolor en homenajes a la Primera República y su asociación con figuras emblemáticas de la historia del liberalismo español, como Rafael del Riego y Mariana Pineda, que murieron antes de que se inventara la bandera instituida en 1931.

También la Segunda República incurrió en ocasiones en un ingenioso adanismo histórico, atribuyéndose todo lo que de moderno y avanzado recibió de la Monarquía derrocada, como hizo Rodolfo Llopis en su intervención en la Semana Pedagógica de 1932 al ilustrar "la intensa obra de educación de la República Española" con un documental cinematográfico que mostraba los grandes avances que la educación y la cultura estaban registrando en España.

Las imágenes eran ciertamente impresionantes —la Residencia de Estudiantes, el Centro de Estudios Históricos, modernos laboratorios, nuevos grupos escolares...—, pero la película, como sabía el propio Llopis, que se la llevó a una gira por América en 1930, se había rodado a finales de los años veinte. Era imposible, por tanto, que aquel documental reflejara otra cosa que la efervescencia cultural del país bajo el reinado de Alfonso XIII, con el impulso decisivo de la Institución Libre de Enseñanza. Ese esplendor alcanzó su apogeo durante la Segunda República, en parte, gracias a ella, pero en modo alguno se puede decir que empezara en abril de 1931.

Repintar banderas, republicanizar personajes e idealizar episodios históricos, en contra del testimonio de sus protagonistas, es la expresión más sectaria de una concepción voluntarista de la historia hoy en día muy en boga. "¡Adelante hacia el pasado!", rezaba el irónico lema escrito por El Roto en una viñeta publicada en este mismo periódico el pasado 13 de abril. El afán de ajustar cuentas con la historia, justificado como requisito imprescindible para afrontar el futuro, ignora el hecho de que la línea del tiempo está jalonada por un número infinito de errores e injusticias, que hace de esa labor reparadora una tarea forzosamente interminable. Como en la célebre aporía de Zenón de Elea, en la que Aquiles está condenado a correr siempre detrás de la tortuga, persiguiendo sombras del pasado nunca alcanzaremos un futuro digno de tal nombre.

Juan Francisco Fuentes es catedrático de Historia Contemporánea de la Universidad Complutense de Madrid.

«Sale a la luz el pacto Ayuso-Cayetana para desestabilizar a Casado»

► Los chats de la cúpula de Génova airean una maniobra contra el líder del PP que cuenta «con ayuda externa»

Carmen Morodo-MADRID

Los chats internos dentro del equipo de Pablo Casado echaban fuego ayer. Por whatsapp, entre dirigentes nacionales empezó a circular el mensaje «A la luz el pacto Ayuso-Cayetana para desestabilizar a Pablo». Una manera de extender, desde la cúpula, la idea de que hay una operación de desestabilización del liderazgo del partido, que, supuestamente, cuenta con «ayuda externa». Es también una manera de intentar poner un dique a las críticas dentro de la organización por la gestión de la crisis.

La rebelión de la diputada del PP Cayetana Álvarez de Toledo estalla de nuevo justo en el momento en el que ella necesita hacer campaña para dar publicidad a un libro en el que arremete contra Génova y contra todo aquel que no le haya seguido la corriente. La única voz que ayer apoyó a la diputada fue la presidenta de la Comunidad de Madrid, Isabel Díaz Ayuso.

Pero que no haya más voces, con mando, detrás de la diputada no resta relevancia al alcance del problema que para Casado supone esta aparente alianza de Ayuso y

Álvarez de Toledo. El ruido tapa, además, su trabajo de oposición, y favorece a Vox porque tanto la presidenta como la diputada tienen el apoyo externo de voces con mucho predicamento entre el segmento de voto más a la derecha.

Casado sí puede respirar tranquilo en el plano orgánico. Por más que Álvarez de Toledo condene como «oficialistas» a quienes hablan del rechazo que provoca en el PP, la crítica es unánime, y se ha ido asentado desde la etapa de Rajoy. No tiene apoyo entre los dirigentes autonómicos y municipales ni tampoco en las bases porque no es un figura de partido. Y ahora, además, tiene a todo el grupo parlamentario en contra. Ayer puso voz a ese malestar Ana Beltrán, vicesecretaria de Organización, pero Casado sabe que el resto de la bancada se posicionará frente a Álvarez de Toledo en público si se les pregunta. Es una manera de meter presión para que abandone un escaño que creen que está utilizando en su beneficio personal y para dar alas a Vox y cortárselas a Casado. Génova no le pedirá formalmente el acta, pero la presión irá a más.

Álvarez de Toledo no divide al PP ni abre corrientes de adhesión, pero sí divide la gestión del problema que ella representa. A nivel

territorial dudan de que sea un acierto entrar en el «cuerpo a cuerpo» que ella busca para seguir alimentando su proyección. Sin el enfrentamiento con Génova, no existe porque no tienen ningún papel orgánico ni desempeña ninguna actividad en el grupo. «Cobra un sueldo y nada más».

Fuera de Madrid creen que en Génova se equivocan en su manera de gestionar el conflicto tanto con Ayuso como con Álvarez de Toledo. Sobre este segundo caso, plantean que crear víctimas en política nunca ha sido rentable. «Se aplica luz de gas, se ignora, se aguanta, se aburre y que se vaya». El problema es que el ataque apunta directamente contra la línea de flotación del liderazgo de Casado, y, aunque el presidente del PP ha ido asentándose en su cargo, todavía tiene puntos débiles que le exigen sobrereactuar ante determinadas situaciones. «El que nace lechón, muere cochino», sentenciaba ayer un barón del PP para referirse a Álvarez de Toledo, «ahijada» política del expresidente José María Aznar.

La rebelión de la diputada coincide con el Congreso del PP andaluz, terreno de batalla de otro de los frentes que se le han abierto a la dirección nacional. En este caso, por la fecha de las elec-

División en el PP sobre la gestión de Génova de las crisis que afectan al liderazgo

ciones andaluzas y la presunta maniobra del ex de Cs Fran Hervías, a las órdenes hoy del secretario general del PP, Teodoro García Egea, en la operación para desestabilizar la coalición de gobierno en Andalucía entre populares y naranjas.

Los congresos regionales, plani-

Opinión

El PP retirará la Ley de Memoria

Cristina L. Schlichting

«Es el comodín de Franco. Cuando hay muchos problemas en España, sacan el comodín de Franco. Los socios radicales de Sánchez hablando del pasado», así denunciaba Pablo Montesinos, vicesecretario de comunicación del Partido Popular, la maniobra para desactivar la amnistía de 1977. Constituye una paradoja que la izquierda use la Ley de Memoria Democrática con este fin, porque la Ley de Amnistía fue aprobada con la abstención de Alianza Popular y, en cambio, el apoyo de socialistas, comunistas, UCD, la minoría nacionalista, el PSP y el

Grupo Mixto. La razón era entonces que los conservadores se negaban a amnistiar a los terroristas, entre ellos los de ETA.

Ahora se trata, teóricamente, de perseguir los crímenes del franquismo, cuando la mayor parte de los supuestos protagonistas ha fallecido. La realidad es que la mayoría de los españoles ya ni se acuerda de tal amnistía (los jóvenes no saben lo que es), pero con este debate se reabre la difusión de un relato de lo acontecido que socava los cimientos de la transición. Pablo Iglesias ha explicado muchas veces al que ha querido escucharlo que la transición española fue un fraude, que sir-

vió para tapan los crímenes del franquismo y no estableció una democracia fundamentada en la verdad republicana. A este relato se suman Izquierda Republicana de Cataluña, Bildu, Podemos y, en este caso, el PSOE.

Según quorum de los juristas, la Constitución del 78 impediría la derogación de la amnistía, porque una responsabilidad penal juzgada o extinguida no puede reactivarse. El debate es viejo. Ya, el 20 de marzo de 2018, Podemos, Compromís y los grupos nacionalistas intentaron en el Congreso el asunto de reclamar de nuevo las violaciones de los derechos humanos de responsables franquis-

Alberto Núñez Feijóo, Juan Manuel Moreno e Isabel Díaz Ayuso, ayer, durante el congreso

ficados para exhibir unidad, se han convertido en plataforma desde la que el partido visualiza el enfrentamiento entre Génova y Sol. En el caso andaluz, también el pulso de Madrid con la dirección regional por el debate sobre la fecha electoral. Ayuso no coincidió en el cónclave ni con García

Egea ni con Casado, y volvió a insistir en el mensaje de que lo lógico es que ella encabece el PP de Madrid y se responsabilice de la papeleta que ella misma representa. Tal y como está el patio, en el entorno de Ayuso apuntan al «fuego amigo» en la campaña contra su hermano por los contratos a su

empresa. Y en Génova insisten también cada vez con más fuerza en la idea de que el pulso ha llegado a tal extremo que no hay más salida que se imponga la fuerza de la autoridad orgánica. «En esta pelea tiene que morir. O muere ella o Casado tiene que matar a García Egea».

tas, pero entonces la propuesta fue rechazada con los votos en contra de PP, PSOE y Cs.

El cambio de actitud del PSOE se debe a la dependencia de sus socios de gobierno. Pedro Sánchez ha cedido ante Podemos enmendando el artículo 2 del proyecto de Ley de Memoria Democrática, de modo que la Ley de Amnistía quede sometida a derecho internacional y los crímenes de guerra, lesa humanidad, genocidio y torturas no prescriban. Se pretende, por un lado, reabrir el debate sobre las matanzas de la guerra civil (de uno y otro lado, se supone) y, por otro, resarcir a las víctimas de malos tratos y torturas.

Como los protagonistas han fallecido, el proceso continuará en sus sucesores. Justo lo que nuestros abuelos intentaron evitar con la amnistía. La modificación legal favorecerá que jueces extranjeros, por ejemplo, encausen asuntos de la guerra recurridos en sus tribunales. Se trata de emprender iniciativas al estilo de los Juicios de Núremberg o los tribunales internacionales sobre la Guerra de los Balcanes.

Pero la gran victoria de Podemos y ERC, insisto, es desvirtuar la versión de la transición que reciban las nuevas generaciones. Un país no puede progresar en un continuo revisio-

nismo de las cosas de hace casi cien años. Se trata de imponer hasta en los libros de texto que la república era una democracia modélica y que lo que ahora debe imponerse es una copia de aquel sistema que el franquismo «interrumpió» arbitrariamente. Una burda simplificación que desautoriza las soluciones

La victoria de Podemos y ERC es desvirtuar la visión de la transición

encontradas por nuestros padres y abuelos.

El PP se niega a colaborar con todo esto y Pablo Casado ya ha dejado claro que derogará las leyes de memoria democrática, tanto la actualmente vigente como la que se está tramitando. Ya en el mítin de clausura de la convención nacional del pasado octubre avisó de que, en su lugar, aprobará una «ley de concordia» Casado no se opone a la apertura de fosas de la guerra, ni a que las familias se les ayude a encontrar los restos de sus seres queridos, pero se niega a hacer revisionismo histórico y a reforzar el enfrentamiento entre las dos Españas.

La presidenta madrileña insta a Moreno a «volar libre»

► Aclamada en el Congreso andaluz, señala que «sólo se desgasta quien es una marioneta»

M. González Q. GRANADA

«Ayusomanía» en el Congreso del PP andaluz de Granada. La presidenta madrileña fue la más aclamada de la primera jornada del evento, con el público en pie en varias ocasiones. La baronesa madrileña, a la que también arrojaron sus homólogos de otras comunidades gobernadas por el PP y especialmente el andaluz Moreno y el gallego Alberto Núñez Feijóo, aconsejó a su homólogo en Andalucía que vuele «libre» y convoque elecciones en un contexto en el que ha habido polémica con la procedencia de un audio del vicepresidente de la Junta, Juan Marín— cuando él quiera. Ayuso apuntó que sólo se desgasta «quien se comporta como una marioneta».

«Los presidentes somos los únicos que tenemos la prerrogativa, la potestad, de convocar elecciones y, por eso, yo lo que te quiero recomendar, aunque sé que lo sabes mejor que nadie, es que vuelas libre, que tomes tus propias decisiones porque siempre has antepuesto el interés de Andalucía al tuyo propio, sé que lo volverás a hacer ahora y sé que en el momento en el que tú con-

voques elecciones todos los andaluces sabrán que lo has hecho por el bien de todos», defendió. «Estos días he leído que, claro, a ver si te vas a desgastar. Aquí solo se desgasta quien se comporta como una marioneta, quien no es valiente y quien no tiene las ideas claras sin un rumbo fijo», zanjó. El presidente andaluz, Juanma Moreno, presentó la mesa de presidentes autonómicos en el XVI Congreso del PP-A en la que participaron Juan Vivas (Ceuta), Fernando López Miras (Murcia) y Alfonso Fernández Mañueco (Castilla y León), además de los citados Feijóo y Díaz Ayuso. Moreno presentó a Ayuso como «una presidenta que está dando la batalla contra Sánchez». «Una mujer valiente, trabajadora, con firme determinación, que hace de Madrid una de las grandes locomotoras de Europa, en términos económicos, sociales y sobre todo de libertad», dijo. «Sufre de manera directa los ataques injustificados del Gobierno y de Sánchez a las políticas liberales», señaló el presidente andaluz. Ayuso señaló respecto al Gobierno de España que «no hay nadie al volante». «Los españoles no queremos una Guerra Civil, no la queríamos hace un siglo. Ni sacar a Franco a paseo va a tapar las barbaridades de este Gobierno», indicó. «Es el momento de ser más populares que nunca y para eso necesitamos seguir unidos, más partido que nunca», defendió, mencionando a Casado como «alternativa a La Moncloa».

► 21 Novembre, 2021

Tribuna Montserrat Nebrera. Professora de dret constitucional

Història i memòria

Sant tornem-hi. Són massa dolentes les notícies sobre la situació econòmica espanyola, amb una abismal

distància entre les previsions governamentals sobre la recuperació i les que anuncien les principals entitats bancàries. Així doncs, cal tornar a treure a passejar un espantall, Franco, de qui, per molt que s'hi entestïn a les escoles, almenys els estudiants universitaris que jo he tractat al llarg dels anys i que es compten per centenars, fa molt que ja no tenen ni una vaga idea del que va significar, fer o dir. De manera que aquella consideració sobre la capacitat del "Cabdill per la gràcia de Déu, sols responsable davant d'Aquest i de la història" de deixar-ho tot "lligat i ben lligat", en el present sembla més aviat una llegenda urbana. Si no, no fora possible que en una nova versió de Zapatero i el seu capità Lozano, ara Sánchez i els seus socis de govern tornin a parlar d'un tema que res té a veure amb les tribulacions (no resoltes) de la majoria. Sí, certament aquesta reforma de la legislació anomenada de "memòria històrica" (com si la història i la memòria fossin compatibles) ve acompanyada d'altres de laborals impossibles, i pedagos sobre unes pensions insostenibles, però mentre ens entretenim amb aquella insurrecció militar del 36 que va entrar a Barcelona entre aclamacions de la seva societat civil no pensem gaire en el que hem de patir per recuperar-nos d'una situació inflacionària i un deute públic desbocat. Circ, més que pa.

DE MEMÒRIA HISTÒRICA a memòria democràtica, aquest és un dels canvis que

“L'atac a la llei d'amnistia és l'atac a la transició i a tot el que significa, fet des del present mirant cap a un passat que ni entenen ni poden comprendre

s'anuncien des del Consell de Ministres. No és menor aquest canvi en la terminologia legal que tracta els fets, les normes i les sentències del nostre passat més o menys recent, en un lapsus temporal que és sens dubte el que convé als seus autors, ja que comença a la guerra civil (no abans) i arriba fins l'any 1982, quatre després de la promulgació de la vigent Constitució. Si unim terminologia i línia de temps, la conclusió és òbvia: no hi ha hagut més crims que els comesos pels partidaris de Franco, en el seu nom o complint les seves ordres, i la llei serveix com esmena directa al període històric que coneixem com "Transició", amb l'afegit que anar-hi en contra és fer-ho també contra la forma d'estat, la monarquia parlamentària, en ella establerta i, quant a la corona en si, restaurada.

PSOE I PODEM estaven d'acord a esmenar l'actual legislació per explicitar la seva reinterpretació a la llum dels tractats signats per Espanya en matèria de drets humans, la qual cosa és sobrer perquè ja ho diu l'article 10,2 del text constitucional. Amb el tomb legislatiu acordat pels dos socis de govern no canvien dues realitats: la primera és

que ja existeix una normativa que ha permès, dins de les limitacions imposades per la burocràcia, el rescabament de les víctimes del franquisme, sempre excloent les que ho foren de l'etapa paroxística de la II República entre 1934 i 1936. La segona realitat inevitable és que l'aplicació retroactiva de normes penals més greus a conductes d'aquella època és, en la major part dels casos, impossible.

PROBABLEMENT PER AIXÒ ERC considera la proposta poc convincent i volen, no reinterpretar, sinó canviar la llei d'amnistia de 1977. Normal és que aquesta llei sigui una línia vermella per al PSOE i per a una versió caviar d'aquell PCE d'aleshores com és Unides Podem. En la seva història, si no en la seva memòria, roman el fet que en foren ells els principals artífexs, i que va permetre a la vegada oblidar Paracuellos o Calvo Sotelo i els condemnats que, com esclaus desposseïts, van construir el que ara es dirà Valle de Cuelgamuros, víctimes de la repressió que es va donar en cada bàndol de la guerra i, com sol succeir, de guanyadors sobre vencedors d'una lluita entre germans.

ÉS OBVI QUE L'ATAC a la llei d'amnistia és l'atac a la transició i a tot el que significa, fet des del present mirant cap a un passat que ni entenen ni poden comprendre, perquè per a tenir aquest esguard global i holístic cal haver integrat el que sosté tot allò que els permet avui parlar sense límit: reconciliació entre la història i la memòria. Que el mateix que es demana per als anys de plom del País Basc sigui possible, una vegada per totes, per a aquella etapa d'un passat ja no tan recent.

EDITORIAL

L'herència del franquisme

La dictadura franquista va morir formalment amb la mort del dictador avui fa 46 anys, però el seu llegat, lamentablement, perviu quasi mig segle després i aquest és el fracàs de la Transició i l'assignatura pendent de la democràcia espanyola i la sobirania catalana. El 20-N de 1975 Catalunya i Espanya van poder sortir d'un túnel tenebrós que va durar quatre dècades, però l'emoció i l'esperança els van impedir adonar-se que en sortien encadenats a un rumb, unes regles i un abast prefixats i fermament custodiats. L'operació va ser un èxit complet per als franquistes, que es van garantir el salconduit d'impunitat per tots els crims comesos, la conservació intacta de la seva posició econò-

mica i social i una Constitució intocable que, si bé concedia alguns drets i llibertats democràtiques, en la pràctica perpetuava l'"statu quo".

Una continuïtat amb fonaments sòlids i determinants que van des de la designació del cap de l'Estat i la restauració de la monarquia borbònica fins a l'exclusivitat de la nació espanyola i la seva indivisibilitat, passant pel paper de l'exèrcit com a garant, la supremacia de la llengua castellana, el control de l'Estat profund, l'arrelament entre l'alt funcionariat, el continuïtat d'òrgans com el Tribunal de Cuentas o l'Audiencia Nacional hereva del Tribunal de Orden Público, o una branca judicial tutelada pel rei i per un

Tribunal Suprem que el 2019 assumia sense complexos en una resolució oficial la condició de cap d'estat de Franco l'any 1936, legitimant el cop d'estat contra la República legalment constituïda. L'Espanya del segle XXI no només va heretar carrers, monuments, mausoleus, fundacions i un munt de cadàvers per dignificar, sinó un imaginari de valors i preceptes que han impregnat l'arquitectura institucional i política de l'Estat, frenen el progrés social i democràtic i mantenen captiva la legítima aspiració nacional i cultural tant del País Basc com d'una Catalunya que no va encarar la mort del dictador i la Transició com un final, sinó com el principi d'un procés d'alliberament que no ha acabat.

PUNT DE VISTA

El Punt Avui expressa la seva opinió únicament en els editorials. Els articles firmats exposen les opinions dels seus autors.

Conselldelectors:

Feu-nos arribar les opinions, els suggeriments i les consultes que desitgeu sobre el nostre projecte editorial i els nostres productes a conselldelectors@elpuntavui.cat. Tots els contactes rebran resposta de la direcció.

Keep calm

El líder del PP, Pablo Casado, se'n va a una missa en honor del dictador Francisco Franco quan fa anys de la seva mort i aquí no ha passat res. No m'imagino la mateixa situació a Alemanya o a Itàlia, és a dir, que enxampin el cap de l'oposició homenatjant Hitler o Mussolini i que no dimitissin l'endemà mateix.

Spain is different, ja ho deia l'eslògan franquista, que el també franquista, malgrat l'emblanquinament posterior, Manuel Fraga Iribarne, es va inventar per promocionar el turisme i començar a treure, una mica, Espanya de la misèria moral, social i econòmica a la qual l'havia abocat la dictadura.

Franquistes i franquisme

Miquel Riera

Fa quaranta-sis anys que el dictador va morir impunement al llit i els seus hereus polítics, el PP i Vox, ja no se n'amaguen, de la devoció que li tenen, a Franco i al seu règim. Fa l'efecte que, si poguessin, farien passes enrere de tot el que s'ha aconseguit, en avenços polítics i socials a l'Estat –malgrat tot i malgrat els greuges amb Catalunya que persisteixen i s'agreugen.

Els populars es van afanyar a desmentir que Casado hagués anat a homenatjar Franco a propòsit, que només passava per allà i que allò era una simple missa de difunts [sic]. Tot plegat deixa encara més en ridícul el líder popular, però res ens hauria de sor-

prendre. Només cal mirar com el PP vota sistemàticament en contra de qualsevol condemna al franquisme, com no dona suport a la reforma de la llei de la memòria històrica o com ajuda a perpetuar jutges i magistrats de provada ideologia franquista en les principals institucions judicials.

L'historiador britànic Paul Preston, un dels que més han estudiat el règim de Franco, va dir dissabte que "el franquisme roman ben viu a Espanya". No cal, certament, que una veu autoritzada com Preston, ho certifiqui, perquè és una veritat que es pot confirmar cada dia al Congrés espanyol, en la judicatura i en moltes institucions.

EN NOMBRE PROPIO

ALFONSO PINILLA GARCÍA

Profesor de Historia Contemporánea de la Universidad de Extremadura, es uno de los investigadores que mejor conoce el periodo que empezó un 20-N como hoy de hace 46 años. Acaba de publicar 'La Transición en España. España en transición' (Alianza Editorial), un riguroso y documentado relato de cómo nuestro país pasó de apostar por la concordia política a tener un Gobierno que aspira a enterrar nuestra Constitución.

«Ignorar la ley de Amnistía cuestiona la legitimidad del modelo del 78»

POR FERNANDO PALMERO
FOTO ÁNGEL NAVARRETE

No esconde Alfonso Pinilla su preocupación por la actual crisis del modelo político que se dieron los españoles tras la muerte del general Franco un 20 de noviembre como el de hoy hace ya 46 años. La califica de «estructural» y la considera una grave amenaza que puede desembocar en un cambio de régimen, ya que se han puesto en cuestión, explica, dos piezas clave de aquel entramado que se fue construyendo con altas dosis de posibilismo. Por un lado, el discurso legitimador del sistema, que no es otro que un pacto por la concordia y la reconciliación que obligaba a superar las heridas abiertas en la Guerra Civil, cuya lógica de vencedores y vencidos se mantuvo inalterada durante la dictadura franquista. Algo que empieza a naufragar en 2007 con la ley de Memoria Histórica de Zapatero y que acaba de recibir un nuevo impulso desde el Gobierno populista de PSOE y Unidas Podemos. Por otro lado, está el intento de reemplazar la fuente de poder, el sujeto soberano, que la Constitución fija en la nación española, única e indivisible, y que Pedro Sánchez y sus socios independentistas –a los que necesita para seguir en La Moncloa– pretenden sustituir por el de «nación de naciones» o su fórmula actualizada, «la España multinivel», que abriría la puerta a la autodeterminación para cada una de esos supuestos entes identitarios. Si ambas rupturas se llevan hasta sus últimas consecuencias, concluye, el país entraría en un proceso constituyente de resultados inciertos, pero cuyo primer efecto sería la total voladura del modelo del 78.

Pregunta.– PSOE y Unidas Podemos quieren dejar sin efecto la ley de Amnistía del 77, ¿qué le parece?

Respuesta.– Es curioso, porque la ley de Amnistía fue pedida por la oposición al franquismo en 1977 y fue una clara apuesta por sacar la Guerra Civil y los viejos rencores del debate político para construir un país donde todos pudieran convivir políticamente. Eso lo pidió la izquierda, lo aceptó el centro y Alianza Popular lo rechazó, se abstuvo, algo que hay que tener en cuenta cuando se dice que la Amnistía benefició solo a los torturadores del franquismo y a la derecha. Lo de ahora responde a una estrategia deslegitimadora del modelo del 78, que se inicia en 2004, en la primera legislatura de Zapatero. Hasta ese momento los gobiernos de Felipe González y de Aznar, cada uno desde sus claves ideológicas, aceptaban la concordia como fuente de legitimidad de la Transición. De hecho, los gobiernos socialistas arbitraron medidas legislativas para reconocer la memoria de las víctimas de la Guerra Civil, de los generales republicanos y de todos aquellos que fueron olvidados, a través de la concesión de numerosas subvenciones y reconocimientos económicos. Zapatero, sin embargo, introduce la Guerra Civil en el debate político utilizando una cuestión que no se puede negar: había personas en la cunetas a las que había que rendir justicia y memoria y ésa es una asignatura pendiente que hay que seguir aprobando cada día. ¿Pero hacía falta una ley que pusiera en solfa el pasado de la Transición, que cambiase la interpretación de lo acontecido e incluso los nombres de las calles? Con la ley de Memoria Histórica empieza la crisis del modelo y con el anteproyecto de Memoria Democrática se da una nueva vuelta de tuerca, ya que en el primer borrador se arbitraba una Fiscalía de Sala para juzgar los delitos hasta la promulgación de la Constitución (ahora parece que se ampliaría hasta 1982). Es decir, la ley de Amnistía se ignoraba, y esa ignorancia pone de manifiesto la inspiración política de una ley que es un misil a las bases legitimadoras de la Transición. «Cada presente elige su pasado», dijo Benedetto Croce. Franco eligió el pasado de la victoria para legitimar su dictadura de casi 40 años; la Transición optó por la reconciliación para fundamentar la democracia que surgía a partir de ese momento, y que se definió en la Constitución del 78; y este Gobierno ha elegido pasar página, porque cuando tú arrojas la Guerra Civil a las Cortes estás arrumbando la reconciliación.

P.– En el libro afirma que la concordia, y por extensión todo aquel periodo, fue fruto del posibilismo.

R.– La Transición es una historia de supervivencia política en un régimen que ya no da para más, que tiene serias contradicciones internas y que a nivel exterior está cada vez más aislado. A partir de 1959 la economía se había desarrollado y el país se había abierto socialmente, pero esa nueva pluralidad no se reflejaba, utilizando términos marxistas, en la superestructura institucional y política, convirtiéndose en una bomba que detona a mediados de los 70. En ese momento aparecen opciones dentro del régimen que no quieren conservar el pasado, pero tampoco quieren desprenderse radicalmente de él, y en el sector mayoritario de la oposición, comandado por el PCE, hay un gran sentimiento de impotencia. Saben que no podrán derribar a la dictadura ni con una huelga general ni por ningún otro medio y que por lo tanto tendrán que pactar con esos sectores posibilistas un tránsito hacia una democracia homologable al occidente europeo. La conjunción de esos dos intereses por sobrevivir y sus impotencias y debilidades fraguan buena parte del consenso de la Transición. Vázquez Montalbán decía que la mutación de los sistemas políticos se produce en función de la correlación de fuerzas, pero que en la Transición se dio una correlación de debilidades.

P.– ¿Carrillo y Suárez pactan por ser débiles?

R.– Entre ellos se da una relación simbiótica que desemboca en la legalización del PCE, ya que ambos saben que ninguno de los dos podrá implantar unilateralmente sus respectivos proyectos. Suárez no tiene suficiente fuerza para imponer la reforma ni Carrillo para provocar la ruptura. Carrillo necesita a Suárez

porque quiere la legalidad para ser un actor político con capacidad decisoria y Suárez necesita de Carrillo la legitimidad de que la primera fuerza de la oposición acepte la reforma política y participe en las primeras elecciones generales. Pactaron porque se necesitaban.

P.– Aquello parece funcionar hasta el 23-F...

R.– El 23-F, y aquí cito una interpretación yo creo que muy acertada de Pilar Urbano, se planificó como un golpe de Gobierno que acabó degenerando en un golpe de Estado que a punto estuvo de costarnos la democracia aquella noche. A lo largo de 1980 surge una operación fundamentalmente política para derribar el Gobierno monocolor de UCD y sustituirlo, mediante una moción de censura, por otro de concentración nacional con un militar al frente, que iba a ser el general Alfonso Armada. Lo que ocurre es que la dimisión de Adolfo Suárez malogra esos planes. Hay que precisar algo. La llamada *Operación De Gaulle* tiene dos fases: una que se ventila en reservados de restaurantes, donde la clase política, a izquierda y derecha, se reúne con Armada y ve plausible –el Rey también lo veía– un gobierno de concentración perfectamente constitucional. Hay un informe que llega a la Zarzuela en octubre del 80 en esos términos. Pero ya en una segunda fase, tras la dimisión de Suárez, Armada y su entorno en los servicios secretos dan luz verde a lo que luego conocemos como 23-F: utilizar el trampantojo de un golpe duro militar para zarandear a la clase política y poner sobre la mesa unos hechos consumados. Esa segunda fase no es conocida, o al menos no podemos documentar que lo fuera, ni por la clase política, que sí participó en la primera fase, ni por el propio Rey Juan Carlos. Y esta diferenciación es muy importante.

P.– ¿Son la Transición y la Constitución de 1978 el origen y la causa de la crisis política actual?

R.– La Transición, con sus luces y sombras, fue un éxito histórico. La situación actual es fruto de los errores cometidos, a izquierda y derecha, desde entonces. Entre ellos cabe destacar una ley electoral que ha permitido que la estabilidad del gobierno dependa de los nacionalistas, quienes no sólo no creen en el sistema, sino que se aprovechan de esa ventaja para desmantelarlo desde dentro. Las llaves de La Moncloa siempre han pendido del llavero nacionalista, tanto con el PSOE como con el PP. Pero la democracia no sólo es participación a través de elecciones libres cada cuatro años, como nos recuerdan Montesquieu, Tocqueville y otros muchos clásicos. Es ante todo separación de poderes y la Ley Orgánica del Poder Judicial del 85 tiene mucho que ver con la degradación institucional que estamos viendo hoy en día, cuando el poder legislativo interviene, en un ejemplo de injerencia evidente, en la composición del gobierno de los jueces. Esto es una barbaridad. Por último, el comportamiento de alguna clase política, no de toda, pero sí a todos los niveles y en todas las siglas, aprovechándose de lo público para mantener redes clientelares, ha dado lugar a numerosos casos de corrupción que han desencantado a una parte del electorado. Si a todo ello le añadimos el desafío independentista en Cataluña, tenemos una tormenta perfecta para una crisis no superficial o coyuntural del modelo del 78, sino una crisis estructural, profunda.

P.– ¿Cómo ha avanzado tanto el nacionalismo en estos años?

R.– Los gestores de los gobiernos democráticos, desde sus inicios hasta la actualidad, han cometido el error de apostar por el apaciguamiento. Al principio, con buen criterio, porque se consideró que después de 40 años de dictadura las autonomías podrían disolver esos pruritos identitarios y que concediendo cotas de autogobierno se podría *encajar*, se utilizaba entonces esa expresión, a los nacionalismos en el sistema. Pero la experiencia nos ha demostrado que no. Desde finales de los años 80 el propio discurso nacionalista se resume en: *esta no es la autonomía que queremos*. Una situación que me recuerda un verso de Antonio Machado: «Hoy es siempre todavía». Tenemos lo que siempre quisimos tener, dicen los nacionalistas, pero todavía nos falta. Y en ese

► Doctor en Historia por la Universidad de Extremadura, ha sido investigador postdoctoral en la Université de Paris X-Nanterre ► Es autor, entre otras obras, de 'La legalización del PCE. La historia no contada' y 'Golpe de timón. España: desde la dimisión de Suárez al 23-F'

DEROGAR LA LEY DE AMNISTÍA

«Responde a una estrategia política deslegitimadora del modelo del 78, que se inicia en 2007 con la ley de Memoria Histórica de Zapatero»

POLÍTICAS DE LA MEMORIA

«'Cada presente elige su pasado', dijo Benedetto Croce, y este Gobierno ha decidido pasar página de la concordia y arrojar la Guerra Civil al debate público»

LA TRANSICIÓN

«El consenso se fragua gracias a la conjunción de intereses de los sectores posibilistas del régimen y la oposición, a sus impotencias y a sus debilidades»

SUÁREZ Y CARRILLO

«Pactan porque se necesitan. Carrillo quiere la legalidad para ser un actor político decisorio y eso da legitimidad al proyecto de reforma de Suárez»

EL GOLPE DEL 23-F

«Empezó siendo una operación política, con la participación de algunos militares, para derrocar el Gobierno de UCD y desembocó en un golpe de Estado»

EL ORIGEN DE LA CRISIS ACTUAL

«La Transición, con sus luces y sus sombras, fue un éxito histórico. La crisis actual es fruto de los errores cometidos, a izquierda y derecha, desde entonces»

EL AVANCE NACIONALISTA

«Desde sus inicios hasta hoy, los gestores de los gobiernos democráticos han cometido el error de apostar por el apaciguamiento con los nacionalistas»

HACIA UN MODELO CONFEDERAL

«Pedro Sánchez tiene un actitud posibilista hacia la autodeterminación porque gobierna con un partido que la defiende y negocia con los separatistas»

LA 'DERROTA' DE ETA

«Policialmente la banda terrorista fue desarticulada, pero sus objetivos políticos y su discurso nacionalista siguen gozando de legitimidad»

PP Y VOX

«Cuando el PP apueste por la defensa de sus principios, el centroderecha podrá coincidir en la casa común del liberalismo más o menos conservador»

Alfonso Pinilla (Montijo, 1976) forma parte del Grupo de Investigación 'Historia del Tiempo Presente'.

todavía nos falta se han ido alejando, por supuesto del centralismo, pero también de la autonomía y están cada vez más cerca de la autodeterminación. Porque el 1 de octubre de 2017 es la apuesta por *la España nación de naciones*, o su reformulación, *la España multinivel*. El apaciguamiento es una estrategia errónea si queremos mantener un Estado con una nación, única e indivisible, según el modelo que fija la Constitución.

P.— ¿Hay riesgo de llegar a un Estado confederal?

R.— La tendencia es hacia la confederalización. Aquí aparece otra vez la correlación de debilidades, no sabemos qué resultará finalmente, pero el Gobierno actual está compuesto por dos fuerzas políticas, una de las cuales, Unidas Podemos, ha dicho claramente que la manera de mantener unida España es asumir que hay más de una nación a las que hay que darles pie a que se pronuncien en un referéndum de autodeterminación. La otra parte del Gobierno, el Partido Socialista, no se ha opuesto rotundamente a ese discurso, es más, se pone de perfil y en algunos momentos está ofreciendo claras concesiones, como son los indultos a los independentistas catalanes que dieron el golpe, de nuevo, un gesto de apaciguamiento. En definitiva, Pedro Sánchez tiene una actitud posibilista hacia la autodeterminación porque gobierna con un partido que la defiende y negocia con los nacionalistas que la reivindican. Y no hay que olvidar que el País Vasco ya goza de esos rasgos confederalizantes, a través del concierto económico. ¿Por qué los vascos no han hecho su propio órdago sobre el referéndum como los catalanes? Pues porque disfrutaban ya de este distinto trato, de esta diferenciación fiscal, y saben que si se ponen sobre la mesa rasgos confederalizantes para to-

dos, los suyos se pueden ver mermados o transformados, por eso prefieren quedarse como están.

P.— ¿Ha sido el nacionalismo vasco el gran vencedor tras la desaparición del terrorismo de ETA?

R.— El Estado venció a ETA en términos operativos, policialmente la banda fue desarticulada y ha desaparecido, pero sus objetivos políticos siguen gozando de legitimidad. Creo que no se combate con la contundencia que se debería un discurso que ha justificado cientos de muertos y ha generado tanto sufrimiento en el país. El libro del profesor Rogelio Alonso, que se titula *La derrota del vencedor*, describe muy bien este asunto: el vencedor, que ha sido el Estado, fue derrotado en términos discursivos y políticos. Y los herederos de ETA están políticamente vivos, siguen controlando ayuntamientos y capitalizando cierta legitimidad, pese a que el nacionalismo es una ideología racista.

P.— ¿Y la oposición no tiene nada que decir?

R.— El PP no está en esas claves, está en el mantenimiento de la Constitución, pero está muy desunido, con claras disensiones internas, de las cuales nació Vox, que es esa rama del PP más conservadora que surge como consecuencia de la crítica a un Rajoy que se dedica a gestionar la salida de la crisis de 2008, que no es poco, pero que descuida ámbitos como el de las ideas, que no lucha contra el discurso nacionalista ni da otras batallas culturales, como la de la memoria. Sólo cuando la opción de centroderecha que es el PP apueste de manera convencida por la defensa de los principios que guían su interpretación ideológica, quizá los votantes y, por qué no, buena parte de las personas que han acabado en Vox, coincidan en esa casa común del liberalismo más o menos conservador.

Raça humana

Carme Vinyoles Casas

Un mite amb els peus de fang

Recorden Arturo Ruiz, Luz Nájera, Gustau Muñoz o Yolanda González?

El primer va morir el 23 de gener de 1977

en una manifestació proamnistia pels trets de l'extrema dreta; la segona, l'endemà, colpejada per un pot de fum de la policia quan protestava per la mort del primer; el tercer, a la Diada del 1978 per una bala del calibre 38 que usaven les forces de seguretat; la quarta, segrestada i assassinada per membres de Fuerza Nueva el 1980. Eren joves, d'esquerres i lluitaven per una democràcia que no acabava d'arribar. No és cert que la transició fos pacífica i exemplar i només amenaçada per ETA, Grapo o l'extrema esquerra com diu la versió oficial. La dictadura fonamentava la seva estabilitat en la por i en la repressió executada pels diferents cossos militars, policials i judicials, i després de la mort de Franco aquests organismes van continuar defensat la continuïtat del règim. I van empresonar, torturar, matar i prevaricar per aturar la reforma i neutralitzar les capes socials i polítiques que buscaven la democratització dels aparells de l'Estat. Protegits per la llei d'amnistia del 77, d'altra banda reclamada per l'esquerra, amplis sectors del franquisme marcaren camí per a futures generacions de manera que avui, amb una judicatura decantada cap a la dreta, l'Estat espanyol és l'únic país occidental on no s'han jutjat els crims de la dictadura. I si es reclama una revisió de la llei d'amnistia per fer-ho possible, els *hereus* d'aquell règim acusen els demandants de torpedinar la transició, que a les seves mans és un mite amb els peus de fang i tacat de sang.

passi-ho bé

ABANS D'ARA

PECES HISTÒRIQUES TRIADES PER JOSEP MARIA CASASÚS

CATEDRÀTIC EMÈRIT DE LA UPF I MEMBRE DE L'IEC

De l'article de Joan Maragall (Barcelona, 1860-1911) publicat a *Diario de Barcelona* (7-XI-1905) i traduït al català a la revista *Ariel* (suplement setembre 1948). El poeta i periodista Joan Maragall, gran admirador i amic de l'arquitecte Antoni Gaudí (Reus o Riudoms, 1852 - Barcelona, 1926), visitava sovint des del 1900 les obres del temple de la Sagrada Família.

Moltes vegades em sento tan orgullós d'ésser barceloní, com un romà pogués sentir-se'n de la seva ciutadania; però d'altres vegades em fa vergonya d'ésser-ho: i ara és una d'aquestes vegades. El temple de la Sagrada Família és el monument de la idealitat catalana a Barcelona, és el símbol de la pietat eternament ascendent, és la concreció en pedra de l'anhel vers l'altura, és la imatge de l'ànima popular: i tantes iglesietes i capelletes i palauets i convents com estan aixecant ací i allà al seu voltant són petites idealitats i petites pietats respectables i fins plausibles a llur mesura, però a condició de no ofuscar la gran. Serem per ventura un poble que esmerçarà la seva idealitat, la seva riquesa, en fer moltes coses petites? És que si som incapaces de fer la més gran, totes les altres se n'aniran per terra qualsevol dia. Perquè la mesura de la nostra força és

aquella, i ai del dia en que ella, paralitzada, digui plorant: No poden més! Vegeu que hi ha signes del sentit providencial d'aquella obra. Quan el sentiment de la personalitat catalana inicia la seva expansió ideal i la ciutat de Barcelona la seva expansió material, del fons obscur d'una botiga de la ciutat vella surt un home petit amb una idea gran: fer una catedral nova. I comença una obra humil i tenaç, i amb infimes almoines emprèn l'obra gloriosa: posa els fonaments sota terra, allà en el llunyà raval que encara és camp; la ciutat és lluny i no en sap res: passen

Antoni Gaudí i la Sagrada Família (1905)

anys, les petites almoines augmenten i les pedres es van estrenyent sota terra per sostenir la mola grandiosa del futur: encara no es veu res, la ciutat va avançant majestuosament cap allà, però encara no sap res (i allí l'està fent la seva glòria). [...] Com que és un visionari ningú s'hi fixa, ni ell no es fixa en ningú, però comença a teixir la seva visió tot sol, i com una gran floració dels segles comença a aixecar-se el temple. [...] Doncs ací tenim ara el nostre Partenó a mig fer i que no pot més. Vegeu que amb el temple som tots nosaltres els qui ens quedem a

mig fer. Ai de nosaltres, amb la nostra avarícia [...]. Vet-ací l'avaresa povertat dei catalani. I l'estigma del Poeta quedarà per sempre marcat al front de Catalunya. Oh! Perquè no surt Antoni Gaudí al carrer un migdia, amb el barret a la mà, demanant en alta veu almoina a tothom per a fer el seu temple? Jo voldria veure-ho; veure si aquesta gent nostra, massa assenyada, es tornava boja per fi d'una santa bogeria davant l'acte sublim i s'arrencava els joiells del pit i dels braços i treia els bitllets de llur folrat amagatall [...]. I llavors si que Catalunya entraria en els segles amb la majestat d'un poble que ha fet el seu temple nou. Oh, visió, vull creure en tu! Vull provocar-te finalment, dient el que Gaudí cridaria pel carrer a migdia: una gràcia de caritat per l'amor de Déu.

Joan Maragall 1905

Leer

DREAMSTIME

«La madre patria te llama», estatua que conmemora la Batalla de Stalingrado

Keith Lowe vio cómo por todo el mundo se extendió una epidemia que se debatía entre la rabia y la reescritura de la Historia. Los viejos héroes ya no valían para los tiempos modernos. Eran casposos, villanos y malos ejemplos. El cambio llamó la atención del británico y se propuso abordarlo en el libro que edita Galaxia Gutenberg, «Prisioneros de la historia», un repaso por veinticinco monumentos de la Segunda Guerra Mundial que han quedado desubicados.

¿Pero no ha terminado esa contienda?

Se acabó, pero no. Firmamos acuerdos de paz, construimos nuevas ciudades y creamos nuevas instituciones como la ONU y la Unión Europea, aunque el fantasma sigue rondando, como un mal olor. Basta con mirar el Brexit: la campaña para dejar la UE estuvo impregnada de comparaciones ridículas entre la Gran Bretaña de 2016 y la Segunda Guerra Mundial, como si Europa fuera algo maligno que intentara invadirnos.

EL LIBRO DE CABECERA/ LA ENTREVISTA

► El autor británico presenta el ensayo «Prisioneros de la historia», en el que ahonda en la epidemia que ha llevado a derribar símbolos históricos por todo el mundo

Keith Lowe Escritor

«Debemos mantener hasta las estatuas más vergonzosas»

¿Los monumentos son más que objetos decorativos?

Son símbolos poderosos que se vuelven invisibles porque el mundo avanza y comenzamos a darlos por sentados. Pero, cuando nuestras sociedades cambian, los viejos símbolos se ven mal. Los países occidentales ahora tienen poblaciones mucho más mixtas, y nuestras actitudes hacia los negros han

cambiado drásticamente, por lo que todas esas viejas estatuas de esclavistas y aventureros imperiales ya no se ven tan gloriosas. Nuestras actitudes están cambiando, pero nuestros monumentos no pueden transformarse junto a ellos.

¿Qué riesgos tiene la política de la cancelación?

Al «cancelar la cultura» se asume

que los valores de un grupo de personas son los únicos correctos. Y enfrente están los que creen que debemos conservar todos los monumentos, incluso los más controvertidos o si ofenden. Ninguno de los dos escucha al otro.

¿Los movimientos sociales condicionan nuestra educación?

Afectan, pero más influencia tie-

nen el gobierno, los padres, Netflix o los amigos de nuestros hijos. Hay mucho pánico por las ideas nuevas que se apoderan de la próxima generación, sin embargo, creo que deberíamos tener más fe en nuestros jóvenes. No son tontos.

¿Qué riesgo conllevan que los movimientos sociales sustituyan a los expertos?

¡Nadie ha escuchado nunca a los historiadores! Los movimientos sociales solo están interesados en presentar una buena historia. Los activistas contra la esclavitud no están enojados por lo que sucedió en el siglo XVIII: están enojados por la forma en que todavía se trata a los negros en la actualidad. No es diferente de lo que hacen nuestros políticos.

¿Es correcto conservar la escultura de un personaje «ambiguo»?

Hay estatuas que no deben estar en nuestras calles. ¿Quién quiere una de Stalin o Hitler? Pero, por otro lado, también es importante enfrentarse a los acontecimientos de nuestro pasado comunitario que no son gloriosos. Se trata de tener los pies en el suelo. Deberíamos mantener en exhibición algunos de nuestros monumentos más vergonzosos. Guárdelos, pero deje absolutamente claro que los desaprobamos.

Si pocas figuras del pasado son ejemplares y no quedan héroes, ¿de dónde vamos a sacar las leyes morales?

Con respecto a nuestros monumentos hay dos puntos de vista: por un lado, representan personas reales y eventos reales que sucedieron en la Historia; y, por el otro, están ahí para mostrar nuestros valores y leyes morales. Si miras la estatua de Winston Churchill en Parliament Square, puedes verlo de dos maneras: la figura histórica real no es alguien a quien me gustaría emular, era un borracho, un holgazán, tenía puntos de vista racistas y se oponía a los movimientos para introducir la igualdad en la remuneración para las mujeres; pero como símbolo es algo completamente diferente, representa coraje, independencia y fortaleza. Él nos dice que nunca nos rindamos ante los matones, y que nos defendamos a nosotros mismos a cualquier precio. Es el salvador de Europa. Era un héroe maravilloso, pero completamente irreal.

Julián HERRERO

MEMÒRIA HISTÒRICA

Barbara Brix

FILLA D'UN METGE DE LES SS

“La unitat del pare anava de poble en poble buscant jueus per aniquilar-los”

SÍLVIA MARIMON MOLAS
BARCELONA

Els Einsatzgruppen eren escamots de les SS que van seguir l'exèrcit alemany en els seus atacs, primer contra Polònia i després a la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS). El seu objectiu era l'aniquilació de jueus, gitanos, discapacitats i malalts mentals. Peter Kröger era el metge d'un d'aquests escamots i el pare de Barbara Brix (Breslau, actual Wrocław, 1941). El 2007 Brix va descobrir que el mateix pare afectuós que li explicava contes –i que havia mort el 1980– havia acompanyat els Einsatzgruppen, i no s'havia limitat a curar soldats ferits. Des d'aleshores investiga el seu passat. Aquest dilluns Brix va estar a Barcelona per participar en un debat al Memorial Democràtic.

Quins records té del seu pare?

Els primers records són de quan ja tenia sis anys, perquè durant la Segona Guerra Mundial, amb la mare i els meus dos germans, érem a Breslau, i no vam poder arribar a l'Alemanya occidental fins al 1948. La trobada amb el pare va ser una mica estranya: érem com dos desconeguts i vam necessitar temps per adaptar-nos, però després va ser un pare fantàstic. Ens llegia molt, ens explicava contes i ens va formar intel·lectualment i moralment. Però als anys 60, quan ja era a la universitat, es va trencar el silenci a Alemanya sobre els crims dels nacionalsocialistes.

I en va parlar, amb el seu pare?

Per a mi i per a la meva germana va ser un descobriment terrible. Quan vam llegir tot el que es va escriure sobre els crims del nazisme, els meus companys de la universitat i jo no ho vam preguntar als nostres pares sinó que directament els vam atacar. Els dèiem: què va fer, on éreu, en què va participar... En aquell moment estava molt orgullosa de la meva actitud, em creia valenta per atacar la generació anterior, però ara ho veig diferent.

Per què?

No va ser una conversa per saber la veritat o què pensaven o què sentien, sinó un atac a l'autoritat.

I què li va respondre, el seu pare?

El meu to era tan inquisitorial que no va poder respondre de manera

CRISTINA CALDERER

tranquil·la o reflexiva. Ni ell ni la mare no van dir res. El meu pare es quedava pàl·lid i la meva mare deia que paréssim d'atacar-lo, perquè li podia agafar un atac de cor. Al cap d'uns mesos, la meva germana i jo vam parar de preguntar.

No va saber què havia fet el seu pare fins molts anys més tard.

Sí, ja tenia 65 anys i em faltaven poques setmanes per jubilar-me. Em va visitar un amic historiador i, de sobte, em va dir si sabia que el meu pare havia format part dels Einsatzgruppen. Vaig quedar en xoc. Creia que el meu pare, com a metge, s'havia dedicat a curar els seus companys d'exèrcit, però no m'hauria imaginat mai que havia participat

Mentida
“No crec que pensés de manera racional sobre tot el que havia fet”

en aquelles operacions. Vaig començar a investigar. Vaig escriure als arxius alemanys i vaig visitar una exposició al Memorial de la Xoà de París amb testimonis d'uns quants indrets d'Ucraïna sobre les matances nazis. El que em va espantar més va ser un calendari de l'agost del 1941 on es veia com, dia a dia, la unitat del meu pare anava de poble en poble buscant jueus per aniquillar-los. El treball sistemàtic i diari dels Einsatzgruppen va ser un altre xoc.

¿I ara sap exactament què va fer el seu pare?

Continuo investigant. En uns documents que vaig rebre sobre uns interrogatoris que li van fer el 1963, com a testimoni i no com a encau-

sat, no admetia res. Ho negava tot. Deia que no havia vist res i que no sabia res. Això va ser una altra decepció tremenda.

No s'ho creu?

No. El 2013 vaig escriure un article per al Memorial de Neuengamme de tot el que havia trobat sobre el meu pare, i hi deia que ell sabia què passava però que no creia que hagués matat ningú ni hagués presenciat les matances. Una setmana després em va visitar un periodista neerlandès i em va ensenyar un paper en què sortia el nom del meu pare, Peter Kröger. Era un interrogatori a un comandant del 1946, durant el procés de Nuremberg. Deia que en una de les matances, en què havien assassinat més de 200 jueus a Ucraïna, havia demanat que hi hagués un metge. El metge d'aquella unitat era el meu pare. Era la prova que el meu pare hi havia estat. I vaig trobar altres documents que testimoniaven que havia estat en més matances.

Què li preguntaria al seu pare?

No tinc la certesa que preguntant hagués canviat res. El silenci de plom sobre tot això sempre havia sigut molt dens a casa. Quan era petita ni tan sols vaig preguntar mai com el meu pare havia perdut les dues cames durant la guerra. Crec que les seves respostes m'haurien decebut, no s'haurien correspost amb els meus criteris polítics o morals. En certa manera, hauria intentat disculpar-se o defensar-se, cosa seria molt humana, però no em puc imaginar continuar vivint amb ell, ni hauríem pogut tenir una relació sincera. El meu pare va canviar molt després de la guerra. Durant molt de temps va ser molt religiós i fins i tot va votar els socialdemòcrates, que era una opció política inimaginable en la meva família burgesa. Tanmateix, no crec que reflexionés o pensés de manera analítica i racional sobre tot el que havia fet o presenciat. No conec ningú que ho hagi pogut fer.

De tot el que sap ara, què en fa?

Amb Ulrich Gantz, fill també d'un nazi, i dos fills de víctimes del nazisme, Yvonne Cossu i Jean-Michel Granssot, hem creat *Memòria a quatre veus*. Hem fet xerrades a França, Suïssa i fins i tot a Barcelona. Aquesta és la nostra missió. —

Riure's del mort i de qui el vetlla: una tradició més que centenària

D

Àlex Gutiérrez

desvetllar els que dormen i encoratjar els que vetllen. Aquest era el propòsit al qual s'encomanava la revista *L'Estevet* en el seu número fundacional, aparegut fa un segle, el 26 d'agost del 1921. Aquest "setmanari nacionalista popular" és només una de les múltiples publicacions sorgides en aquella època efervescent i que feien servir la sàtira com a palanca de denúncia i eina per fer política. En aquest cas, amb Manuel Carrasco i Formiguera al davant, que va fer servir la capçalera per denunciar els militars espanyols i la participació de l'exèrcit en la Guerra del Marroc. Finalment, l'editor va ser jutjat i condemnat a sis mesos i un dia de presó, que va haver de complir lluny de Barcelona, a Burgos.

Tot i que la premsa satírica ja tenia pes a Catalunya des del segle XIX, aquest gènere experimenta una pujança en els anys d'entreguerres del segle XX. Ho explica el catedràtic emèrit de la UPF i autor de la secció de l'ARA *Abans d'ara*, Josep Maria Casasús: "L'embranchida s'esdevé en un marc polític agitat i incert per la consolidació i l'ascens dels totalitarismes. Aquí, la decadència de la monarquia esperonava

l'acudit punyent de ninotaires com Cornet, Apa o Opisso i, en paral·lel, la recepció de cultures foranes desvetllava l'enginy humorístic d'articulistes amb registres del periodisme de la modernitat com poden ser Trabal, Xammar, Pla, Sagarra o Planes".

La plèiade de revistes fa que es puguin desenvolupar diversos gèneres a l'hora. "Hi ha tres grans línies d'evolució -explica Casasús-. La de l'humorisme que Josep Pla va qualificar de «filosòfic», sovint desconcertant, amb Àngel Ferran o Francesc Pujols com a exemples; la de l'humorisme costumista de l'obvietat, on podríem trobar Robert Robert, Pompeu Gener o Santiago Rusiñol, o amb tocs de literatura de l'absurd, com feia Francesc Trabal; i finalment, la de la ironia flemmàtica a la manera britànica, distanciada, displent o subtil segons els casos, amb els noms destacats d'Eugeni Xammar, Josep Pla, Josep Maria de Sagarra o Llorenç Villalonga".

El modernisme i Gaudí eren objecte d'aquesta ironia, per part dels observadors socials. Això sí, segons explica el periodista i crític d'art Josep Maria Cadena, no hi havia una animadversió contra el personatge Gaudí. "L'apreciaven. I, en els dibuixos, el retraten ja gran, amb barba blanca i bastó". Tot i que l'arquitecte havia treballat per a la burgesia, víctima de bona part de les invectives, "el fet que les construccions eren cases públiques, com la Sagrada Família, feia que se'l respectés". Una de les vinyetes més cèlebres, d'Ismael Smith i apareguda al *iCu-cut!*, mostra la icònica façana de la Pedrera com si fos un peculiar aeroport -som als inicis de l'aviació comercial- amb tot de naus aparcades a cada finestra de pedra. Per tant, la crítica era més es-

tètica que política: "Gaudí era un modernista, però en aquell moment, per a molta gent, el seu estil semblava sobretot preciosista. I per això algunes de les seves cases les veien com si fossin passissos de casament".

El que roman i el que no

Quan pensem en mitjans de comunicació als anys vint, és fàcil pensar en la incipient ràdio o les revistes. Però hi ha historiadors que també reivindiquen el teatre com a mitjà de difusió popular i massiva. "El teatre assolirà als anys vint un component reivindicatiu molt alt més enllà del costumisme, el *divertimento* o el simple espectacle teatral de gran predicament -explica Josep Maria Figueras-. Ens trobem amb un conjunt de peces anarquistes, socials... que tenen un impacte en el seu públic ja convençut i que, com les sèries de novel·les, curtes i setmanals del quiosc, tindran èxit però no passaran a la història de la literatura més enllà dels estudiosos". Per a aquest historiador i professor de la UAB, resseguir les activitats dels casals anarquistes i populars, dels centres catalanistes i ateneus, és també una història del teatre, més enllà de les peces dels teatres burgesos. "El mateix succeeix en la literatura, la dita aleshores del districte cinquè davant la del passeig de Gràcia o la de quiosc davant la llibreria: dos models de societat, dos models d'entreteniment i, esclar, dos teatres i dues literatures".

L'humor de fa cent anys i el d'avui dia comparteixen un propòsit similar. "Quan hi ha una finalitat política ofereix ser una vàlvula de sortida de les emocions, aspira a fer prendre consciència d'unes situacions o vol ser una crítica de comportaments o idees", explica Figueras. I la reacció amb el poder també és equivalent: "Amb llibertat floreix i amb censura, com les plantes sense terra, s'enfila en l'enginy". On rau la principal diferència és en algunes de les temàtiques i, sobretot, en les finestres que troba per expressar-se. "Hi ha humor de totes les tendències, carlistes/liberals, republicans, espanyolistes/catalanistes, clericals/anticlericals... i així trobem publicacions antagoniques en tots aquests camps -relata l'historiador-. L'humor actual ha evolucionat decantant-se vers les pantalles de les plataformes o xarxes socials: monòlegs, vídeos amb elaboracions, muntatges de fotografies i text amb música, espais televisius, gags o imatges comentades, i així un llarg etcètera. La premsa -amb la literatura i el teatre, amb menys impacte- ha quedat desplaçada per les pantalles", conclou.

01. Des del principi les obres de Gaudí van generar molta controvèrsia i les revistes satíriques en feien bafa. La Pedrera, sobretot, va provocar molts acudits, com aquest famós aparegut a *L'Esquella de la Torratxa* el 1912 que la representa com un aparcament de zepelins.

02. Diuen que n'hi havia que canviaven de vorera per por que Gaudí els demanés diners per al temple. Josep Costa (Pícarol) se'n reia el 1905 a *L'Esquella de la Torratxa*.

